

Kehtiv põhiseadus¹

XI. peatükk Riigikontroll

§ 132. Riigikontroll on oma tegevuses sõltumatu majanduskontrolli teostav riigiorgan.

§ 133. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riigiasutuste, riigiettevõtete ja muude riiklike organisatsioonide majandustegevust;
- 2) riigi vara kasutamist ja säilimist;
- 3) kohalike omavalitsuste valdusse antud riigivara kasutamist ja käsutamist;
- 4) nende ettevõtete majandustegevust, kus riigil on üle poole osakute või aktsiatega määratud häälest või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist tagab riik.

§ 134. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Riigikontrolöri volituste keetus on viis aastat.

§ 135. Riigikontrolör esitab Riigikogule ülevaate riigi vara kasutamise ja säilimise kohta eelmisel eelarveaastal üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamisega Riigikogus.

§ 136. Riigikontrolör võib oma ülesannetesse kuuluvais asjus võtta sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungitest.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhina samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhina.

§ 137. Riigikontrolli korralduse sätestab seadus.

§ 138. Riigikontrolöri saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

1938. aasta põhiseadus²

X. peatükk Riigikontroll

§ 108. Riigiasutiste ja riigiettevõtete majandusliku tegevuse kui ka riigi eelarve täitmise kontrolli teostab Riigikontroll. Riigikontrolli korraldus ja tegevuse lähemad alused määratakse seadusega. Samuti määratakse seadusega kontrolli teostamine sõjaväes sõja ajal.

Seadusega võidakse määrata Riigikontrolli kaastöö omavalitsuste ja muude avalikõiguslikul alusel teotsevate asutiste majandusliku tegevuse kontrollimisel riigisummade kasutamise ala.

¹ RT 1992, 26, 349 - RT I, 15.05.2015, 2.

² RT, 03.09.1937, 71, 590.

Seadusega määratakse erialused ja kord nende eraettevõtete majandusliku tegevuse kontrollimiseks, mille aktsiate enamus kuulub riigile.

§ 109. Riigikontrolli juhib Riigikontrolör. Riigikontrolör nimeta ametisse Vabariigi President erioigusel Riigikogu üldkoosoleku poolt esitatud kandidaatide hulgast. Riigikontrolöri vabastab ametist Vabariigi President erioigusel kas omal algatusel või Riigikogu üldkoosoleku ettepanekul, mis tehtud Riigikogu seadusliku koosseisu enamusega.

§ 110. Riigikontroll on omas tegevuses seaduse alusel iseseisev.

Riigikontrolör esitab aruanded kontrolli teostamise ja selle tagajärgede kohta Vabariigi Presidendile ning Riigivolikogule ja Riiginõukogule.

§ 111. Riigikontrolöril on õigus oma ülesandesse puutuvais asjus osa võtta sõnaõigusega Vabariigi Valitsuse istungeist. Oma ametkonna juhtimise alal on Riigikontrolöril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta. Ta annab kaasallkirja Vabariigi Presidendi otsuseile Riigikontrolli alal ja võtab vastutuse nende otsuste eest endale.

Riigikontrolöri kohtulikule vastutusele võtmine toimub ühiseil aluseil ministrite vastutusele võtmisega.

I. Gräzini eelnõu³

IX. peatükk Prokuratuur ja riigikontroll

§ 104. Kõrgemat järelevalvet seaduste täpse ja ühetaolise täitmise üle teostavad Eesti Prokurör ja temale alluvad prokurörid.

§ 105. Riigiasutiste ja riigiettevõtete majandusliku tegevuse kontrolli teostab Riigikontroll, mille eesotsas olev Riigikontrolör on Eesti Prokuröri I asetäitjaks.

Eelarve täitmise kontroll lasub Eesti Pangal ja Riiklikul Maksuametil.

Seadusega määratakse erialused ja kord nende eraettevõtete majandusliku tegevuse kontrollimiseks, mille aktsiate enamik kuulub riigile.

§ 106. Eesti Prokuratuuril ja talle alluvatel organitel on keelatu teostada eeluurimist ja tema töötajail, k.a. Eesti Prokurör, teostada riikliku süüdistaja funktsiooni.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu⁴

³ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1127.

VII peatükk Riigikontroll

§ 77. Riiklike asutuste ja ettevõtete majandustegevust ning riigieelarve täitmist kontrollib Riigikontroll. Riigikontrolli korraldus ja tegevuse alused määratakse seadusega. Samuti määratakse seadusega kontrolli teostamine sõjaväes sõja ajal.

Seadusega võidakse määrata Riigikontrolli koostöö omavalitsuste ja muude asutustega majandustegevuses riigi raha kasutamise kontrollimisel.

Seadusega määratakse erialused ja kord nende ettevõtete majandustegevuse kontrollimiseks, mille aktsiate enamik kuulub riigile.

§ 78. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse Vabariigi president Riigikogu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Riigikontrolöri vabastab ametist Vabariigi president, kas omal algatusel või Riigikogu ettepanekul, mis on tehtud Riigikogu valitud koosseisu enamusega.

§ 79. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev. Riigikontrolör esitab aruandeid kontrolli ja selle tulemuste kohta Vabariigi presidendile ning Riigikogule.

§ 80. Riigikontrolöril on õigus oma pädevuse piires osa võtta Vabariigi Valituse istungeist. Ametkonna juhtimisel on riigikontrolöril kõik õigused, mis vastavate seadustega on antud ministrite pädevusse.

§ 81. Riigikontrolöri kohtulikule vastutusele võtmine toimub ühistel alustel ministrite vastutusele võtmisega.

J. Raidla töögrupi eelnõu⁵

XI peatükk Riigikontroll

§ 127. Riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, riigi rahaliste vahendite ning materiaalse väärtuste kasutamist ning vara säilitamist kontrollib Riigikontroll.

§ 128. Riigikontroll kontrollib kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist, nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häältest või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

§ 129. Riigikontrolli juhib Riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

⁴ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1138

⁵ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1153.

§ 130. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Riigikontrolör esitab igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilitamise kohta eelmisel eelarveaastal üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamiseks Riigikogus.

§ 131. Riigikontrolör võtab oma ülesannetesse puutuvates küsimustes sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungitest. Riigikontrolöri on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri saab võtta kriminaalvastutusele Põhiseaduse §-s 95 ettenähtud korras.

Riigikontrolli lähema korralduse määrab seadus.

PA 13.09.1991 istungi stenogrammist:

J. Raidla: Ühelt poolt riigivõimu efektiivsuse tagamiseks ja teiselt poolt kodanike kaitseks võimalike kuritarvituste eest peaksid põhiseaduses leidma kindlasti oma koha Riigikontroll ja õiguskantsler. Nii üks kui ka teine on omased Eesti põhiseaduslikule traditsioonile ning suure tõenäosusega vajalikud ka meie uues põhiseaduses

PA 27.09.1991 istungi stenogrammist:

J. Raidla: XI PEATÜKK. RIIGIKONTROLL Käsitletav peatükk on traditsiooniline. Riigikontrolli funktsiooniks on riiklikes ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides majandustegevuse, riigi rahaliste vahendite ja materiaalsete väärtuste kasutamise ja säilitamise kontrollimine. Riigikontrolöri nimetab ametisse presidendi ettepanekul Riigikogu. Riigikogu poolt nimetatuna on riigikontrolör aruandekohustuslik Riigikogu ees. Riigikontrolöri kriminaalvastutusele võtmine on analoogne teiste kõrgemate ametiisikute vastutusele võtmisega.

[...]

J. Rätsep: Lugupeetud juhataja, ettekandja ja kolleegid! Ma esitaksin niisuguse küsimuse, milles on ka tegelikult küsimuse esitaja seisukoht sees ja see puudutab terminoloogiat. Arendaksin edasi Kaalepi esimest küsimust. Kuidas kõrvutamisel õigustada selliseid termineid nagu Riigikogu, president, ülemkohus? Selle kõrval on minu arvates loogilisem kolmik: Riigikogu, riigivanem, Riigikohus. Arendusena veel: riigivanem, vanema alamad astmed on maavanem, vallavanem. Riigikohtust alamad astmed: ringkonnakohus, maakohus, linnakohus. Kas on küllalt argumentatsiooni, et praegu tarvitusele võetud termineid oleks võimalik põhjendada?

J. Raidla: Mulle tundub, et argumentatsioon on olemas ja otsustada on ilmselt võimalik pärast seda, kui kõiki argumente n.-ö. piltlikult kõrvutada lausa paberi peal. Kõigepealt: Riigikogu,

president, ülemkohus. Siin on kaks probleemi. Riigivanemast oli juttu, teine probleem on ülemkohus. Tõepoolest on olnud kasutusel ju termin "riigikohus". Siin on üsna mitmed argumentid, mis praegu kõnelevad ülemkohtu kasuks – mitte see argument, et ta praegu on ülemkohus, vaid argumentid, mis puudutavad tulevast, juba vastuvõetud seaduse järgset situatsiooni, olukorda riigis. Kõigepealt jagunevad kohtud kui sellised ikkagi kaheks. Ühed on riigikohtud, teised on tegelikult arbitraažikohtud, mis ei ole üldse mitte riigi kohtud ja millel igasugune seos riiklusega puudub. Nende põhiomaduseks on olla vahekohus, need ei ole riigiorganite süsteemi lülis. Sel juhul me satuksime situatsiooni, kus riigikohus oleks lugejale tõlgendatav kui kõikide kohtute jaoks ühine mõiste ja ta ei annaks enam edasi kohtusüsteemi lülide ja vahekohtu tegelikku olemust. Edasi, kohtusüsteem. Nüüd juba riigi kohtusüsteem koosneb mitmetest tasanditest, mitmetest lülidest. Linna- ja maakohus on riigikohus. Ka ringkonnakohus on riigikohus, ta ei ole mitte Riigikohus. Sellisel juhul ülemkohus näitab nende kohtuastmete gradatsiooni. Kui viia nüüd ainult ülemkohus Riigikohtuks, siis tekib kohe tõlgenduslik küsimus: kas linna- või maakohus või esimese astmena toimuv halduskohus, mida praegu käsitletav projekt ette näeb, ja ringkonnakohus kui apellatsiooniasute ei ole sel juhul riigikohtud? Sel juhul on paigast ära ikkagi mõistete süsteem. Sellepärast on praegu jäädud sellisele terminite kasutamisele n.-ö. truuks, kuid eelöeldud argumentatsioon ei tähenda, et vastupidised argumentid puuduksid. Küll aga tundub praegu meie arvates loogilisem projektis kasutatav terminoloogia, mis järgib mitte niivõrd terminite keelelist sobivust, omavahelist kokkukuuluvust, kuivõrd nende mõistete sisu, mis ühe või teise termini taga peitub. Mis puudutab järgmist ahelat – maavanem, riigivanem –, siis see on tõepoolest omaette huvitav probleem. Kui oleks aega antud teemal pikemalt peatuda, võiks väga pikalt põhjendada, mismoodi Eesti ühiskonnale on aastasadu olnud omane just nimelt omavalitsuslik juhtimissüsteem, ja samas juurde tuua, et riiklik traditsioon on üsna lühikene, s. o. mõõdetav aastakümnetega, ja seetõttu ka siin sisuliselt langevad need omavahelisse, mitte kõige täpsemasse suhtesse: omavalitsuslik termin "maavanem", aastate pikku siin kasutusel olnud, ja teiselt poolt "riigivanem", tegelikult presidendi funktsioonides, nii nagu ta praegu tekstis ka ette on nähtud. Selline oleks meiepoolne argumentatsioon, mida kolleegid kindlasti täiendaksid. Kõrvutame, ühitame, otsustagem – see õigus on assambleel.

J. Räptsep: Austatud juhataja ja kolleegid! Kuuenda toimkonna senine tegevus on seisnenud kahe koosoleku ärapidamises, mille sisu vastab assamblee töö praegusele staadiumile. Ka meie oleme seisukohal, et kuni projektide laekumise tähtajani ei ole põhjust eelistada ühte esitatud projekti teisele. Ja komisjon tegeles nendel kahel koosolekul üldküsimuste lahendamisega oma ainevaldkonda puutuvates küsimustes, s. t. küsimustes, mis puudutavad kohut, Riigikontrolli ja õiguskantslerit. Lisaks selle teema õigusajalooline käsitlus nende materjalide põhjal, mis komisjonile ja kõigile meile on seni esitatud. Komisjon oli üksmeelsel seisukohal, et autorite grupp, kes on töötanud Eesti Vabariigi uue põhiseaduse eelnõu kallal, on teinud väga märkimisväärset ja tänuväärset tööd. Autorite grupi eelnõu sobib paremini kokku kaasaegse õiguskeelega ja samuti küllaltki noore eesti kirjakeelega. Neid aspekte me ei saa unustada, kui me ei taha selle küsimuse lõplikul lahendamisel jääda inimeste silmis arhailiseks. Samuti tunnustab meie komisjon autorite kollektiivi tööd selles, et täiesti piisavalt või üsna olulisel tasemel on arvestatud Eesti Vabariigi endiste põhiseaduste mõtet ja vaimu. Nende institutsioonide seas, mida käsitleb täpsemalt meie komisjon, ei ole olulist sisulist vastuolu ei 1938. aasta põhiseadusega ega ka varasemate põhiseadustega.

A. Lepsi eelnõu⁶

VII. peatükk Riigikontroll

§ 90. Riiklike asutuste ja ettevõtete majandustegevust ning riigieelarve täitmist kontrollib Riigikontroll.

Riigikontrolli korraldus ja tegevuse alused määratakse seadusega. Samuti määratakse seadusega kontrolli teostamine sõja ajal.

Seadusega võidakse määrata Riigikontrolli koostöö omavalitsuste ja muude asutustega majandustegevuses riigi raha kasutamise kontrollimiseks.

Seadusega määratakse erialused ja kord nende ettevõtete majandustegevuse kontrollimiseks, mille aktsiate enamik kuulub riigile.

§ 91. Riigikontrolli juhib Riigikontrolör, kelle nimetab ametisse Vabariigi President Riigikogu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Riigikontrolöri vabastab ametist Vabariigi President kas omal algatusel või Riigikogu ettepanekul, mis on tehtud Riigikogu seadusliku koosseisu enamusega,

§ 92. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Riigikontrolör esitab aruanded kontrolli ja selle tulemuste kohta Vabariigi Presidendile ning Riigikogule.

§ 93. Riigikontrolöril on õigus oma pädevuse piires sõnaõigusega osa võtta Vabariigi Valitsuse istungitest. Oma ametkonna juhtimisel on Riigikontrolöril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministritele.

Riigikontrolöri kohtulikule vastutusele võtmine toimub ühistel alustel ministrite vastutusele võtmisega.

J. Adamsi töögrupi eelnõu⁷

XI peatükk Riigikontroll

§ 95. Riigi varasid, riigiasutuste ja ettevõtete majandustegevust ning riigieelarve täitmist, samuti selliste ettevõtete majandustegevust, mille aktsiatest enamik kuulub riigile, kontrollib riigikontroll.

Riigikontrolli korralduse ja tegevuse alused ning koostöö omavalitsusasutustega määrab seadus.

⁶ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1166.

⁷ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1178–1179.

§ 96. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle kinnitab ametisse riigivanem riigikogu poolt esitatud kandidaatide hulgast.

Riigikontrolöri vabastab ametist riigivanem õiguskantsleri või riigikogu ettepanekul, mis on tehtud riigikogu seadusliku koosseisu enamusega.

§ 97. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Riigikontrolör esitab aruanded kontrolli teostamise ja selle tulemuste kohta riigivanemale ja riigikogule.

Avastatud seadusrikkumistest ja riigi vaba raiskamisest on riigikontrolör kohustatud teatama õiguskantslerile või kohtutele.

§ 98. Riigikontrolöril on õigus oma ülesandesse puutuvais asjus sõnaõigusega osa võtta valitsuse istungeist. Oma ametkonna juhtimise alal on riigikontrolöril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri kohtulikule vastutusele võtmine toimub ühiseil aluseil ministrite vastutusele võtmisega.

K. Kulboki eelnõu⁸

VIII peatükk Riigikontroll

§ 73. Riiklike asutuste ja ettevõtete majandustegevust ning riigieelarve täitmist kontrollib Riigikontroll. Seadusega määratud korras teeb Riigikontroll koostööd kohalike omavalitsuste revisjonikomisjonidega riigi vara kasutamise kontrollimisel.

§ 74. Riigikontrolli tegevust juhib riigikontrolör, kelle kinnitab ametisse Riigikogu. Riigikontrolöriale laienevad kõik õigused, mis seaduses on ette nähtud ministritele. Riigikontrolör võib osa võtta Valitsuse koosolekutest.

§ 75. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev. Ta esitab aruanded kontrolli tulemuste kohta Riigikogule.

Kehtiv põhiseadus

XII peatükk Õiguskantsler

⁸ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1189.

§ 139. Õiguskantsler on oma tegevuses sõltumatu ametiisik, kes teostab järelevalvet seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohaliku omavalitsuse õigustloovate aktide põhiseadusele ja seadustele vastavuse üle.

Õiguskantsler analüüsib seaduste muutmise, uute seaduste vastuvõtmise ja riigiasutuste töö kohta talle tehtud ettepanekuid ning esitab vajaduse korral Riigikogule ettekande.

Õiguskantsler teeb Riigikogule põhiseaduse §-des 76, 85, 101, 138, 153 ettenähtud juhtudel ettepaneku Riigikogu liikme, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse liikme, riigikontrolöri, Riigikohtu esimehe või Riigikohtu liikme kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ 140. Õiguskantsleri nimetab ametisse Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul seitsmeks aastaks.

Õiguskantslerit saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

§ 141. Õiguskantsleril on oma kantselei juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimiseks.

Õiguskantsler võib sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse istungitest.

§ 142. Kui õiguskantsler leiab, et seadusandliku või täidesaatva riigivõimu või kohaliku omavalitsuse õigustloov akt on põhiseaduse või seadusega vastuolus, teeb ta akti vastuvõtnud organile ettepaneku viia see kahekümne päeva jooksul põhiseaduse või seadusega kooskõlla.

Kui akt ei ole kahekümne päeva jooksul põhiseaduse või seadusega kooskõlla viidud, teeb õiguskantsler Riigikohtule ettepaneku tunnistada see akt kehtetuks.

§ 143. Õiguskantsler esitab kord aastas Riigikogule ülevaate seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohalike omavalitsuste õigustloovate aktide kooskõlast põhiseaduse ja seadustega.

§ 144. Õiguskantsleri õigusliku seisundi ja tema kantselei töökorralduse sätestab seadus.

§ 145. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta ainult Vabariigi Presidendi ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

1938. aasta põhiseadus⁹

IV peatükis (Vabariigi President)

§ 47. Vabariigi Presidendi juures on Õiguskantsler, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President eriõigusel.

Õiguskantsleri ülesandeks on valvamine riigi- ja muude avalikõiguslike asutiste tegevuse seaduspärasuse järele. Ta annab aru oma tegevusest, leitud puudustest ja tehtud korraldustest Vabariigi Presidendile ning esitab ülevaateid oma tegevusest Riigivolikogule ja Riiginõukogule teadmiseks.

⁹ RT, 03.09.1937, 71, 590.

Oma ametkonna juhtimise alal on Õiguskantsleril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta. Tal on õigus osa võtta sõnaõigusega Vabariigi Valitsuse istungeist.

Õiguskantsleri lähemad ülesanded ja tegevuse alused määratakse seadusega.

I. Gräzini eelnõu¹⁰

IV peatükis (Vabariigi President)

§ 56. Vabariigi Presidendi juures on Õiguskantsler, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President eriõigusel.

Õiguskantsleri ülesanded on esindada Vabariigi, tema seadusandliku organi ja Valitsuse ning rahva huve Vabariigi suveräniteedi ja muid õigusi puudutavates vaidlustes. Õiguskantsler ja tema asetäitjad esinevad riiklike süüdistajatena Ülemkohtus. Vabariigi justiitsminister on kohustatud osutama Õiguskantslerile igakülgselt abi tema tegevuses. Õiguskantsler annab aru oma tegevusest Vabariigi presidendile ja Seadusandlikule Kogule.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu¹¹

V peatükis (Vabariigi president)

§ 70. Vabariigi presidendi juures on õiguskantsler, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi president. Õiguskantsleri ülesandeks on järelevalve riigiorganite, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tegevuse seaduspärasuse üle. Õiguskantsleril on õigus oma pädevuse raames osa võtta Vabariigi Valitsuse istungitest. Õiguskantsleri üksikasjalikud ülesanded määratakse seadusega.

J. Raidla töögrupi eelnõu¹²

XII peatükk Õiguskantsler

§ 132. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigivõimu- ja valitsemisorganite õigustloovate aktide vastavuse üle Põhiseaduse ja seadustega.

Põhiseaduse §-des 68, 79 ja 95 ettenähtud juhtudel teeb Õiguskantsler ettepaneku Riigikogu liikmete, Vabariigi Presidendi, Peaministri ja ministrite kriminaalvastutusele võtmiseks.

¹⁰ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1121.

¹¹ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1138

¹² Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1153.

§ 133.¹³ Riigikogu nimetab Vabariigi Presidendi ettepanekul Õiguskantsleri ametisse eluajaks, kuid mitte kauemaks kui kuuekümne viienda eluaasta täitumiseni.

§ 134. Kui Õiguskantsler leiab, et riigivõimu- ja valitsemisorgani või ametiisik on välja andnud seadusvastase õigusloova akti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlas seadusega. Kui riigivõimu- ja valitsemisorgan või ametiisik ei nõustu Õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri tema ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb Õiguskantsler Ülemkohtule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

§ 135. Õiguskantsleril on õigus osa võtta Vabariigi Valitsuse istungitest. Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministrile.

§ 136. Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ 137. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta Vabariigi Presidendi ettepanekul Riigikogu kahe kolmandiku nõusolekul.

§ 138. Õiguskantsleri tegevuse määrab seadus.

PA 27.09.1991 stenogrammist:

J. Raidla: XII PEATÜKK. ÕIGUSKANTSLEER Eelnõu õiguskantsler ei ole loodud presidendi juurde, nagu seda nägi ette 1937. aasta põhiseaduse § 47. Ta nimetatakse ametisse Riigikogu poolt, kellele ta esitab kord aastas ka aruande. Õiguskantsleri pädevus ja tegevuse põhisisu on kirjas §-s 134. Selle paragrahvi kohaselt sekkub õiguskantsler, kui riigivõimu- ja valitsemisorgan või ametiisik on andnud välja seadusvastase õigustloova akti. Õiguskantsleri kohustus on teha taolisel juhtumil õigusakti välja andnud organile ettepanek vaidlustatava akti kooskõlla viimiseks seadustega. Kui organ, kelle poole õiguskantsler pöördus, ettenähtud ajal – 20 päeva jooksul – ei lahenda probleemi kooskõlas seadusega, teeb õiguskantsler ülemkohtule esildise vaidlustatava akti kehtetuks tunnistamiseks. Niisiis, õiguskantsler ja seejärel ülemkohus osutuvad institutsioonideks, kes tasakaalustavad riigiorganite tegevuse normatiivaktide väljaandmisel. Ka sellised tasakaalud on vajalikud, et õigusriik saaks sündida mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes.

J. Rätsep: Austatud juhataja ja kolleegid! Kuuenda toimkonna senine tegevus on seisnenud kahe koosoleku ärapidamises, mille sisu vastab assamblee töö praegusele staadiumile. Ka meie oleme seisukohal, et kuni projektide laekumise tähtajani ei ole põhjust eelistada ühte esitatud projekti teisele. Ja komisjon tegeles nendel kahel koosolekul üldküsimumuste lahendamisega oma ainevaldkonda puutuvates küsimustes, s. t. küsimustes, mis puudutavad kohut, Riigikontrolli ja õiguskantslerit. Lisaks sellele teema õigusajalooline käsitus nende

¹³ H. Schwartzi kommentaar § 133 osas: „Eluaegne õiguskantsleri staatus on liiga pikk aeg selle uue ametikoha puhul. Tundub, et 10 aastat on küllaldane. Ka eluaegne kohtunike staatus on liiga pikk.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1275–1276.

materjalide põhjal, mis komisjonile ja kõigile meile on seni esitatud. Komisjon oli üksmeelsel seisukohal, et autorite grupp, kes on töötanud Eesti Vabariigi uue põhiseaduse eelnõu kallal, on teinud väga märkimisväärset ja tänuväärset tööd. Autorite grupi eelnõu sobib paremini kokku kaasaegse õiguskeelega ja samuti küllaltki noore eesti kirjakeelega. Neid aspekte me ei saa unustada, kui me ei taha selle küsimuse lõplikul lahendamisel jääda inimeste silmis arhailiseks. Samuti tunnustab meie komisjon autorite kollektiivi tööd selles, et täiesti piisavalt või üsna olulisel tasemel on arvestatud Eesti Vabariigi endiste põhiseaduste mõtet ja vaimu. Nende institutsioonide seas, mida käsitleb täpsemalt meie komisjon, ei ole olulist sisulist vastuolu ei 1938. aasta põhiseadusega ega ka varasemate põhiseadustega. Ma ei mõtle siin õiguskantsleri institutsiooni, sest see on meie senistes põhiseadustes täiesti uus nähtus.

A. Lepsi eelnõu¹⁴

IV. peatükis (Vabariigi President)

§ 59. Vabariigi Presidendi juures on Õiguskantsler, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President.

Õiguskantsleri ülesanne on järelevalve riigiorganite, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tegevuse seaduspärasuse üle. Ta täidab ühtlasi kõrgeima järelevalve funktsioone inim- ja kodanikuõiguste jälgimise üle. Õiguskantsler annab aru oma tegevusest, leitud puudustest ja tehtud korraldustest Vabariigi Presidendile ning esitab ülevaateid oma tegevusest Riigikogule ja Vabariigi Valitsusele teadmiseks.

Oma ametkonna juhtimiseks on Õiguskantsleril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministritele. Tal on õigus sõnaõigusega osa võtta Vabariigi Valitsuse istungitest.

Õiguskantsleri tegevuse alused ja ülesanded määratakse seadusega.

J. Adamsi töögrupi eelnõu¹⁵

XII peatükk Õiguskantsler

§ 99. Õiguskantsler teostab järelevalvet seadustest kinnipidamise ning kodanike õiguste ja kohustuste teostamise üle.

Õiguskantsleril on oma ametkond ja ta tegutseb vastava seaduse alusel.

§ 100. Põhiseaduse paragrahvides 49, 56, 73, 98 ettenähtud juhtudel teeb õiguskantsler ettepaneku riigikogule riigikogu liikmete, peaministri, ministrite, riigikontrolöri ja riigivanema kohtulikule vastutusele võtmiseks.

¹⁴ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1163.

¹⁵ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1179.

§ 101. Kui õiguskantsler leiab, et riigikogu poolt vastuvõetud seadus või otsus, valitsuse või omavalitsuse määrus või korraldus või muu avalik õigusakt ei ole kooskõlas põhiseaduse ja teiste seadustega, on tal kohustus nõuda vastava akti põhiseaduse ja seadustega kooskõlla viimist.

Asutus või ametiisik, kes on saanud õiguskantsleri vastava nõudeesitise, ei või keelduda seda läbi vaatamas ja on kohustatud kolmekümne päeva jooksul vastu võtma otsuse ning teatama sellest õiguskantslerile.

Kui nõude saaja ei vasta õiguskantslerile selle tähtaja jooksul või kui vastus ei rahulda õiguskantslerit, on tal kohustus nõuda vastava akti tühistamist kohtus.

§ 102.¹⁶ Igal inimesel on õigus pöörduda avaldusega õiguskantsleri poole põhiseaduslike või muude seaduslike õiguste rikkumise või nende teostamise takistamise korral.

Õiguskantsleril ja tema esindajatel on kohustus esitada avaldus kohtule iga kord, kui neile on teatavaks saanud mõni õigusrikkumine.

§ 103. Õiguskantsleril on õigus osa võtta valitsuse istungitest ning riigikogu ja selle toimkondade istungitest.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtomisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministrile.

Õiguskantsler esitab kord aastas riigikogule ja riigivanemale aruande.

§ 104. Õiguskantsleri nimetab ametisse riigivanem riigikogu soovitatud ja riigikohtu poolt heaks kiidetud kandidaatide hulgast.

Õiguskantsler nimetatakse ametisse eluajaks, kuid mitte kauem, kui seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Õiguskantsleri vabastab ametist riigivanem, kui tema suhtes on jõustunud riigikohtu süüdimõistev otsus.

PA 04.10.1991 istungi stenogrammist:

J. Adams: Võib-olla kõige uudsem osa selles põhiseaduse projektis puudutab peatükki, millele on pandud nimeks "Õiguskantsler". Siin on lähtunud põhiliselt Rootsi, aga ka mitmete teiste riikide kogemustest. Õiguskantsler, kes on selles põhiseaduse projektis, ei ole presidendi juriidiline nõuandja, nagu ta oli Pätsi ajal või, ütleme, 1938. aasta põhiseaduses.

¹⁶ H. Schwartzi kommentaar § 102 osas: „Õiguskantsler peaks olema kohustatud esitama avalduse kohtule mitte ainult õigusrikkumise, vaid ka põhiseaduse rikkumise korral. Ma olen veendunud, et kohtule ei ole vaja avaldust teha juhul, kui asja võib lahendada sõbralikult ilma juriidilise sekkumiseta. Sellises kontekstis tundub sõna „kohustus“ liialt range. Kõnealune paragrahv ja eespool mainitud viide kohtu poole pöördumisele on ainukesed praktilised võimalused seaduslikkuse taastamiseks. Järgnev peatükk kohtust annab minimaalseid õigusi ja peaaegu ei räägi seaduslikkuse tagamisest. See lünk tuleks täita. Eelpool ma juba mainisin õigust nõuda hüvitust juhul, kui riigiametnikud või -asutused on solvanud isiku au ja väärikut või kitsendanud õigusi, mis on ette nähtud põhiseaduses, samuti teisi põhiõigusi. Näiteks võiks administratiivkohus tegeleda süüdistustega riigiametlike või -asutuste vastu.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1281.

Siin on ta ühelt poolt avardatud konstitutsioonilise üldseaduse järelevalve peale, milleks oleks pidanud, nagu näiteks Nõukogude ajal, teoreetiliselt olema prokuratuur, aga mida ta ei saanud olla. Teisest küljest on ta laiendatud Rootsi ombudsmani¹⁷ institutsioonini välja. See on võib-olla kõige uudsem osa, mida antud projekt pakub. Arvatavasti selles osas, kus ta on uudne, leidub ka rohkem võimalikke sisevastuolusid, aga projekti autorid paluksid tõsiselt kaaluda, miks seda vaja on. Vaja oleks seda sellepärast, et me siiski tuleme konkreetsest 50-aastasest okupatsioonist ja peame oma riikluse üles ehitama, ma ütleksin, kõige halva kiuste, mida meil Nõukogude okupatsioonist on kaasa võtta. Ülesehitus on siin traditsiooniline, ei ole arvestatud eriti viimasel ajal välja pakutud kohtureformi kavasad, arvatavasti ta on nendega ühendatav.

PA 11.10.1991 istungi stenogrammist:

J. Adams: Edasi, minnes XII peatüki juurde, hüppan ma nüüd eelnõu lõppu. See on peatükk nimega "Õiguskantsler". Siin on püütud ühitada kahte võib-olla ühitatavat, võib-olla mitteühitatavat funktsiooni ühe ja sama institutsiooni alla. 1938. aasta põhiseaduses oli õiguskantsler sisuliselt ainult presidendi nõuandja juriidilistes küsimustes, kes vastutas tegelikult ka selle eest, et president ei teeks millelegi alla kirjutades mingit juriidilist viga. Antud projektis on ta muudetud täiesti uudseks ja sõltumatuks institutsiooniks. Talle on antud kaks erinevat funktsiooni. Kõigepealt järelevalve nii seaduste, valitsuse määruste kui ka kohalike võimude otsuste põhiseadusekohasuse üle. Põhimõtteliselt oleks võimalik see küsimus lahendada ka teistmoodi, nimelt jätta see kõik kohtute pädevusse, probleemi tõstatamise algatamise õigus jätta kodanikele või kodanikegruppidele. Aga võttes arvesse meie viie viimase aasta kogemust, oleme pidanud vajalikuks sisse tuua institutsiooni, kellel on otsene kohustus, sõltumata sellest, kas mingi kodanikegrupp juhib sellele tähelepanu või ei, tõstatada omal algatusel võimu otsuste põhiseadusepärasuse küsimus. Teine funktsioon, mida ma palun väga tõsiselt kaaluda, on viidud sama institutsiooni alla. Selle analoogia on meie naaberriik Rootsi, kus institutsioon väga edukalt tegutseb juba peaaegu 200 aastat. Tähendab, need on sõltumatud, parlamendi poolt ametisse kutsutud ametnikud, kellel on kohustus kuulata ära suvalise kodaniku (meie oludes arvatavasti suvalise elaniku) kaebused, mis tal on öelda, ja kui nad avastavad mingisuguse seaduserikkumise, siis kutsuda vastav asutus või ametiisik korrale või algatada vastavalt kohtuasi. Kas on mõeldav see eespool kirjeldatud teise õiguskantsleri funktsiooniga ühte ja samasse institutsiooni kokku võtta? Ma ei ole päris kindel, võib-olla on eraldamine õigem, kuid vajalikuks pean ma mõlemat funktsiooni. Vajadus lähtub meie ühiskonna praegusest olukorrast, meie viimase 50 aasta kogemustest. Minu arvates on see tüüpiline näide, et eelnõu on püütud üles ehitada mitte riigikesksena, vaid just ühiskonnakesksena. Tähendab, ühiskonna kaitsmine riigi eest ja kodanike kaitsmine riigi eest peaks olema meil lähimatel aastakümnetel üks olulisemaid ülesandeid, sest selles osas on meie ühiskondlik praktika kindlasti kõige nõrgem.

Kehtiv põhiseadus

¹⁷ Toimetaja lisand.

XIII. peatükk

Kohus

§ 146. Õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.

§ 147. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegsetena. Kohtunike ametist vabastamise alused ja korra sätestab seadus.

Kohtunikku saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

Kohtunikud ei tohi peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitavas ega nimetatavas ametis.

Kohtunike sõltumatuse tagatised ja õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 148.

Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki kohtuasjade jaoks sätestab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 149. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras. Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 150. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Riigikohtu liikmed nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Muud kohtunikud nimetab ametisse Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul.

§ 151. Esinduse, kaitse, riikliku süüdistuse ja seaduslikkuse järelevalve korralduse kohtumenetluses sätestab seadus.

§ 152. Kohus jätab kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega.

§ 153. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Vabariigi Presidendi nõusolekul.

Riigikohtu esimeest ja liikmeid saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

1938. aasta põhiseadus¹⁸

XI. peatükk Kohus

§ 112. Õigusemõistmist teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

§ 113. Kõrgeimaks kohtuks on riigikohtunikest koosnev Riigikohus.

Seadusega määratakse vastava ministri õigus korraldada kohtute toimetuste ja asjaajamise järelevaatust ja nõuda aruandeid kohtute tegevuse kohta.

Kohtuasutiste sisemine järelevalve määratakse seadusega.

§ 114. Riigikohtunikke ja muid kohtunikke, ära kuulunud vastava ministri arvamuse, nimetab ametisse eriõigusel Vabariigi President Riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Kandidaatide ülesseadmise ja esitamise alused ning lähem kord määratakse seadusega.

§ 115. Riigikohtunikud vabastatakse ametist seitsmekümnenda eluaasta täitumisel ja muud kohtunikud kuuekümne viienda eluaasta täitumisel, kusjuures viimaste vanuse ülemmäära üksikuis kohtuliikides võib seadusega tõsta kuni seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Erikohtuusse kuuluvate ametkohtunikkude vanuse ülemmäära määrab seadus.

Kestva töövõimetuse tagajärjel vabastatakse riigikohtunikud ja kohtunikud ametist sellekohase seaduse alusel.

§ 116. Kohtunikke võib tagandada ametist või ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise ainult kohtu otsusega.

Seaduse alusel kohtute koosseisude muutmise tingitud juhtudel võib kohtunikke ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise või vastavate vabade kohtade puudumisel ametist vabastada, kusjuures kohtunikuametist vabastatule makstakse tasu viimase ametikoha järgi kahe aasta kestel.

Kohtunikkude kohtulikule vastutusele võtmine teenistuslaste süütegude eest ning asjaarutamiskord määratakse seadusega.

§ 117. Kohtunikud ei või pidada peale seaduses ettenähtud juhtude kõrvalist palgalist ametit.

§ 118. Seadusega võib luua erikohtuid mõnda liiki asjade või alade jaoks.

Erikohtute koosseisu määramine kas nimetamise või valimise põhimõttel toimub seaduses ettenähtud aluseil ja korras. Samuti määrab seadus nende kohtunikkude ametialase seisundi, kusjuures ametkohtunikkude nimetamise korral neile kohaldatakse § 114 - 117 eeskirju.

¹⁸ RT, 03.09.1937, 71, 590.

§ 119. Erakorralised kohtud on lubatud seaduse piires ainult sõja ajal, kaitseseisukorra piirkonnas ja sõjalaevadel.

§ 120. Vabariigi President võib üksikuil isikuil kohtute poolt määratud ja jõustunud karistusi armuandmise teel eriõigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada.

Vabariigi Valitsuse liikmeile ja Riigikontrolörile nende ametialase tegevuse eest kohtu poolt määratud karistusi võib Vabariigi President eriõigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada ainult Riigikogu üldkoosoleku esitusel.

§ 121. Seadusega määratakse menetluse algatamine ja kord riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse üle otsustamisel kohtutes.

I. Gräzini eelnõu¹⁹

X. peatükk Kohus

§ 107. Õigusmõistmist teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

§ 108. Kohtutele ja nendele alluvatele uurijatele kuulub eeluurimise teostamise ainuõigus kriminaalasjades.

§ 109. Kõrgeimaks kohtuks on üheksast ülemkohtunikust koosneb Ülemkohus. Ülemkohus on Vabariigi kõrgeimaks kassatsioonikohtuks. Esimese instantsi kohtuna tegutseb ta kõigis otseselt tema pädevusse antud asjades ja omal äranägemisel, kui selleks on olemas protsessiosaliste nõusolek.

§ 110. Ülemkohtunikke ja ringkonnakohtunikke nimetab ametisse Vabariigi President Ülemkohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Kandidaatide ülesseadmise ja esitamise alused ning lähem kord määratakse seadusega.

§ 111. Ülemkohtunikud ja ringkonnakohtunikud vabastatakse ametist seitsmekümnenda eluaasta täitumisel ja muud kohtunikud kuuekümnenda viienda eluaasta täitumisel, kusjuures viimase vanuse ülemmäära üksikuis kohtuliikides võib seadusega tõsta kuni seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

§ 112. Ülemkohtunikud määratakse ametisse eluaegselt, nende vabastamise aluseks võivad olla vanus, alaline või pikaajaline lahkumine vabariigist, kestev töövõimetus. Ülemkohtuniku palk on võrdne Vabariigi Presidendi ametipalgaga ja säilib pensionina juhtudel, kui ametist lahkunud kohtunik pole siirdunud elama väljapoole vabariiki.

¹⁹ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1128.

§ 113. Ülemkohtul on õigus tunnistada protsessiosaliste nõudel mis tahes seadus või muu normatiivakt, s.h. ka Presidendi dekreeti, mittevastavaks Põhiseadusele ja jätta ta ellu viimata. Ülemkohtu sellekohane otsus on kõigile alamalseisvatele kohtutele kohustuslik. Nimetatud otsus ei kuulu ümbervaatamisele muidu kui seoses oluliselt uute asjadega ja pärast seda, kui on vahetunud enam kui kolmandik Ülemkohtu koosseisust.

§ 114. Vabariigi kohtusüsteemi põhiosaks on ringkonnakohtud ja rahukohtud. Kohturingkonnad on moodustatud selliselt, et nad ei langeks kokku vabariigi haldusjaotusega.

Tähtsamates asjades tegutsevad ringkonnakohtud valitavate rahvakaasistujate osavõtul.

§ 115. Väiksemad kriminaal- ja tsiviilasjad vaadatakse läbi rahukohtunike poolt, kelle esmaülesandeks pole mitte seaduse elluviimine, vaid poolte lepitamine. Rahukohtunikud on valitavad kindlaks tähtjaks ja nad ei pea omama juriidilist eriharidust.

§ 116. Kohtunikke võib ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise ainult kohtu otsusega.

Seaduse alusel kohtute koosseisude muutmise tingitud juhtudel võib kohtunikke ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise või vastavate vabade kohtade puudumisel ametist vabastada, kusjuures kohtunikuametist vabastatule makstakse tasu viimase ametikoha järgi eluaegselt.

Kohtunikude kohtunikule vastutusele võtmine teenistuslaste süütegude eest ning asjaarutamisekord määratakse seadusega.

§ 117. Kohtunikud ei või pidada peale seaduses ettenähtud juhtude kõrvalist palgalist ametit.

§ 118. Vabariigi President võib üksikuil isikuil kohtute poolt määratud ja jõustunud karistusi armuandmise teel eriõigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada.

Vabariigi Valitsuse liikmeile nende ametialase tegevuse eest kohtu poolt määratud karistusi võib Vabariigi President eriõigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada ainult Riiginõukogu üldkoosoleku esildisel.

§ 119. Vastavalt vajadusele võidakse Eestis moodustada spetsialiseeritud kohtuid (tarbijakaitsekohus, ajakirjanduskohus, lastekaitsekohus jne.), mis peavad tegutsema lähtudes demokraatliku kohtupidamise põhimõtetest ja tsiviilprotsessi korras.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu²⁰

VIII. peatükk Kohus

§ 82. Kohtuvõimu teostavad õigusemõistmisega oma tegevusest sõltumatud kohtud, kes alluvad ainult seadusele.

Eesti Vabariigi kohtusüsteem koosneb

- 1) rahukohtutest;

²⁰ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1139.

- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Kohtukohast;
- 4) Riigikohtust.

Rahukohus on üheisikuline, ringkonnakohus, Kohtukoda ja Riigikohus kollegiaalsed. Seaduses ettenähtud kohtuasjades tegutsevad ringkonnakohtud valitavate rahvakaasistujate osavõtul.

Rahukohtute ja ringkonnakohtute võimkond piirdub vastavate jaoskondade ja ringkondadega. Kohtukoja ja Riigikohtu võimkond ulatub tervele Eesti Vabariigi territooriumile. Seadusega võidakse moodustada ka erikohtuid teatud liiki asjade või alade jaoks (arbitraaž jms.).

Erakorralised kohtud on lubatud seaduse alusel ainult sõja ajal, kaitseseisukorra piirkonnas ja sõjalaevadel.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

§ 83. Riikliku süüdistaja ülesandeid täidavad kohtuministri järelevalve ja juhatuse all Riigikohus ja alama astme kohtutes prokurörid ja abiprokurörid.

§ 84. Kohtuasutuste üksikajalik korraldus ja alused reguleeritakse kohtuseadustikuga. Seadusega määratakse ka riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse üle otsustamise menetluse algatamise ja läbiviimise kord kohtus.

Riigikohtul on õigus tunnistada mis tahes seadus või muu normatiivakt, sealhulgas Vabariigi presidendi dekreet põhiseaduse vastaseks. Sellekohane otsus on kõigile alamaastme kohtutele kohustuslik.

§ 85. Kõik ringkonnakohtu, Kohtukoja ja Riigikohtu kohtunikud nimetab ametisse, kuid mitte kauemaks kui 65-aastaseks saamiseni, Vabariigi president Riigikogu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Kandidaatide ülesseadmise ja esitamise alused ning kord määratakse seadusega. Rahukohtunikud valib rahvas 10 aastaks.

§ 86. Kohtunikud ei või pidada teist palgalist ametit ega kuuluda erakondadesse.

§ 87. Kohtunikke võib ametist tagandada ja ilma nende nõusolekuta ühest kohast teise paigutada ainult kõrgemalseisva kohtu otsusega, kui seadusega pole ette nähtud teisiti. Ametialaste kuritegude eest kohtunike kohtulikule vastutusele võtmise ning asjaarutamise kord määratakse seadusega.

§ 88. Vabariigi president võib kohtunikele kohtu poolt mõistetud ja jõustunud karistuse armuandmise teel tühistada või muuta või vabastada nad karistuse tagajärgedest.

Vabariigi Valitsuse liikmetele ja riigiprokuröridele nende ametialase tegevuse eest kohtu mõistetud karistuse võib Vabariigi president tühistada või muuta või need karistuse tagajärgedest vabastada ainult Riigikogu ettepanekul.

.....
J. Raidla töögrupi eelnõu²¹

XIII peatükk

²¹ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1154.

Kohus

§ 139. Õigust mõistavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

§ 140. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluajaks, kuid mitte kauemaks kui kuuekümne viienda eluaasta täitumiseni.

Kohtunikud ei või peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

§ 141. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Ülemkohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 142. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Ülemkohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras. Kohtukorralduse ja -menetluse määrab seadus.

§ 143. Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikke süüdistusi ning teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 144.²² Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus Põhiseadusega.

Kohus võib igapähe pöördumise alusel tunnistada Põhiseaduse vastaseks seaduse või muu õigusakti.

Kui Ülemkohus konkreetse kohtuasja läbivaatamisel leiab, et kehtiv seadus rikub kodanike põhiõigusi ja vabadusi või takistab nende kasutamist või paneb kodanikele kohustusi, mis on vastuolus Põhiseaduse sätte ja vaimuga, teeb ta Riigikogule esildise seaduse muutmiseks 20 päeva jooksul või tunnistab seaduse kehtetuks.

Kui kehtiv seadus on vastuolus Põhiseadusega, tunnistab Ülemkohus Õiguskantsleri ettepanekul selle seaduse kehtetuks.

§ 145. Kohtuniku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Ülemkohtu ettepanekul Presidendi otsuse alusel.

Ülemkohtu esimeest saab tema ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Õiguskantsleri ettepanekul kahe kolmandiku Riigikogu koosseisu nõusolekul.

²² H. Schwartzi kommentaar § 144 osas: „Minu jaoks on see paragrahv segane. Ma ei suuda mõista erinevate tasemetega kohtute õigusi.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1276.

PA 13.09.1991 istungi stenogrammist:

J. Raidla: Iseseisvaks teemaks on kahtlemata kohus. Seda, et ta on iseseisev, tuleb rõhutada juba põhiseaduse struktuuris, paigutades ta eraldi nii muudest riigiorganitest kui ka kontrollorganitest. Kohus peab saama kolmandaks võimuks, ta peab olema sõltumatu kõigist teistest võimudest, olles samal ajal ka teiste võimude üheks tasakaalustajaks. Meil seisab ees kohtureform, vastavad eelnõud on praegu juba justiitsministeeriumi poolt ülemnõukogule esitatud. Reform käsitleb kohtusüsteemi muutmist ja toob kahtlemata endaga kaasa kohtute ümberformeerimise, sealhulgas ka kaadrialase. Täpselt samuti puudutab reform prokuratuuri. Prokuratuuri reformi on väga otstarbekas programmeerida alustalana ettevalmistatavasse põhiseadusesse.

PA 27.09.1991 istungi stenogrammist:

J. Raidla: XIII PEATÜKK. KOHUS Kohus peab kujunema kolmandaks, sõltumatuks, seadustest juhinduvaks võimuks, kes kõrvuti talle omase õigusemõistmise funktsiooni täitmisega etendab ka tasakaalustaja rolli seadusandliku ja täitevkorraldava võimu suhtes. Kohus peab vabanema oma repressiivorgani kuulsusest ning muutuma seaduskuuleka kodaniku kaitse organiks. On otse loomulik, et eelõeldu sisaldab endas ka inimõiguste kohtuliku kaitse. Kohtureformi käivitavad kaks seaduseelnõu on ülemnõukogule juba menetlusse antud. Käesolev põhiseaduse eelnõu lähtub kontseptsioonist, mis töötati välja ülalmärgitud eelnõude ettevalmistamisel. Eesti kohtusüsteem planeeritakse kolmeastmelisena: 1) maa- ja linnakohtud ning halduskohtud; 2) ringkonnakohtud; 3) ülemkohus. Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud. Õeldu on eriti aktuaalne pärast aega, mil erakorralised kohtud olid seadusetuse ja ülekohtu vahetud realiseerijad. Kohtureform toob endaga kaasa ka prokuratuuri reformi. Prokuratuur lakkab olemast iseseisev võim. Prokurörid saavad § 143 järgi olema kohtute juures, kus esindavad riiklikku süüdistust. Prokuröridele jääb kaks järelevalvefunktsiooni – kohtueelse uurimise ja kohtuotsuste täitmise üle. Paragrahv 144 sisaldab endas mehhanismi, millega kohus saab mõjustada seadusandlust ja seeläbi tasakaalustada parlamenti. Paragrahv 144 annab kohtule võimaluse sekkuda seadusandlusesse kolmel juhul ja viisil. 1. Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu normatiivakti, kui see on vastuolus põhiseadusega. 2. Konkreetse kohtuasja läbivaatamisel võib ülemkohus § 144 lõikes 3 märgitud asjaoludel teha Riigikogule esildise seaduse muutmiseks või mis veelgi karmim – tunnistab ise seaduse kehtetuks. 3. Ülemkohus võib õiguskantsleri ettepanekul tunnistada seadusi kehtetuks. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluks ajaks, kohtuniku tööd saavad nad teha kuuekümne viienda eluaasta täitumiseni. Kohtunikule esitatavad nõuded on kõrgemad teistele kodanikele esitatavatest nõuetest, mida peavad tasakaalustama kohtunikule pakutavad sotsiaalsed garantiid.

J. Rätsep: Lugupeetud juhataja, ettekandja ja kolleegid! Ma esitaksin niisuguse küsimuse, milles on ka tegelikult küsimuse esitaja seisukoht sees ja see puudutab terminoloogiat. Arendaksin edasi Kaalepi esimest küsimust. Kuidas kõrvutamisel õigustada selliseid termineid nagu Riigikogu, president, ülemkohus? Selle kõrval on minu arvates loogilisem kolmik: Riigikogu, riigivanem, Riigikohus. Arendusena veel: riigivanem, vanema alamad

astmed on maavanem, vallavanem. Riigikohtust alamad astmed: ringkonnakohus, maakohus, linnakohus. Kas on küllalt argumentatsiooni, et praegu tarvitusele võetud termineid oleks võimalik põhjendada?

J. Raidla: Mulle tundub, et argumentatsioon on olemas ja otsustada on ilmselt võimalik pärast seda, kui kõiki argumente n.-ö. piltlikult kõrvutada lausa paberi peal. Kõigepealt: Riigikogu, president, ülemkohus. Siin on kaks probleemi. Riigivanemast oli juttu, teine probleem on ülemkohus. Tõepoolest on olnud kasutusel ju termin "riigikohus". Siin on üsna mitmed argumentid, mis praegu kõnelevad ülemkohtu kasuks – mitte see argument, et ta praegu on ülemkohus, vaid argumentid, mis puudutavad tulevast, juba vastuvõetud seaduse järgset situatsiooni, olukorda riigis. Kõigepealt jagunevad kohtud kui sellised ikkagi kaheks. Ühed on riigikohtud, teised on tegelikult arbitraažikohtud, mis ei ole üldse mitte riigi kohtud ja millel igasugune seos riiklusega puudub. Nende põhiomaduseks on olla vahekohus, need ei ole riigiorganite süsteemi lülis. Sel juhul me satuksime situatsiooni, kus riigikohus oleks lugejale tõlgendatav kui kõikide kohtute jaoks ühine mõiste ja ta ei annaks enam edasi kohtusüsteemi lülide ja vahekohtu tegelikku olemust. Edasi, kohtusüsteem. Nüüd juba riigi kohtusüsteem koosneb mitmetest tasanditest, mitmetest lülidest. Linna- ja maakohus on riigikohus. Ka ringkonnakohus on riigikohus, ta ei ole mitte Riigikohus. Sellisel juhul ülemkohus näitab nende kohtuastmete gradatsiooni. Kui viia nüüd ainult ülemkohus Riigikohtuks, siis tekib kohe tõlgenduslik küsimus: kas linna- või maakohus või esimese astmena toimuv halduskohus, mida praegu käsitletav projekt ette näeb, ja ringkonnakohus kui apellatsiooniasse ei ole sel juhul riigikohtud? Sel juhul on paigast ära ikkagi mõistete süsteem. Sellepärast on praegu jäädud sellisele terminite kasutamisele n.-ö. truuks, kuid eelöeldud argumentatsioon ei tähenda, et vastupidised argumentid puuduksid. Küll aga tundub praegu meie arvates loogilisem projektis kasutatav terminoloogia, mis järgib mitte niivõrd terminite keelelist sobivust, omavahelist kokkukuuluvust, kuivõrd nende mõistete sisu, mis ühe või teise termini taga peitub. Mis puudutab järgmist ahelat – maavanem, riigivanem –, siis see on tõepoolest omaette huvitav probleem. Kui oleks aega antud teemal pikemalt peatuda, võiks väga pikalt põhjendada, mismoodi Eesti ühiskonnale on aastasadu olnud omane just nimelt omavalitsuslik juhtimissüsteem, ja samas juurde tuua, et riiklik traditsioon on üsna lühikene, s. o. mõõdetav aastakümnetega, ja seetõttu ka siin sisuliselt langevad need omavahelisse, mitte kõige täpsemasse suhtesse: omavalitsuslik termin "maavanem", aastate pikku siin kasutusel olnud, ja teiselt poolt "riigivanem", tegelikult presidendi funktsioonides, nii nagu ta praegu tekstis ka ette on nähtud. Selline oleks meiepoolne argumentatsioon, mida kolleegid kindlasti täiendaksid. Kõrvutame, ühitame, otsustagem – see õigus on assambleel.

J. Rätsep: [...] Mõningast arutelu arendasime terminoloogia valdkonnas ja juba küsimuse esitamisel esitasin ma selle põhimõtte, mille kallal me nuputasime. Ma paluksin töögrupil ikkagi mõelda tunduvalt loogilisema terminite süsteemi üle, mis algab sõnaga "riigi". Siin ei tarvitse olla väga kinni selles tähenduses, mida eesti keeles tähendab riik. Kuid niisuguse sõna lisamisega – Riigikogu, riigivanem, Riigikohus – me rõhutame selle instantsi kõige kõrgemat astet. Nii nagu riigivanem on riigi kõige kõrgem ametiisik, nii on ka maavanem maakonnas või vallavanem vallas kõige kõrgem ametiisik. Riigikogu on omaks võtnud ka autorite kollektiiv ning seda me tervitame jällegi kui õigusliku järjepidevuse ilmingut. Ülemkohus ei ärata meie komisjonis positiivseid emotsioone ja ma olen oma pika praktika jooksul tähele pannud, et kui ma teinekord poolteadlikult olen ülemkohtu poole pöördudes mõtte välja jätnud, siis ei ole sellele isegi tähelepanu juhitud. See ei ole kaalukas argument, kuid minu arvates süsteemi terviku mõttes on õige, kui kõige kõrgemat kohtuastet nimetatakse Riigikohtuks, nii nagu temast aste madalam ja jällegi taastatav Eesti

kohtusüsteemi osa on ringkonnakohus ja sellest veel allpool linna- ja maakohtud. Minu arvates on kõik loogiline ja piltlikult öeldes on tegemist nagu serviisi analoogiaga. Riigikohtu termini vastu ei ole ka see Raidla väide, et tegemist on meie riigi tulevaste vahekohtute kui niisuguste asutustega, mis ei ole riiklikud. Aga riiklik, nagu kolleeg Ain Kaalep siin nimetas, on midagi muud kui riigi. See on täiesti selge, et niisugune argument ei ole piisav. Presidenti ei tarvitse meil nii väga terminina uhkelt kuulutada, sest see mõiste on meie ühiskonnas devalveerinud. Praegugi vaatab mulle vastu mitu inimest ja ka teie poole vaatab siit üks, kes on olnud elu jooksul president. Meil on presidendid klubidel, föderatsioonidel ja seltsidel ja ka Teaduste Akadeemial. Minu arvates on just presidendi mõiste devalveerinud ja kui me tahame 15. novembriks kiiresti midagi teha presidendi nimetusega, siis ma arvan, et tõlkeküsimuste lahendamiseks võiks põhiseaduse pealkirjas olla "riigivanem (president)". Minu arvates on see lihtne ja hooletu käsitlus, aga see annaks teistes keeltes aluse nimetada meie riigivanemat presidendiks, kui see neile lihtsam ja arusaadavam on. Meie Eestimaal ja eestikeelses tekstis oleks aga minu arvates väärikaim "riigivanem". Niisugust terminit ei ole meil veel kellegi puhul kasutatud. Need on sellised üldised küsimused, mille hulka kuulub konkreetsama küsimusena veel see, kui vana isik võib olla kohtunik. Eesti Vabariigi 1937. aasta põhiseaduse järgi võisid riigikohtunikud, s. t. Riigikohtu kohtunikud olla ametis kuni 70. eluaasta täitumiseni, muud kohtunikud 65. eluaasta täitumiseni. Ma arvan, et töögrupp võiks mõelda minuga analoogiliselt natuke vanema mehe mõistusega ja muretseda ka tulevase kaadri pärast, sest ma kujutlen, et paljudel õiguseladel on veel mehi, kes oleksid nõus olema Riigikohtu kohtunikud, aga ei olnud nõus olema isegi ülemkohtu liikmed Eesti NSV-s. Niisuguste inimestega tekib muidugi probleem, sest kas või vandeadvokaadina töötades on vanusemäär piiramatult ja tulevik on kuni surmani selge ja kerge, vaadates oma tervise järgi. Aga riigikohtunikuna või muu kohtunikuna peavad nad kartma oma 65. sünnipäeva. Kõik inimesed ei ole selles vanuses veel oma vitaalsust kaotanud, eriti sellel erialal, kus produktiivne aeg algabki juba täismehena, elukogenud inimesena. Nii et ma paluksin komisjonil püüdliselt kaaluda seda Eesti-aegset mudelit. See on minu arvates kõik olulisem, millest meie komisjonis on seni räägitud. Täna teid tähelepanu eest!

A. Lepsi eelnõu²³

VIII. peatükk Kohus

§ 94. Kohtuvõimu teostavad õigusmõistmisega oma tegevuses sõltumatud kohtud, kes alluvad ainult seadusele.

§ 95. Õigust mõistavad esimeses astmes maa-, linna- ja halduskohtud, teises astmes ringkonnakohtud ja kõrgemas astmes Eesti Vabariigi Riigikohus.

Kohtukaasistujad võtavad osa õigusmõistmisest esimese astme kohtus vastavalt seadusele. Maa- linna- ja halduskohtute tööpiirkonna, nende asukoha ja seal töötavate kohtunike arvu määrab kindlaks Riigikogu Kohtuministri ettepanekul.

Ringkonnakohtute arvu, nende tööpiirkonna ja seal töötavate kohtunike arvu määrab Riigikogu Kohtuministri ettepanekul.

Riigikohtu võimkond ulatub tervele Eesti Vabariigi territooriumile. Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

²³ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1166 – 1167.

Seadusega võidakse moodustada erikohtuid teatud liiki asjade või alade jaoks. Erakorralised kohtud on lubatud seadusega ainult sõja ajal, kaitseseisukorra piirkonnas ja sõjalaevadel.

§ 96. Riikliku süüdistaja ülesandeid täidavad Kohtuministri järelevalve ja juhatuse all Riigikohtus ja alama astme kohtutes prokurörid ja abiprokurörid.

§ 97. Kohtuasutuste üksikasjalik korraldus ja alused reguleeritakse kohtute seadusega. Seadusega määratakse ka riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse üle otsustamise menetluse algatamise ja läbiviimise kord kohtus. Riigikohtul on õigus tunnistada mis tahes seadus või muu normatiivakt, sealhulgas Vabariigi Presidendi dekreet, Põhiseaduse vastaseks. Sellekohane otsus on kõigile alamastme kohtutele kohustuslik.

§ 98. Kõik kohtunikud nimetab ametisse, kuid mitte kauemaks kui kuuekümne viie aastaseks saamiseni Vabariigi President Riigikogu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Kandidaatide ülesseadmise alused ning kord määratakse seadusega.

§ 99. Kohtunikud ei või pidada teist palgalist ametit ega kuuluda erakondadesse.

§ 100. Kohtunikke võib ametist tagandada ja ilma nende nõusolekuta ühest kohast teise paigutada ainult kõrgemalseisva kohtu otsusega. Ametialaste kuritegude eest kohtunike kohtulikule vastutusele võtmise ning asja arutamise kord määratakse seadusega.

§ 101. Vabariigi President võib kodanikele kohtu poolt mõistetud ja jõustunud karistuse armuandmise teel tühistada või muuta või vabastada nad karistuse tagajärgedest. Vabariigi Valitsuse liikmetele, Riigikontrolörile ja Õiguskantslerile nende ametialase tegevuse eest kohtu poolt mõistetud karistuse võib Vabariigi President tühistada või muuta või nad karistuse tagajärgedest vabastada ainult Riigikogu ettepanekul.

PA 04.10.1991 istungi stenogrammist:

A. Leps: Kohtute puhul olen kindlal positsioonil, et meil ei pea olema mitte Eesti Vabariigi Ülemkohus, vaid ikkagi Eesti Vabariigi Riigikohus. Praegusel kujul peab prokuratuur kaduma. Paragrahvi 96 kohaselt täidavad riikliku süüdistaja ülesandeid kohtuministri järelevalve ja juhatuse all Riigikohus ning alamastme prokurörid ja abiprokurörid.

J. Adamsi töögrupi eelnõu²⁴

XIII. peatükk

Kohus

§ 105. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kes alluvad ainult seadusele.

§ 106.²⁵ Õigust mõistavad esimeses astmes jaoskonna- ja ringkonnakohtud, teises astmes ringkonnakohtud ja kohtukoda ning kolmanda astmena riigikohus.

Teise astme kohtud on apellatsioonikohtud.

Riigikohus on ühtlasi kassatsioonikohtuks ja on põhiseadusliku järelevalve kohtuks.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Kohtusüsteemi üksikasjalik korraldus kehtestatakse kohtute seadusega.

§ 107. Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 108. Eelruumist teostavad kohtu-uurijad.

§ 109. Kohtute juures töötavad prokurörid, kes tõstatavad süüdistuse ja süüdistavad riigi nimel.

§ 110. Järelevalvet kohtute tegevuse üle teostavad kõrgema astme kohtud ja kohtuministerium.

§ 111. Kohtunikke nimetab ametisse riigivanem kohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Riigikohtunikke nimetab ametisse riigivanem riigikogu õigustoimkonna poolt esitatud kandidaatide hulgast.

§ 112.²⁶ Kohtunikud nimetatakse ametisse aluajaks.

²⁴ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1180.

²⁵ H. Schwartzi kommentaar § 106 osas: „Eelpool ma märkisin, et selles peatükis ei ole näidatud, millisel viisil jõuavad konstitutsioonilised küsimused kohtusse: 1) kes võib tõstatada küsimuse, kas ainult parteid? Riigiametnikud? Igaüks? Liiga ohtlik on kohtuid vähemalt esialgu selliste asjadega üle koormata, kuid kohtu poole pöördumist ei tohi täiesti ära keelata. Igal juhul peaks siin midagi ütleva selle suhtes, et inimesel, kelle õigusi on kitsendatud, on õigus pöörduda kohtu ja ka Riigikohtu poole lõpliku otsuse taotlemiseks. 2) Kas see võib olla abstraktne küsimus või küsimus, mis on tähtis kohtuasja otsuse vormistamiseks? Kui see on abstraktne, siis kas kohtu pädevus on piiratud juba olemasolevate seadustega või hõlmab see ka seaduseelnõusid? (Tegelikult ei peaks, kuigi paljudes maades on see nii). Kui konstitutsiooniline küsimus kerkib selle kohtuprotsessi käigus, kas selle peab siis koheselt edasi andma Riigikohtule või tehakse seda alles pärast seda, kui alama astme kohus on asja läbi vaadanud? 3) Kas kõikide astmete kohtutel on õigus kuulutada seadus kehtetuks või on see õigus ainult Riigikohtul? 4) Kas tegu kohtuliku vaidluskoosolekuga või on teisi protsessuaalseid tingimusi?“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1282.

²⁶ H. Schwartzi kommentaar § 112 osas: „Ma väljendan veelkord kahtlust, kas on õige nimetada kohtunikud ametisse eluaegsena, eriti algusperioodil, kus te võib-olla ei usalda kõiki kohtunikke nende pädevuse või sõltumatusega seoses. Mulle tundub, et vähemalt esialgu alama astme kohtutes oleks targem sisse viia prooviaeg.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1282.

Riigikohtunikud vabastatakse ametist seitsmekümnenda eluaasta täitumisel ja muud kohtunikud kuuekümne viienda eluaasta täitumisel, kusjuures viimaste vanusemäära üksikuis kohtuliikides võib seadusega tõsta kuni seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Kestva töövõimetuse tagajärjel vabastatakse riigikohtunikud ja kohtunikud ametist sellekohase seaduse alusel.

§ 113. Kohtunikke võib tagandada ametist või ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise ainult kohtu otsusega.

Kohtunikkude kohtulikule vastutusele võtmine teenistusalaste süütegude eest ning asjaarutamiskord määratakse seadusega.

§ 114. Kohtunikud ei või pidada peale seaduses ettenähtud juhtude kõrvalist palgalist ametit ega osaleda tulunduslike ettevõtete juhatuste töös.

§ 115. Kohus ei või keelduda arutamast kaebusi riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse kohta.

Kohus peab tunnistama seaduse või riigiasutuse otsuse kehtetuks, kui see on põhiseaduse vastane.

§ 116. Kohtutes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus kohtukeelena kasutada vähemusrahvuse keelt, kui kõik protsessiosalised on sellega nõus.

Igal protsessiosalisel on õigus nõuda tõlget oma emakeelde või teise keelde, mida ta valdab piisavalt.

Võõrkeelte tarvitamise kord kohtutes määratakse seadusega.

K. Kulboki eelnõu²⁷

VII peatükk Kohus

§ 65. Õiguspärasust teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kes alluvad ainult seadusele. Eesti kohtusüsteem koosneb:

- 1) rahukohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Kohtukojast;
- 4) Riigikohtus.

§ 66. Ülimat kohtuvõimu Eestis teostab Riigikogu poolt nimetatavatest riigikohtunikest koosnev Riigikohus. Riigikohtunike nimetamine on eluaegne, ent mitte kauemaks kui 70. eluaastani.

§ 67. Riigikohus nimetab ametisse kõik ülejäänud kohtunikud. Nimetamine on eluaegne, ent mitte kauemaks kui 65. eluaastani.

²⁷ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1189.

§ 68. Riigikohus võib tunnistada mõne seaduse põhiseadusega vastuolus olevaks. Sellekohane Riigikohtu esildis annab Riigipeale dekreedioiguse nimetatud seaduse tühistamiseks.

§ 69. Rahukohtute ja ringkonnakohtute võimkond piirdub vastavate jaoskondade ja ringkondadega. Kohtukoja ja Riigikohtu võimkond ulatub üle Eesti. Seadusega võidakse luua erikohtuid kindlat tüüpi asjade jaoks. Üksikud liigid kriminaalasju alluvad vandekohtule.

§ 70. Kohtunikke võib ametist tagandada ainult kõrgemalseisva kohtu teel.

§ 71. kohtunikud võivad pidada teist palgalist ametit ainult seaduses määratud juhtudel. Nad ei või kuuluda erakondadesse.

§ 72. Erakorralised kohtud on lubatud seaduse piires ainult sõja ajal, kaitseseisukorra piirkonnas ja sõjalaevadel.

PA 11.10.1991 istungi stenogrammist:

J. Adams: Edasi, järgmine on XIII peatükk "Kohus". Kohtu küsimuses on võib-olla vaidlus nimetuste üle. Sellesse ma ei tahaks laskuda. Selline kohtustruktuur on praegu pakutud kohtureformi projektides enam-vähem igal pool üles võetud, võib-olla nimetused erinevad. Hoopis tähtsam on kohtunike problemaatika. Kohtunikud peavad olema sõltumatud. Kuidas garanteerida nende sõltumatus, on üks oluline probleem. Teine oluline probleem on, kuidas tagada, et kohtunikuametisse valitaks ainult selle ameti väärilised inimesed. Ma arvan, et me peame kõigest hoolimata minema seda teed, et kohtunikuamet on eluaegne amet. Teisest küljest ma arvan, et siin võib tekkida vaidlusi, me peame loobuma Nõukogude ajal harjumuslikuks saanud rahvakaasistujate ühel või teisel moel säilitamisest. Aga see võib olla ka üks nendest küsimustest, mille assamblee täiskogu peaks vastava toimkonna ettepanekul lihtsalt läbi hääletama, sest rahvakaasistujate sissevõtmine viib meid paratamatult mingisuguse pooliku sammuna vandemeeste kohtu suunas, kas me tahame seda või me ei taha. Küll on aga probleem selles, et meil võib-olla lähiaastatel ei jätku piisavalt kohtunike kaadrit. On tekkinud küsimus, kas näiteks mittetäieliku haridusega on võimalik saada kohtunikuks jne. Need ei ole põhiseaduslikud küsimused. Need asjad tuleb kohtunike oma kutseorganisatsiooni nõuetega paika panna. See ei ole põhiseaduse asi, kuigi võib-olla peaks nimetama kohtunike kutseorganisatsiooni mingit nõuete taset. Omal ajal, enne sõda funktsioneeris see osa Eesti riigikorralduses väga hästi. Nimelt, kohtunike oma sisemised nõuded olid niivõrd kõrged, et välistasid mitte ainult ebaausate inimeste sattumise kohtunikuametisse, vaid välistasid ka väheharitud, võimalikult erapoolikusele kalduvate või, ütleme, psüühiliselt liiga emotsionaalsete inimeste sattumise sellesse ametisse. See on tegelikult põhiseaduseväline küsimus. Paragrahv 116 on nimetatud vähemusrahvuste õigust omakeelsele kohtuprotsessile juhul, kui kõik protsessi osalised on nõus selle keele kasutamiseks. Riigikeel oleks kohustuslik. Võib-olla siin peaks seda kuidagi teistmoodi sõnastama, ma ei tea, aga arvatavasti on see garantiina vajalik. [...]

E. Tarto: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja härra Adams! Minu küsimus käsitleb XIII peatüki § 111. Nimelt on siin kirjas, et kohtunikke nimetab ametisse riigivanem Riigikohtu esitatud kandidaatide hulgast ja riigikohtuniku nimetab ametisse riigivanem Riigikogu õigustoimkonna esitatud kandidaatide hulgast. Kas te, härra Adams, ei arva, et nende üle peaks olema siiski suurem kontroll kui ainult õigustoimkonna esitatud kandidaadid? Kas ei peaks seda küsimust ka parlamendis arutama? Aitäh!

J. Adams: Ma olen sellega täiesti nõus. Tähendab, see paragrahv on kirjutatud siin välja rohkem näitlikult. Meil ei ole veel Riigikohtu ja me ei tea, kuidas ta täpselt kujuneb. Meil ei ole ka parlamenti ja tema õiguskomisjoni. Siin on baasnorm, et ametisse nimetamine toimub. Kas see on siis juba ka üks riigipea põhiõigusi, mis kahtlemata sisaldab vetoõigust? Teiseks, tuua välja põhimõte, et on vaja mingisugust avaliku eelselektiooni mehhanismi, vähemalt riigikohtunike osas. Mis tavalistesse kohtunikesse puutub, siis kui meil oleks praegu olemas kohtunike oma ametigrupi ranged siseeeskirjad, nii nagu need olid enne Teist maailmasõda, võiks see selektsioon toimuda ka sealtkaudu. Aga põhiliselt ei ole mul mitte mingisugust tahtmist jääda täpselt selle sõnastuse juurde. Ma arvan, et olen kõigega nõus, kui me leiame neid üldprintsipe hõlmava praktilise ja head tulemust garanteeriva lahenduse. [...]

I. Hallaste: "Riigikontroll". Pooldati autorite eelnõu (5 : 1).

Juhtaja: Teatavasti moodustas assamblee juhatus eksperdiarvamuse saamiseks neljaliikmelise ekspertkomisjoni järgmises koosseisus: härrad Rebane, Uibopuu, Kiris ja Kross. Täna on võimalik juhatuse tellimusel tutvustada teile arvamust Eesti Vabariigi Põhiseaduslikule Assambleele esitatud projektide kohta. See arvamus on teie kaustas. Annan esimesena sõna nimetatud arvamuse selgitamiseks akadeemilise õigusteaduse seltsi esimehele professor Rebasele. Palun!

I. Rebane: [...] Selles eksperdiarvamuses on esitatud seisukoht ka põhiseaduse projektide kohta. Võib öelda, et mõningad projektide peatükid on suhteliselt autonoomsed ja nende peatükkide raamides on võimalik anda eelistust ühele või teisele projektile, sõltumata sellest, milline on üldhinnang ühele või teisele. Näiteks seesama peatükk "Kodanike põhiõigused ja põhivabadused", võib-olla ka peatükk kohtute kohta, õiguskantsleri kohta. Need on omaette käsitletavad ja eks assamblee selles küsimuses võtabki seisukoha. [...]

Juhataja: Sõna kaasettekande esitamiseks saab kuuenda toimkonna esimees härra Rätsep. Palun!

J. Rätsep: Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! See toimikond, kelle tööks on analüüsida probleeme, mis on meie õigussüsteemis seotud kohtu, õiguskantsleri ja Riigikontrolli tulevase tööga, on arutanud kahel koosolekul projektide vastavust kujuteldavatele tööülesannetele. Tervikuna on meie komisjoni liikmetele kõige rohkem meeldinud Jüri Raidla ja Jüri Adamsi juhtimisel väljatöötatud põhiseaduse eelnõud. Need on kompositsiooniliselt terviklikumad, need on läbimõeldumad. Komisjoni liikmete väljakujunenud seisukoht on niisugune, et kohtu tegevust reguleeriv osa on rohkem õnnestunud Jüri Raidla töögrupil, siin on natuke seost ka nende seisukohtade praeguse esitaja teatava ettevalmistusega nendes küsimustes. Nimelt, enamik meie komisjoni liikmeid on arvamusel, et Eesti õigussüsteemi tuleb praegu taastada

ja korrigeerida vastavalt olemasolevatele struktuuridele. Enamus sellest komisjonist teab, et ülemnõukogu on juba kohtureformi arutamisel esimesed sammud astunud ja Eesti Vabariigi praegu veel tegutsevas ülemnõukogus on kohtute seadus ja kohtunike staatuse seadus läbinud esimese lugemise. Seetõttu oli meil teatav kohustus ja ka õpetlik kogemus võrrelda neid peatükke juba menetluses olevate õigusaktidega. See on küll niisugune tagurpidine järjekord ja seda saab arvestada ainult niivõrd, kui võrd kohtute seaduse ja kohtunike staatuse seaduse läbitöötamise või väljakujundamise või konstrueerimise puhul on kõik need probleemid sisuliselt sügavuti läbi vaieldud. Selle tõttu, juba kujuneva kontseptsiooni seisukohalt ei saa komisjoni liikmete enamus mõnede põhimõtete, mis on sätestatud Jüri Adamsi eelnõus, kuigi kergesti nõustuda. Näiteks sellega, et eeluurimist teostavad kohtu-uurijad. Oleme seisukohal, ja see teema on olnud arutluse all juba pikemat aega, et kohtueelne uurimine peab olema kohtuvõimkonnaväline tegevus. Me ei saa olla nõus veel seisukohaga, et järelevalvet kohtute tegevuse üle teostab kõrgema astme kohtu kõrval kohtuministeerium. Kas see vastab võimude lahususe printsiibile, millele me iseseisva Eesti õigussüsteemi kujundamisel oleme pööranud küllalt olulist tähelepanu? Terminoloogiaküsimusi ma seekord ei käsitleks. Kõige kõrgema kohtu instantsi nimetusena pooldab komisjon Jüri Adamsi Riigikohtu kontseptsiooni ülemkohtu asemel. Seevastu aga maa-, linna- ja halduskohtu puhul on meie arvates terminoloogiliselt õigem Jüri Raidla juhitud kollektiivi seisukoht. Üsna oluliselt on nende kahe eelnõu käsitlus sarnane. Täpselt langevad kokku kõigi kolme peatüki numbrid, numereeritud järjekord. Juba see viitab autorite küllaltki kooskõlastatud lähenemisele. Mis puutub õiguskantslerisse, siis selles osas toetame täielikult Jüri Raidla kollektiivi avaldatud kontseptsiooni. Meile tundub see vastavat Taani mudelile, millega minulgi on võimalus olnud tutvuda. Nad ei pea õiguskantslerit oma tasemelt niisuguseks isikuks, kes peaks lahendama kodanike kaebusi ja avaldusi, nagu on Jüri Adamsi kontseptsiooni järgi. Riigikontrolli sätestamine on ka meie arvates kuigivõrd õnnestunud Jüri Raidla juhitud autorite kollektiivil. Need on tegelikult väga piiripealsed hinnangud. Kuigi komisjoni liikmete seisukohad võib-olla puhtaritmeetiliselt kokku ei langenud, sest 6-st oli kohal 4, oleme seisukohal, et mõlemad eelnõud on väärilised algmaterjalid Eesti Vabariigi põhiseaduse kujundamisel. Mis puutub 1938. aasta põhiseaduse automaatsesse kehtivusse, siis minu arvates tuleb sellesse õigusakti suhtuda suure lugupidamisega. Me ei poolda selle konkureerimist meie töö alusena, eelnõuna, tema mehhaaniline kehtestamine just nimelt nende teemade osas ei tule praegu kõne allagi. Kogu õigussüsteem on teistsugune, õiguskorda reguleerivad struktuurid on vahepeal väga oluliselt muutunud või muudetud või moondunud. Ei ole võimalik asuda seisukohale, et meil kehtib praegu 1938. aasta põhiseadus, selles mõttes, et kõik, mis sellele järgnes, on Eestis olnud täiesti ebaseaduslik. Me satuksime väga keerulisse olukorda, kui arvestada seda, et sadu ja tuhandeid inimesi on okupatsioonivõimu struktuuride poolt ikkagi kohtulikus korras karistatud, väga palju on nende hulgas vargaid, kehavigastuste tekitajaid ja muid õigusrikkujaid, kelle suhtes me ei ole veel praegu võimelised ega pädevad seisukohale asuma, et kogu see tegevus on olnud okupatsioonivõimude omavoli eesti rahva kallal jne. sellest tulenevate õiguslike tagajärgedega. Ma arvan, et me peame arukalt taastama oma õigussüsteemi, alates põhiseadusest.

VI toimkonna 18.10.1991 XI peatüki (Riigikontroll) formuleering²⁸

²⁸ ERA.R-2324.1.16, 134–35.

§ ... Riigikontroll kontrollib riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilimist.

§ ... Riigikontroll kontrollib kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist, nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

§ ... Riigikontrolli juhib Riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

§ ... Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamise ja Riigikogus esitab Riigikontrolör igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

§ ... Riigikontrolör võtab oma ülesannetes kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungitest.

Riigikontrolöriil on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri saab võtta kriminaalvastutusele Põhiseaduse § ... ettenähtud korras.

Riigikontrolli töö lähema korralduse määrab seadus.

VI toimkonna 18.10.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) formuleering²⁹

§ ... Õiguskantsler teostab järelevalvet riigivõimu- ja valitsemisorganite õigustloovate aktide vastavuse üle põhiseaduse ja seadusega ning täidab kõrgeima järelevalve funktsioone inim- ja kodanikuõiguste järgmise üle.

Põhiseaduse §§ ... ja ... ettenähtud juhtudel teeb õiguskantsler ettepaneku Riigikogule Riigikogu liikmete, riigivanema, peaministri ja ministrite kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ ... Õiguskantsleril on oma ametkond, mis tegutseb vastava seaduse alusel.

§ ... Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

§ ... Kui õiguskantsler leiab, et riigivõimu- ja valitsemisorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigustloova akti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigivõimu- või valitsemisorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri tema ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikohtule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

²⁹ ERA.R-2324.1.16, l 36.

Paljude inimeste saatust kahjustava või süstemaatilise inim- või kodanikuõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler sellesisulise ametiisikute tegevuse või normdokumendi toime ja teeb esildise vastutuse küsimuses.

§ ... Õiguskantsleril on õigus osa võtta Vabariigi Valitsuse istungitest. Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministrile.

§ ... Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ ... Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta Riigivanema ettepanekul Riigikogu kahe kolmandiku koosseisu nõusolekul.

VI toimkonna 18.10.1991 XIII peatüki (Kohus) formuleering³⁰

§ ... Õigust mõistavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

§ ... Eluaegseks ametisse nimetatava kohtuniku ametivolitused võivad kesta 7 aastat üle üldise pensioniea.

Kohtunikud ei või peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

§ ... Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ ... Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras. Kohtukorralduse ja -menetluse määrab seadus.

§ ... Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikke süüdistusi ning teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ ... Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

Kohus võib igäühe pöördumise alusel tunnistada põhiseaduse vastaseks seaduse või muu õigusakti.

³⁰ ERA.R-2324.1.16, 136–37.

Kui Riigikohus konkreetse kohtuasja läbivaatamisel leiab, et kehtiv seadus rikub kodanike põhiõigusi ja vabadusi või takistab nende kasutamist või paneb kodanikele kohustusi, mis on vastuolus põhiseaduse sätte ja vaimuga, teeb ta Riigikogule esildise seaduse muutmiseks 20 päeva jooksul või tunnistab seaduse kehtetuks.

Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega, tunnistab Riigikohus õiguskantsleri ettepanekul selle seaduse kehtetuks.

§ Kohtuniku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Riigivanema otsuse alusel.

Riigikohtu esimeest saab tema ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul kahe kolmandiku Riigikogu koosseisu nõusolekul.

PA 18.10.1991 istungi stenogrammist:

J. Rätsep: Lugupeetud juhatus ja kolleegid! Kuues toimkond esineb teie ees kõigepealt vabandusega selle pärast, et meil ei õnnestunud enestegi plaani kohaselt kolmapäevaks esitada kirjalikku aruannet. Nimelt toimus teisipäeva õhtupoolikuks planeeritud toimkonna istung täiesti objektiivsetel põhjustel alakvoorumiga. Kahe inimese haigestumise, ühe isiku välismaal viibimise ja veel ühe isiku mõjuvatel isiklikel põhjustel puudumise tõttu toimus tähtajaelne vahetu arutamine toimkonna kahe liikme vahel. Seevastu täna hommikul me formuleerisime oma seisukoha ja arutasime läbi põhiküsimused niivõrd, kui võrd olime sellise jaotuse puhul suutelised seda tegema. See, mille ma esitan, on juba kvoorumis seisukoht ja toimkonna liikmete enamuse seisukoht – seda toetab 5, mõne küsimuse puhul 4 inimest 6-st. Me lähtusime XI, XII ja XIII peatüki konstrueerimisel kontseptuaalse terviklikkuse huvidest. Esiteks püüdsime põhiautor härra Jüri Adamsit aidata terviku loomisel sellega, et mitte lõhkuda stiili, samal ajal aga pidasime enam silmas võimude lahususe printsiipi. Me arvestasime siit kõnetoolist esitatud professor Ilmar Rebase eksperdiarvamust, et nimetatud peatükid on käsitletavad suhteliselt iseseisvatena, ilma et põhiseaduse terviklikkus oluliselt selle all kannataks. Kõige lõpuks arvestasime ka vabariigis käivitunud, nüüd juba tõsiselt Eesti Vabariigi meelse kohtureformi esimesi samme. Mõnevõrra on see nüüd muidugi küsimus, mille puhul ligi kaheaastased või poolteiseaastased eelnenud arutelud kuigivõrd mõjutasid ka toimkonna töötulemust. Me saime säilitada peatükkide numeratsiooni, sätete oma ilmselt mitte, sest kõne all on praktiliselt viimased peatükid, kusjuures täiesti arusaadavatel põhjustel paragrahvide numeratsioon kindlasti oluliselt muutub. Arvestasime ka seda, mida on arutatud viimase aasta ja viimaste kuude jooksul – eriti seda, et Eesti Vabariigi aegne kohtusüsteem ja õigusbaas, mis oli kohtusüsteemi käsutuses, püsis kahjuks kogu vabariigi perioodi jooksul suhteliselt mahajäänuna, väga olulisel määral Tsaari-Venemaa aegse baasi pinnal. Seevastu õigusemõistmine oli isiksuste poolt toimetatuna kahtlematult kõrgel poliitilisel alusel ja seetõttu kahtlematult kvaliteetne. Härra Adams jäi ühe niisuguse põhiküsimuse puhul truuks kohtu-uurija institutsioonile. Viimase aja arutlustes ja hinnangutes on siiski just nimelt selle viimati osundatu pärast muret tuntud: et võib tekkida täiesti nõukogulik, ametkonnasisene ringkaitse. Võib tekkida olukord, kus õiglus satub jällegi vastuollu tsunftivaimu või võltskollegiaalsusega. On niimoodi, vähemalt me kardame seda nõukogudeaegsete kogemuste põhjal, et hakkab korduma midagi niisugust, nagu meil oli.

Prokuröri on õigus loobuda süüdistusest, kui see oli tõendamata või ei vastanud seadusele. Seda õigust kasutati aga tegelikus kohtupraktikas haruharva. Isegi täiesti närust, esitajat ennast alandavat süüdistust püüti kuni viimase vindini hoida vaakumis loodetava süüdimõistva kohtuotsusega. Me näeme selles ohtu, et kohus võib niisugustes asjades, kus uurimist viib läbi kohtu-uurija, haruharva loobuda süüdimõistmisest. See on meil liiga tugevasti mälestustes ja selles mõttes on isegi praktikute ja puht teoreetikute vahel aimata konflikti. Me püüame arvestada seda, mida viimaste aastakümnete kohtukroonika meile meelde on soovitanud. On mõned lõigud, mida ma nendest peatükkidest rõhutaksin. Riigikontrolli osas härra Adamsi seisukoht kontseptuaalselt meie toimkonna töötlustest suurt ei muutunud. Riigikontroll kontrollib riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilitamist. Siin jääme lootma, et see hakkab oluliselt täitma senise täiesti kahtlase struktuuri, prokuratuuri üldjärelevalve funktsioone. Järgneva sättega on reguleeritud Riigikontrolli aparadi tegevus omavalitsuse tasandil ja muudes majanduselu sfäärides. Oluline on muidugi see, et üheaegselt riigieelarve aruande täitmise arutamisega Riigikogus esitab riigikontrolör igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal. Juhime tähelepanu sellele, et need peatükid on oma praeguselt kompositsioonilt üsna analoogilised, ühesõnaga süsteem on nagu pisut läbihakitum. Kui me mäletame härra Jüri Raidla poolt juhitud töögrupi õiguskantsleri kontseptsiooni, siis selle kohaselt teostab õiguskantsler järelevalvet, kuidas riigivõimu ja valitsemisorganite õigustloovad aktid vastavad põhiseadusele ja teistele seadustele ja see oli kõik. Härra Jüri Adams nägi õiguskantslerile ette ka kodanikelt saabunud kaebuste ja avalduste lahendamise. Me arvasime esimese hooga, et õigusdokumentide või normaktide vastavuse kontrollimine võiks olla ammendav, kuid selle küsimuse puhul meenus seisukoht, mille ühes hiljutises "Eesti Juristi" numbris avaldas professor Ilmar Rebane, ainuke elusolev Eesti jurist, kellel on õiguskantsleri aparadi töökogemusi. Tema soovitas õiguskantslerile ka sellist tegevust, mis nüüd on formuleeritud niimoodi, et ta täidab kõrgeima järelevalve funktsioone inim- ja kodanike õiguste järgimisel. Arvame, et sellise laiendusega võiks soostuda. See oleks minu meelest küllaltki korralik kombinatsioon, ühendatud mudel, mis on koosõlas nii Jüri Adamsi ideedega kui ka kõige muuga, mida sel teemal on varem arutatud. Me ei pidanud oluliseks, et õiguskantsler nimetatakse ametisse eluaegselt. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul. See on pisut teistsugune järjekord kui härra Jüri Adamsi eelnõus, kuid see on jälle niisugune kontseptuaalset laadi küsimus, mis laheneb tervikuna kõigi peatükkide võrdlemise tulemusena, kaasa arvatud riigivanema või presidendi pädevust puudutavad peatükid. See on juba terminoloogia küsimus. Edasi on meie esitatud mudelis pisut püütud lahti mõtestada seda, mis puutub järelevalvamise osasse. Palume siin ka kõigi teie abi, et seda formuleeringut täiendada. Arvasime esialgu niimoodi, et paljude inimeste saatust kahjustava või süstemaatilise inim- ja kodanike õiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler vastavate ametiisikute tegevuse ja toimedokumendi toime ning teeb esildise vastutuse küsimuses. Me arvame, et õiguskantsler võiks ametis olla nii, nagu on pakutud härra Uluotsa täiendusettepanekutes. Kahjuks saime need nüüd, kui see mudel oli juba trükitud, kuid meie seisukohad on siiski küllaltki lähedased või isegi kattuvad. Me arvame, et seaduses võiks sätestada õiguskantsleri volituste kestuseks seitse või koguni kümme aastat, et see tsükkel oleks erinev peaministri ja riigivanema pädevuse ajalistest raamidest ega langeks nendega kokku. Kohtu puhul arvame üldiselt, et peatüki teises sättes ei pea meie ettepaneku kohaselt enam piiriks olema 65. sünnipäeva saabumine. Natuke

inimlikum oleks see formuleerida nii, et ametisse nimetatud kohtuniku volitused võivad kehtida seitse aastat üle üldise pensioniea. See oleks vahest selles mõttes õige, et pensioniiga võib kõikuda olenevalt meie Eesti ühiskonna elujärjest ja paljudest muudest teguritest. See ei oleks absoluutne tingimus, kuigi sisuliselt on see kompromiss 70 ja 65 vahel, mis praegu on pakutud. Naiste võimaliku kohtunikuna töötamise viib see muidugi ajaliselt pisut allapoole, kuid siin me ei mõtle midagi halba – mõtleme seda, et naised tuleb ka selles töös hoolega kaitsta. Need on võib-olla siis põhilised küsimused. Kohtustruktuuri, õieti kohtusüsteemi osas toetame ikkagi seda, et esimese astme kohtutena oleksid meil maa- ja linnakohtud ning halduskohtud, ringkonnakohtud, riigikohtud. See on selge lakooniline süsteem, kusjuures formuleeritud on ka nende pädevus, niivõrd-kuivõrd see üldse formuleeritav on. Kohtutegevust hakkab kahtlematult reguleerima kohtuniku staatuse seadus ja veel enam protsessinormistik, mis praegu on projektidena töös. Vaidlus käib vaid selle üle, kas see on kriminaal- ja tsiviilprotsessi puhul ühine või tuleb nad eraldi läbi kirjutada. Igal juhul tahetakse võimalikult ulatuslikult lahti saada nendest negatiivsetest kogemustest, mis on nõukogudeaegse kohtuaparaadi tööst saadud. Täna väga!

Juhataja: Aitäh! On mõned küsimused. Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu: Härra Rätsep, aluseks võetud eelnõus on säte, mis määrab, kes kinnitab kohtuniku ametisse. Teie poolt pakutud eelnõus on see siin määratlemata. Või olete pannud selle mõnda teise peatükki? Täna!

J. Rätsep: Me ei ole seda mujale pannud ja me tunnistame, et selles küsimuses on tõesti peidus arutlusteema. Praegu on ta niisugusel kujul seetõttu, et kujundatav seadus reguleerib selle küsimuse. Võimalik, et see peab olema peatükk põhiseaduses ja sel juhul me ei vaidle sellele vastu. Me tahame ainult säilitada loodetavat pikka iga ega taha seepärast teda kahtlaste detailidega koormata.

A. Erm: Lugupeetud Jüri Rätsep! Ma märkasin meeldiva üllatusena, et on loobunud õiguskantsleri valimisest eluks ajaks, aga mul on siiski küsimus. Kas meie praegust juristide kaadrit ja tema ettevalmistust arvestades on mõistlik, et me valime kohtunikud eluks ajaks? Kas ei oleks mõistlik siiski praegu kehtestada mingi tähtaeg: kas siis seitse või kümme aastat? Aga ma ausalt öeldes kardan, et me järgmine aasta paneme jälle kõik kohtunikud eluks ajaks paika.

J. Rätsep: Selle küsimuse lahendamisel oleme lähtunud arenenud demokraatia kogemustest. Midagi ei ole teha, kohtunik peab olema puutumatu ja kvaliteetset kohtutööd saab loota ainult sel juhul, kui kohtunik ei ole kuigivõrd seotud täitevvõimuorgani meeoludega. Ideaalis peaks see tagama kohtutegevuse kvaliteedi tõusu. See on lootus. Kuidas see täitub, seda on raske ennustada – see oleneb kahtlematult inimestest, kas õnnestub kohtunike kaader komplekteerida.

H. Runnel: Mul on ettekandjale keeruline küsimus. Sellepärast, et ei ole ühtegi toimkonda, kellele seda esitada. Aga teie olete asja käsitletud võib-olla kõige hierarhilisemalt: kohtud, alamkohtud ja allüksused. Kas teie toimkond ei ole pidanud otstarbekaks põhiseaduse liigendamist, ümberliigendamist selsamal hierarhilisel printsiibil? Näiteks, kui räägitakse

parlamendist, siis selle juures peaks rääkima kodadest, seadusandlusest, valitsusest, siis ministrite nõukogust, riigi administratsiooni abistavatest organitest. Kuhu alla kuuluksid need pealkirjad, mis on teie toimkonna juures – "Riigikontroll", "Õiguskantsler", "Kohus"? Eemalt vaadates on ju need institutsioonid hierarhilised, võrreldes riigipea, parlamendi ja valitsusega.

J. Rätsep: Kohtu peatükk oli vist mitmes projektis see õnnetu nr. 13. See on täiesti iseseisev võimkond ja sellepärast ta peaks ka selleks saama. Seda ei ole meil õiguspraktikas kahjuks olnud ja kõik mäletavad, mis sellest välja tuli. Õiguskantsler ja Riigikontroll on suhteliselt noored täitevvõimu institutsioonid. Nad on kuigivõrd analoogilised valitsuse peatükiga, aga ma arvan, et juristid on küllalt suuremeelsed ja konstitutsiooni terviku või põhiseaduse kontseptsiooni huvides valmis panema need peatükid viimaste peatükkide hulka. See küll mõnesuguse lähenemise puhul rõhutab vähest tähtsust ja vähest lootust, aga ma arvan, et see nii ei saa olema, see formaalne tunnus ei too seda kaasa. Ja veel informatsiooniks, mida ma saan öelda ka lugupeetud kolleegile nimekaim Jüri Adamsile, et me oleme ka ekspertide osas arvestanud põhiautori sooviga. Esitasime avalduse, et lisaks Märtn Raskile, kes on ka töösse sekkunud, võtaks eksperdina meie tegevusest osa õiguskandidaat Ando Leps ja meie põlvkonna juristide õpetaja, õigusdoktor professor Ilmar Rebane. Nii et me tahame ka ise teie usaldust enda suhtes kontrollida.

J. Reinson: Austatud ettekandja! Ma sain aru, et teie toimkond kahtleb eeluurimise toimetamise otstarbekuses kohtu-uurija poolt. Kas te näete selleks ette iseseisvaid struktuure?

J. Rätsep: Miks ka mitte. Iseseisev struktuur on kujunemas kohtueelse uurimise ameti näol, ehkki soovimatul vanal baasil. See amet on midagi väikese ministeeriumi taolist, aga ta on kohtuvõimust lahutatud – see on tema eelis. Kohus ei ole tema diktaadi ja tema nõõpide sāraga seotud. Ta on tsiviil, ta ei kanna enam mundrit. Niisugused väikesed nihked on juba olemas. Kuigi seda ametit kritiseeritakse, et prokuratuur tahab ilmselt teataval määral säilitada oma pädevust ka sel alal, peaks selle kohtureformi mudeli puhul olema niimoodi, et prokuröri kõige kõrgem seisus istub õigusministri või justiitsministri asetäitja koha peal ja tema ametkond teostab siis järelevalvet kohtueelse uurimise ameti, samuti süüdistamise, süüdistuse toetamise funktsioonide ja niisuguste asjade üle. Ja sellele lisandub ka kohtuotsuste täitmise, kaasa arvatud karistusasutuste järelevalve. Ta on täitevvõim, ta ei ole ikkagi kohtuvõimuga seotud ja hirmsasti tahaks küll, et need kusagil ei lõikuks. Nii nagu härra Adamsil vist natuke ekslikult oli juhtunud, et kohtud on iseseisvad, aga kohtute üle järelevalvet teostab muude kõrgemalseisvate kohtuinstantside kõrval ka kohtuministeerium või justiitsministeerium.

V. Salum: Kaks väikest küsimust. Esimene on terminoloogia kohta. Te pooldate "Riigikohut", "Riigikogu", "riigivanemat". Kas teie toimkond kaalus ka kantsleri asemel nimetust "õigushoidja"? Esimese toimkonna 5 liikmest 3 pooldasid eestikeelset nimetust "õigushoidja" ja ainult 2 olid "õiguskantsleri" poolt. See on esimene küsimus. Teine küsimus: millistele õigusaktidele peaks õiguskantsler alla kirjutama ja kas ta kuulub rohkem presidendi, tähendab, riigivanema juurde või valitsuse juurde?

J. Rätsep: Nimetus võiks minu arvates olla teie poolt nimetatud "õigushoidja", selle vastu ei ole mul midagi. See on jällegi üks küsimus, mida me stilistika probleemide lahendamise

hulgas peame ära lahendama. Kelle juurde ta kuulub? Ta peaks olema võimalikult iseseisev. Me näeme isegi, et kui need punktiirid täituvad nende isikute ametist tagandamist või kohtu alla andmist sätestavate paragrahvide numbritega, siis on selge, et ta ei tohi olla nende kellegi alluvuses. Seal tekib selline sõltuvus, et ühest küljest ta peab olema siis täiesti alandlik nende kõrgete riigiametnike suhtes, hoiakutes, normaktide hindamisel hoiduma selle poole, kes on kõvem. Teiseks on väga lihtne nendel ametiisikutel ebameeldivad õiguskantslerid või õigushoidjad ka ametist lahti lasta, lihtsalt löögi alla seada jne. Selles mõttes peab ta olema kaitstud kas pikema ametisoleku ajaga või muude garantiidega.

Juhataja: Aitäh kuuendale toimkonnale! Aitäh, härra Rätsep! Sõna soovib härra Adams.

J. Adams: Mul on niisugune tunne, lugupeetud kolleegid, et selle peatüki arutamisel on rohkem kui kuskil mujal arusaamatusi sõnade ja sisu vahekorra üle. Me oleme kasutanud ühe ja sama asja nimetamisel erinevaid nimetusi või siis sama sõna all mõistnud erinevaid asju. Milles on probleem? Kui ma vaatan ennesõjaaegset Eesti Vabariigi põhiseadust, siis kohtu osa on kõige täiuslikumalt välja kirjutatud 1938. aasta põhiseaduses. Seal räägitakse kõigepealt ainult Riigikohtust, ülejäänud kohtute struktuuri elemente üldse ei mainita. Seejärel räägitakse kohtunikuks saamisest ja kohtuniku sõltumatuse garantiidest, siis on veel paar pudi-padi paragrahvi ja ongi kõik. Terve peatükk. Selles mõttes ei ole ka enamiku teiste riikide põhiseadused meile eeskujuks. Ma ei tahaks hakata põhjendama, et õiguskaitse süsteem on meil hädavajalik, me peame tegelikult selle looma algusest peale ja lähtudes reaalsest olukorrast, mis meil Eestis on seoses kaadriga, ja meie 50-aastasest kogemusest. Mujal riikides, kus tuginetakse kohtute korralduse ja üldse õiguskaitse korralduse sajandipikkustele seaduslikkuse traditsioonidele, lahendatakse need asjad tavaliselt mingite muude, mitte põhiseaduslike aktidega. Vasturääkivused algavad meil näiteks vajadusest viia sisse kohtusüsteemi kirjeldus. Kõik on leppinud sellega, et meil on olemas kolmeastmeline kohtusüsteem. Küsimus on ainult selles, kuidas erinevaid astmeid nimetada. Minu arvates on see hääletamise küsimus. Mingisugust sisemist vastuolu ma siin ei näe. Siis tekivad aga meil kolmes olulises probleemis vastuolud, mida me peame ära lahendama – need on küsimused riiklikust süüdistusest, kohtueelsest uurimisest ja järelevalvest kohtueelse uurimise üle. Sõna "järelevalve" on näiteks täna kasutatud kolmes tähenduses. Kõigepealt on mõeldud sellist järelevalvet, mida kohtute töö hindamisel teevad kõrgemad kohtuorganid. Seda võib ka nimetada järelevalveks, kuid loobun praegu sellest. Härra Rätsep selgitas mulle sõna "järelevalve" korrektset kasutamist, arvatavasti tal oli õigus. Ma püüan seletada, et paraku jääb mingisugune järelevalve kohtuasutuste sisemise tegevuse üle alati ikka kohtuministeeriumile, kes maksab nendele palgad jne. Ma ei mõtle siin järelevalvet kohtueelse uurimise üle. Siin meil tekivad arusaamatused nende asjadega. Nüüd probleemidest, mis meil on. Kõigepealt on meil küsimus sõltumatust uurimisest. Teostab kohtueelset uurimisorganisatsioon ... Meie projekti autorid nimetasid seda institutsiooni kohtuurimiseks. Siin on ilmselt valesti aru saadud: me ei ole iialgi arvanud, et see peaks olema kohtutele allutatud. Me lihtsalt lähtusime eeldusest, et ta on sõltumatult kohtute juures. Teine võimalus on, et ta ei ole sõltumatu, ta ei ole kohtutega üldse seotud. Ja nimetuse üle mina ei saaks üldse vaielda. Kui assamblee otsustab, siis nii ka jääb. Ma arvan, et siin vastuolu ei ole. Ma arvan, härra Rätsep on nõus, et on oluline lahutada prokuratuuri funktsioonid, ükskõik millised need ka oleksid, eeluurimise funktsioonidest. Järelevalve kohtueelse uurimise üle – kes peaks seda tegema? Minu jaoks on see kõige raskem probleem.

Ma ei tahaks olla lugupeetud härra Rätsepaga nõus, et see ülesanne jäetakse prokuratuurile. Seal tekib paratamatult lõhestatud lojaalsuse küsimus, kui samal ajal peavad nad esindama riiklikku süüdistajat ja jälgima kohtueelse uurimise üle teostatavat järelevalvet. Sellist prokuratuuri, nagu ta meil Nõukogude ajal oli (ma arvan, see on üldtunnustatud), ei peaks Eesti Vabariigis olema. Ometigi, milleks on üldse prokuratuuri vaja? Probleem on selles, et meil on võistluslik protsess. Tähendab, keegi peab süüdistajana esindama selles protsessis riiki, Eesti riiki. Selleks on vaja füüsilisi inimesi ja nende ametinimetused on meil traditsiooniliselt prokurör. Kui me käsitleme prokuröre ainult selles funktsioonis, et nemad on riikliku süüdistuse esindajad, siis ei ole prokuratuuri üldse vaja. Piisab ainult konkreetsetest prokuröridest, kes on konkreetsete kohtute juures. Kui me tahame prokuröride ametikohustustele lisada ka järelevalve kohtueelse uurimise üle, siis meil tekib juba arvatavasti mingisuguse prokuratuuri süsteem. Ma püüdsin praegu välja tuua põhiprobleemid koos võimalike kasutatavate nimetustega, et see meid ei segaks. Ma arvan, et nimetused me peame lihtsalt eraldi läbi hääletama. Tänan!

Ü. Seppa: Austatud kolleegid! Täna esitas Ülo Uluots siin oma märkused põhiseaduse eelnõu kohta. Kui me jälgisime härra Rätsepa ettekannet, siis selgus, et härra Uluotsal ei ole enam põhjust väita assamblee täiskogu ees, et need küsimused on kõik ära langenud. Tegelikult tahaksin ma siiski vaielda härra Rätsepaga koostatud teksti vastu. Enamikus küsimustes olin härra Rätsepaga nõus. Ühe küsimusega ma ei saa aga nõus olla ja see on eeluurimise ameti küsimus. Kui härra Uluots ütleb, et eeluurimist ei saa teostada kohtu-uurijad, et see rikub kohtute sõltumatuse printsiipi, siis sellele ma vaidleksin täielikult vastu. Kohtute ülesandeks on mõista õigust ja riigis peab olema eraldatud kohtuvõim. Selle kohtuvõimu ülesandeks on õigusemõistmine ja kõikide asjaolude väljaselgitamine, et õigust saaks mõista. Kohus praktiliselt teostab uurimist ja tema õigusemõistmise aluseks on uurimine. Kohus võib kõiki uurimistoiminguid õiguse väljaselgitamiseks uuesti läbi võtta ja kui me eeldame seda, et kohus võib mitte õigust teha, siis see pole enam mitte mingisugune kohus. Ja ma leian, et kohtu-uurimise instituut on tingimata vajalik. Paljudes maades on kohtu-uurimise instituut olemas ja Eesti Vabariigis toimis ta täiesti heal tasemel. Ta oli õigusemõistmise juures see organ, kes suutis kohtule anda tõendeid asjade kohta. Ma olen nendes küsimustes palju konsulteerinud teadlastega ja alles üleeile viibisin ma väga autoriteetses seltskonnas, kus oli kaks professorit – Ilmar Rebane ja Herbert Lindmäe. Nende seisukoht oli, et see on täielik nonsens, et kohtu-uurijad on kohtust eraldatud. Härra Rebane spetsiaalselt palus, et teda kutsutaks siia eksperdina: ta tahab selles küsimuses oma seisukohti selgitada. Praegu on lugu nii, et uurimine on kohtust eraldatud ja kõige tähtsamate asjade uurimisega tegeleb prokuratuur. Teadlased, kellega ma olen konsulteerinud, käsitlevad kohtu-uurimise ameti loomist ühe võimalusena säilitada prokuratuuri võimu. Eesti Vabariigis ei olnud kuigi palju kohtu-uurijaid: oli üks tähtsate asjade uurija, 19 kohtu-uurijat ja sellega tuldi täielikult toime. Statistilised andmed on pärit Eesti Entsüklopeedia täiendusköitest, mis on välja antud 1940. aastal, kus 1939. aasta kohta märgitakse, et kokku oli 136 216 kohtuasja ja kohtu-uurijad vaatasid läbi ainult 2938 asja. Kogu uurimise tegid ära need, keda me praegu juurdlusorganitena näeme, s. t. politsei ja tuletõrje ja sellised ametkonnad. Kohtu-uurijad tegelesid ainult erakordsete asjadega. Kui me praegu moodustaks kohtu-uurimise ameti, kusjuures inimesed hakkavad tegelema kõikide kohtuasjadega, nii nagu see praegu on, on olemas palju suuremad võimalused rikkuda seadusi ja fabritseerida kohtuprotsesse, nii nagu Nõukogude võimu ajal tehti. Nii et härra Rätsepa seisukoht selles küsimuses ei ole sugugi

õige ja seda võib seletada täpselt vastupidi, et see on õigusvastane, kui see antakse mingisugusele täidesaatvale võimule. Praegu on niimoodi, et seesama täidesaatev võim, needsamad uurijad tegelevad juba enne kohut täidesaatmisega. Kui me näeme kohtuprotsesse, siis tihtipeale süüalused tulevad välja sellega, et neid on ülekuulamistel piinatud, neile on survet avaldatud. Selliseid asju on praegu võimalik sisse viia kohtuameti kaudu. Nii et mina täielikult vaidlen sellele vastu ja ei saa kuidagimoodi nõustuda § 108, Jüri Adamsi poolt esitatud paragrahvi väljajätmisega. See on väga vajalik ja see peab sisse jääma. On tehtud hulga tööd ja on ette valmistatud kohtute seadus, mis on ülemnõukogus esimesel lugemisel. Ja nüüd me tahame selle kohtute seaduse järel hakata tegema põhiseadust, viia sisse seda, mis on kohtute seadusega läbi arutatud. See oleks nagu odavam. Tehtud tööd ei tohi visata aia taha. Minu arvates on selles kohtute seaduses väga palju paragrahve, mis ei sobi tänapäeva. Nimetaksin praegu seda kaasistujate institutsiooni, mille vastu ma vaidleksin ja palju muud. Me ei tohi võtta arvesse, et on tehtud ära üks töö ja nüüd saame odavamini läbi põhiseaduse koostamisega, kui me arvestame seda, et kohtute seaduse esimene lugemine on ülemnõukogus juba toimunud. Enne tuleb teha ikkagi põhiseadus ja enne ei tohiks ülemnõukogu vastu võtta mitte mingisugust kohtute seadust. Täna tähelepanu eest!

Juhataja: Täna, härra Seppa! Palun, härra Uluots!

Ü. Uluots: Härra Seppa võttis minu käest ära poole ütlemistest, mida ma öelda tahtsin. Asi on nimelt selles, et ma kuulasin väga tähelepanelikult härra Adamsit ja mul tuli kole tuttav tunne, et me oleme ülemnõukogus ja arutame kohtureformi seadust. Me arutame põhiseadust ja järeltundub, et härra Rätsepa toimikond peab tegema tõsist tööd, et ära lahutada kaks asja – kohtureform ja põhiseadus. Täna arutelu on need täiesti segamini ja meil peab jätkuma iseloomu sellest jagu saada. Mis aga puutub nüüd kohtu-uurimisse, härra Seppa, siis vaadake hoolega teksti: seal on öeldud "eeluurimine". Me lahutame ära kaks asja – eeluurimise ja kohtu-uurimise, nii nagu see oli tõesti Eesti Vabariigis. Ma ei vaidle kohtu-uurimise vastu, kuid eeluurimist ei saa kohtu kätte anda. See on tõesti nii, nagu oli seal: oli politsei, juurdlusorganite või tuletõrje ja muude inspeksioonide käes. Nii et ärme segame ära terminoloogiat. Ja terminoloogia on praegu Adamsi tekstis vigane.

Juhataja: Lisaks nimetatud kahele toimkonnale on laekunud mõnedelt toimkondadelt veel soov kinnitada täna istungil nende poolt valitud eksperdid. Kui te lubate, siis ma loen toimkondade taotlused selles küsimuses ette ja juhatus peab võimalikuks, kui te nii otsustate, ka nende taotluste alusel ekspertide kinnitamise täna istungil. Teise teematoimkonna poolt on ettepanek lülitada eksperdiks härra Ilmar Rebane, keda ilmselt tutvustada pole vaja. Kuues toimikond palub kinnitada ekspertideks esiteks härra Ilmar Rebase, teiseks härra Ando Lepsi.

J. Rätsep: Mul on palve täpsustada kuuenda komisjoni taotlust. Meil on juba töökomisjoni istungitel eksperdina tegutsenud Märt Rask. Temale lisaks palusime professor Ilmar Rebase ja õiguskandidaat Ando Lepsi.

Juhataja: Just nii, härra Rätsep, on mõistnud teie taotlust juhatus. Kuuenda toimkonna eksperdid jagunevad selles mõttes kaheks, et Märt Raski kohta on ette valmistatud otsuse projekt, sest tema kandidatuur esitati juhatusel tähtaegselt. Kahe kohta esitati täiendavalt taotlus ja need ma kandsin assambleele ette.

Juhataja: Ma loen siiski ette selle otsuse projekti, mille kohta juhatus palub, et te oma arvamust avaldaksite. Kuivõrd ainult osa on esitatud kirjalikult, siis palun teie tähelepanu. See on ka viimane päevakorraküsimus, me saame kohe lõpetada. Niisiis, teine toimkond: Ilmar Rebane; viies toimkond: Kalle Eller ja Elvo Priks; kuues toimkond: Märt Rask, Ilmar Rebane, Ando Leps. Selline on projekt, mille ma panen nüüd hääletamisele. (Hääletamine: "Ükshaaval.") Lepime kokku, et juhatus projekti pannakse hääletamisele niisugusel kujul, nagu ta on esitatud. Seoses härra Uluotsa märkusega teen teatavaks selle, et juhatus hääletab jagunesid juhatus koosolekul 2 : 1. Niisiis, panen projekti hääletusele sellisel kujul, nagu ma teile ette lugesin. Hääletame. 26 poolthäälega 3 vastuhääle vastu on seegi küsimus otsustatud. Toimkondadele on kinnitatud need eksperdid, kelle nad ise valisid. Lisaks teen teile teatavaks juhatus ja toimkondade juhtide vahelise kokkuleppe, et toimkonnad saavad kaasata kuni kolm eksperti. See piir on kuuendal toimkonnal käes.

VI toimkonna 18.10.1991 formuleeringule 22.10.1991 seisuga laekunud muudatusettepanekud³¹

- E. Tarto: Täiendada õiguskantsleri pädevust reguleerivat §-i järgmise lõiguga: „Õiguskantsler jälgib kaitsepolitsei, luure, vastuluure ja muude seadusega sätestatud teabekogumise ametite tegevust ning kooskõla põhiseadusega“.
Toimkonna otsus: Sisuliselt arvestatud uue redaktsiooniga (kõrgem järelevalve inim- ja kodanikuõiguste järgimise üle).
- Ü. Uluots: Õiguskantsleri kohuseks on riigijuhtimise seaduslikkuse kontroll.
Toimkonna otsus: Ei toeta funkts. piiramatus tõttu.
- Ü. Seppa: 13. pt. KOHUS. Järjestuses esimene § sõnastada järgnevalt: „§ ... õigust mõistavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kus õiguse mõistjateks võivad olla ainult vastavat juriidilist kvalifikatsiooni omavad kohtunikud“.
Toimkonna otsus: Ei arvestatud hääletega 5:1.
- Ü. Seppa: pt. 5 ja 6. § vahele lisada omaette § järgmises sõnastuses: „§... Kohtueelset uurimist teostavad üldjuhul politsei, tuletõrje jt. seadusega ette nähtud juurdlusorganid, keerulisemates asjades, prokuröri nõudel, aga kohtu-uurijad, kes kuuluvad kohtusüsteemi koosseisu.“
Toimkonna otsus: Ei arvestatud hääletega 5:1.
- A. Erm: §... Kohtunikud nimetatakse ametisse 10 aastaks, kohtunikud vabastatakse ametist 65 eluaasta täitumisel.
Toimkonna otsus: Ei arvestatud 6:0.
- EV prokurör L. Urge: Täiendada EV Põhiseaduse eelnõu eraldi 5 §-st koosneva peatükiga „Prokuratuur“.
Toimkonna otsus: Ei toetatud.

Eesti Vabariigi prokuratuuri ettepanekud Eesti Vabariigi Põhiseadusesse:

³¹ Rahvusaarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 69.

Eesti Vabariigi Põhiseaduses peaks kohtu, riigikontrolli ja õiguskantsleri institutsiooni kõrval olema kindlaks määratud ka prokuratuuri õiguslikud alused. Nimetatud osa (peatükk) koosneks järgmistest paragrahvidest:

§ ... Prokuratuur on oma tegevuses iseseisev, täitevvõimu teostav riigiorgan, kes Eesti Vabariigi peaprokuröri ja talle alluvate prokuröride kaudu teostab järelevalvet uurimis- ja juurdlusorganite ning politsei tegevuse seaduslikkuse üle, seaduste täitmise üle kinnipidamiskohtades, võtab osa tsiviil-, kriminaal- ja haldusõigusrikkumise asjade läbivaatamisest kohtus, omab õigust algatada kriminaal-, administratiiv-, distsiplinaar- ja tsiviilmenetlust.

§ ... Eesti Vabariigi peaprokuröri kinnitab ametisse presidendi ettepanekul tähtajaga kümme aastat parlament, kelle ees ta on vastutav ja aruandekohustuslik (variant presidentaalse vabariigi puhul – Eesti Vabariigi peaprokuröri nimetab ametisse volituste tähtajaga kümme aastat Eesti Vabariigi president, kelle ees ta on vastutav ja aruandekohustuslik).

§ ... Eesti Vabariigi peaprokurör nimetab ametisse oma asetäitjad, linnade ja maakondade prokurörid volituste tähtajaga kümme aastat.

§ ... Prokurörid täidavad oma ülesandeid sõltumatult mis tahes teistest võimu- ja valitsemisorganitest, ametisikutest, alludes ainult Eesti Vabariigi peaprokuröridele.³²

§ ... Prokuratuuri korraldus ja tegevuse kord määratakse kindlaks „Eesti Vabariigi Prokuratuuri seadusega“.³³

VI toimkonna 22.10.1991 XI, XII ja XIII peatükkide formuleering püsis sama, mis 18.10.1991 esitatu³⁴

PA 26.10.1991 istungi stenogrammist:

Juhtaja: Meie tööjärg on jõudnud kuuenda toimkonnani. Härra Rätsep, kas on võimalik öelda, kas allesjäänud poole tunni jooksul on meil võimalik läbida need küsimused, mida on ette valmistanud kuues toimkond – kohus, Riigikontroll, õiguskantsler? Palun, härra Rätsep!

³² Eesti Vabariigi Prokuratuuri ettepanekud Eesti Vabariigi Põhiseadusesse. Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 71–72.

³³ Eesti Vabariigi peaprokuröri L. Urge poolt esitatud Prokuratuuri peatüki sõnastus. Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 71–72.

³⁴ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 68.

J. Rätsep: Lugupeetud juhataja ja väsinud kolleegid! Ma loodan, et meie toimkonna kõige olulisemad probleemid on võimalik selle aja jooksul ette kanda. Põhiküsimusena sooviksime täna assamblee seisukohta ainult ühes küsimuses. Teema juurde asudes juhiksin toimkonna nimel teie tähelepanu sellele, et meie 18. oktoobril 1991. aastal esitatud kontseptsioon osutus niisuguseks, mis osaliselt kattus meie oponentide parandusettepanekutega. Aruandele lisatud tabel näitab, et meil puudus alus käesolevaks istungjärguks alusteksti muuta. Selle tõttu ongi meie 18. oktoobril esitatud kontseptsioon projekti alusdokumendiks ka täna. Mitte ühtegi lahknevat seisukohta ei ole esitatud Riigikontrolli küsimuses ja meie komisjon on väga pingsalt jälginud dispuute ajakirjanduses, ka teadlaste seisukohti, mis on avaldatud mujal. Riigikontrolli küsimustes ollakse kontseptuaalses mõttes samadel seisukohtadel, nagu on väljendatud selle eelnõu osa puhul, selle peatüki puhul. Mõnevõrra probleemirikkam on õiguskantsleri küsimus. Saan teile kinnitada, et lugupeetud kolleeg Jüri Adams on võrdlevalt käsitlenud mitme riigi õiguskantsleri staatust. Me oleme selle eest väga tänulikud, kuid me jääme ikkagi komisjoniga esitatud kontseptsiooni juurde, mille järgi selle institutsiooni tegevus peaks põhiliselt piirduma väljaantavate õigusdokumentide põhiseadusele vastavuse ja kvaliteedi ja seaduslikkuse kontrollimisega ning lisaks veel kõrgema järelevalvega kodanike ja inimõiguste täitmise üle Eesti Vabariigis. Selle piiritlemise kaudu ütleksin mõne sõna Enn Tarto ja riigikaitsetoimkonna parandusettepaneku suhtes. Seal oli tehtud ettepanek täiendada õiguskantsleri pädevust reguleerivat paragrahvi järgmise lõiguga: õiguskantsler jälgib kaitsepolitsei, luure- ja vastuluure ja muude seadusega sätestatud teabekogumise ametkondade tegevust ning kooskõla põhiseadusega. Me arvame, et pädevuse formulatsiooni varem nimetatud osa – järelevalve kodanike ja inimõiguste täitmise üle – on oluliselt katnud selle probleemistiku, mida härra Tarto täiesti tänuväärset esitas. Ta katab niivõrd, et riigikaitsetoimkonna ettepanek oleks väga sobiv põhjalikumalt ja täpsemalt ja konkreetsemalt ja nende poolt esitatud kujul võtta arvesse seaduse koostajatel, kes formuleerivad õiguskantsleri ja tema ametkonna tegevust. Seal oleks selle ettepaneku lahendamise õige koht, vastavalt konkreetse astmele. Minu arvates selle funktsiooni sätestamine järgnevas seaduses ei lähe vastuollu kavandatava põhiseaduse vastava osaga. Lugupeetud kolleeg Ülo Uluots leidis, et õiguskantsleri kohuseks on riigijuhtimise seaduslikkuse kontroll. Meie toimkonna arvates on niisugune ettepanek liiga piiramatult, sel juhul tõuseks õiguskantsler kogu riigi peaaegu kõige vägevamaks järelevalvajaks. Niisugune piiramatult funktsioon, tema sätestamine põhiseaduses pole meie toimkonna arvates vastuvõetav. Edasi on esitatud parandusettepanekud Ülo Seppa poolt, need on tõepoolest poleemilised probleemid. Need formulatsioonid, mida kolleeg Seppa on esitanud, ei ole niisugusel kujul vormiliselt vastuvõetavad ja arvestatavad, kuid nende teemade käsitlemisel arvatavasti ristuvad meie seisukohad järgnevate dispuutide käigus. Arvan, et siin ei ole praegu veel õige aeg küsimuste hääletamisele panekuks. Kõige olulisem küsimus, mida ma paluksin toimkonna nimel täna otsustada, on küsimus selle kohta, kas pooldate prokuratuuri kui iseseisva institutsiooni väljajäämist eraldi peatükina Eesti Vabariigi põhiseadusest. Ma esitaksin selle küsimuse just niimoodi seoses sellega, et eelneva käsitlemise järgi ei ole enam prokuratuuri projekteeritud struktuuride hulgas. See küsimus tõusetus alles hiljuti seoses sellega, et Eesti Vabariigi praegune prokuratuur väidetavasti on valmis saanud Eesti Vabariigi Prokuratuuri seaduse eelnõu ja sellest tulenevalt, selle töö käigus esitas ta assambleele ettepaneku täiendada Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu eraldi viiest paragrahvist koosneva peatükiga, mille pealkiri on "Prokuratuur". Nende dokumentide hulgas, mis meie komisjoni nimel on teile tutvumiseks

esitatud, on ka see vabariigi prokuröri Leo Urge eelnõu osa formulatsioonina esitatud. Mõningad arvamused sellise peatüki vastu on siin saalis assamblee istungitel juba kõlanud. Seni tunnustatud mudeli järgi jääb prokuratuur teostama järelevalvet kohtueelse uurimise üle, jääks süüdistajaks kohtus, jääks teostama järelevalvet kohtuotsuste täitmise üle. Nii et ta oleks ainult kohtumenetlusega seotud figuur, kelle staatuse põhialused on sätestatud projekti vastavas sättes kohtupeatüki ühe paragrahvina. Pean endiselt sellist käsitlust piisavaks. Samuti arvab nii toimkond, seal on küsimus läbi hääletatud, selle ametkonna poolt esitatud täiendusteppepanek ei toonud kaasa ümbermõtlemist. Selle täiendusteppepaneku järgi on prokuratuur ette nähtud iseseisva ametkonnana, kes allub ainult Eesti Vabariigi Prokuratuurile ühekordse alluvuse põhimõttel, nii nagu ta seni on olnud, ainult jääb ära veel otsealluvus, legaliseeritud otsealluvus NSVL-i peaprokuröri, kellele nad allusid ühekordse alluvuse korras. See on nüüd probleem, mille ma teile esitaksin: kas on vaja niisugust ametkonda, arvestades seda, et prokuratuuri väga paljud kohtumenetlusest väljajäävad funktsioonid on kaetud õiguskantsleri ametkonna ja Riigikontrolli ametkonna poolt? Ma pikemalt ei agiteeriks nii või teistsuguse otsustuse poolt, sest meie komisjoni edasise töö jätkamiseks just palumegi seda otsustada. Me tahaksime teada, kas põhiseaduse mudelisse peaks lülituma veel üks eraldi peatükk, mille formuleerimine oleks arvatavasti meie ülesanne, või mitte. Nii et küsimus, mille ma teile esitaksin või paluksin esitada juhatajal, on: kas pooldate prokuratuuri kui iseseisva institutsiooni väljajäämist eraldi peatükina Eesti Vabariigi põhiseadusest? Edasi veel üks formaalset laadi küsimus. Juhataja Härra Rätsep, ma vabandan! Kui on võimalik, ärme praegu edasi läheme, enne kui see küsimus on lahendatud. Kuivõrd küsimuses on kaks küsimust, üks on see, mis puudutab prokuratuuri kui iseseisvat riigiorganit, ja teine pool on see, kas prokuratuur peaks olema iseseisva peatükina põhiseaduses, siis neid kahte küsimust korraga hääletamisele panna ei tohiks. J. Rätsep Meie komisjon mõtles teda iseseisva institutsioonina, nagu ta on esitatud vabariigi prokuratuuri poolt. Muu lahenduse puhul ta ei oleks iseseisev institutsioon, ta oleks eeldatavasti praeguse kujutluse järgi justiitsministeeriumi või kohtu või õigusministeeriumi alluvuses ministri asetäitja tasemel, sel juhul ei oleks ta iseseisev institutsioon. Nii et ma arvan, et küsimus oleks niiviisi ühekordsena esitatud.

Juhataja: Lugupeetud assamblee liikmed! Lugupeetud härra Rätsep! Me peame otsustama, mille poolt me hääletame. Kas selle poolt, et põhiseaduses on peatükk, mis kõneleb prokuratuurist, või me asume hääletama küsimust, mis lahendab selle, kas prokuratuur on iseseisev riigiorgan või mitte? Kui on vaja hääletada mõlemat küsimust, tehkem seda. Härra Rätsep, palun aruande viimane osa.

J. Rätsep: Sel juhul ma esitaksin küsimuse, kas prokuratuuri on vaja käsitleda põhiseaduse projektis eraldi peatükina.

Juhataja: Ma vabandan, et ma katkestasin, aga üks osa aruandest jäi esitamata. Suur tänu! Meil on teada küsimus, millele otsime vastust. Millised on küsimused härra Rätsepale? Küsimusi ei ole. Aitäh! Kes soovib sõna? Sõna ei soovita. Kohaloleku kontroll. Vabandan, on sõnasoovijaid. Palun, härra Velliste!

T. Velliste: Kõigepealt tuleks siiski arutada ja hääletada ainult küsimust sellest, missugune on prokuratuuri funktsioon Eesti õigussüsteemis. Küsimus sellest, kuidas ta asub põhiseaduse tekstis, on teisene.

Juhataja: Tänan! See ettepanek oli toimkonnale. Sõna soovib härra Sirendi. Palun!

A. Sirendi: Võib-olla ma olen üks vähestest, kes ei saa otsustada toimkonnasiseselt seda arutelu, võib-olla me saaksime täiendavat informatsiooni ja vahetaksime mõtteid, et seda hääletamist jätta järgmiseks korraks.

Juhataja: Tänan! Härra Runnel!

H. Runnel: Kallid kolleegid, ma julgen juhtida tähelepanu, et pole mõtet koormata põhiseadusi nende peatükkidega, pigem võiksime mõelda, kuidas kokku tõmmata. Näiteks oleks isegi mõeldav, et õiguskantsler eraldi peatükina lülitada hoopis presidenti käsitleva peatüki alla ja sellepärast ma ei pea prokuratuuri peatüki avamist üldse tarvilikuks. Ta ei ole selline figuur, mis oleks teiste riigiorganitega võrreldav. See on täiesti teisejärguline asi.

Juhataja: Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, ma tuletan veel kord meelde, et küsimusi, mida on vaja saalis hääletada, esitavad toimkonnad oma juhi kaudu. Enne kui hakkame hääletama, kohaloleku kontroll. Meid on 21. Alustame hääletamist. Küsimus, millele tuleb vastata, on järgmine. Kas olete selle poolt, et põhiseaduses puudub iseseisva peatükina prokuratuuri käsitlev osa? Kas olete selle poolt, et põhiseaduses puudub prokuratuuri käsitlev osa iseseisva peatükina? Hääletame. 19 poolthäält, vastuhääli ei ole. See küsimus on lahendatud. Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep: Teine küsimus on terminoloogia küsimus. Ma formuleeriksin selle küsimuse niimoodi: kas pooldate riigi kõrgema kohtu nimetusena terminit "Riigikohus"? Küsimus on hääletamisväärne sellepärast, et senise seadusloome käigus on paralleelselt olnud ikka veel ka ülemkohtu nimetus. Isiklikult ma oleksin lugupidamisest Jüri Adamsi kui aluseks võetud projekti autori vastu siin esitatud nimetuse poolt. Tema mäletatavasti nimetas ka seda kõrgeimat kohtuorganit Riigikohtuks. Keeleteadlased seletasid, et ta ei ole riiklik, ta on riigi kõrgeim kohtuinstants, nii nagu riigivanem, Riigikogu jne.

Juhataja: Palun, millised on küsimused? Küsimusi ei ole. Aitäh, härra Rätsep! Palun, kes soovib sõna? Sõnasoovijaid ei ole. Panen hääletamisele küsimuse, kes on selle poolt, et kõrgeima kohtuinstantsi nimetus on Riigikohus. Hääletame. 21 poolthäält, vastuhääli ei ole. Ka selles küsimuses on assamblee väljendanud oma selget seisukohta. Kuues toimkond on osanud mõlemad küsimused formuleerida nii, et on saanud nendele ka täiesti ühemõõtmelise vastuse. Suur tänu! Kas kuues toimkond soovib veel sõna? Ei. Tänan!

VI toimkonna 22.10.1991 formuleeringule 29.10.1991 seisuga laekunud muudatusettepanekud³⁵

³⁵ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 79.

- H. Runnel, V. Salum, Ü. Seppa: 1) Võtta nn. õiguskantsleri nimetuseks õigushoidja. 2) Ühendada peatükid XI ja XII ühiseks peatükis nimetusega „Riigikontroll ja õigushoidja“. Põhjendus: Riigiehituslikus mõttes on riigikontroll ja õigushoidja madalama astme instutsioonid ega pälvi Rahva, Riigipea, Riigikogu ja Kohtu kõrval samaväärselt iseseisvaid peatükke. Liites ühiseks peatükis, muutuks Põhiseadus ka silmnähtavalt (piltlikult) täpsemaks institutsioonide hierarhilisuse määratlemisel.

VI toimkonna 01.11.1991 XI peatüki (Riigikontroll) formuleering³⁶

§ ... Riigikontroll kontrollib riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilimist.

§ ... Riigikontroll kontrollib kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist, nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiaga määratud häälest või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

§ ... Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

§ ... Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamise Riigikogus esitab Riigikontrolör igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

§ ... Riigikontrolör võtab oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungitest.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri saab võtta kriminaalvastutusele põhiseaduse § ... ettenähtud korras.

Riigikontrolli töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

VI toimkonna 01.11.1991 XII peatüki (Õiguskantsler (alternatiiv õigushoidja)) formuleering³⁷

§ ... Õiguskantsler teostab järelevalvet riigivõimu- ja valitsemisorganite õigustloovate aktide vastavuse üle põhiseaduse ja seadusega ning kõrgeimat järelevalvet inim- ja

³⁶ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 108.

³⁷ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 108–109.

kodanikuõiguste järgmise üle.

Põhiseaduse §§ ... ja ... ettenähtud juhtudel teeb õiguskantsler ettepaneku Riigikogule Riigikogu liikmete, riigivanema, peaministri ja ministrite kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ ... Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

§ ... Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

Alternatiiv: § ... Riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatava õiguskantsleri ametivolitused võivad kesta 7 aastat üle üldise pensioniea. Õiguskantsleri ametist tagandamise korra reguleerib seadus.

§ ... Kui õiguskantsler leiab, et riigivõimu- ja valitsemisorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigustloova akti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigivõimu- või valitsemisorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri tema ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikogule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

Paljude inimeste õigusi kitsendava või süstemaatilise inim- või kodanikuõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisikute tegevuse või normdokumendi toime ja teeb esildise vastutuse küsimuses.

§ ... Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest. Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministriks.

§ ... Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ ... Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta riigivanema ettepanekul Riigikogu kahe kolmandiku koosseisu nõusolekul.

Alternatiiv: Liita peatükid „Riigikontroll ja õiguskantsler (õigushoidja)“.

VI toimkonna 01.11.1991 XIII peatüki (Kohus) formuleering³⁸

§ ... Õigust mõistavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

Alternatiiv: Täiendada seda teksti lausega „... Kohtumõistjateks võivad olla ainult ametikohtunikud.“

³⁸ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 109–110.

§ ... Riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatava kohtuniku ametivolitused võivad kesta 7 (alternatiiv 5) aastat üle üldise pensioniea.

Kohtunikud ei või peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

Kohtuniku ametist tagandamise korra reguleerib seadus.

§ ... Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ ... Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astmekohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ka põhiseadusliku järelevalve kohus.

§ ... Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

Täiendusettepanek: § ... Eeluurimist teostavad kohtu-uurijad.

§ Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

Kui Riigikohus konkreetse kohtuasja läbivaatamisel leiab, et kehtiv seadus rikub kodanike põhiõigusi ja -vabadusi või takistab nende kasutamist või paneb kodanikele kohustusi, mis on vastuolus põhiseaduse mõtte ja vaimuga, teeb ta Riigikogule esildise seaduse muutmiseks 20 päeva jooksul või tunnistab seaduse kehtetuks.

Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu- või valitsemisorgani õigustloov akt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab Riigikohus õiguskantsleri ettepanekul selle õigusakti kehtetuks.

§ Kohtuniku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Riigikogu otsuse alusel.

Riigikohtu esimeest saab tema ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul kahe kolmandiku Riigikogu koosseisu nõusolekul.

PA 01.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhtaja: Järgneb kuues toimik, probleemid – kohus, Riigikontroll, õiguskantsler. Härra Jüri Rätsep, teil on sõna. Palun!

J. Rätsep: Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Kuuenda toimkonna töö on arenenud selliselt, et me oleme püüdnud oluliselt silmas pidada eesmärki luua nende peatükkide raames selged struktuuriühikud, institutsioonid, mille pädevus on teineteisest lahedasti piiritletav. Samuti on kuues toimikond püüdnud nende eri võimkondadesse kuuluvate struktuuride kujundamisel järgida võimude lahususe printsiipi. Sellest lähtuvalt on toimikond omavahelistes arutlustes lahendanud ka terve rea sõlmküsimusi, osa nendest aga paluksime kas kinnitada või kummutada teie ühise seisukohaga. Teile eile väljajagatud XI, XII ja XIII peatüki tekst sisaldab mõningaid alternatiive, täpsemini öeldes kuute alternatiivi. Ma paluksingi nende kohta teie hinnangut, mille kaudu on meil võimalik formuleerida nende peatükkide ligilähedaselt lõplik tekst. Kõigepealt ma nimetaksin seda, et Riigikontrolli institutsiooni kohta ei olnud olulisi parandusettepanekuid ega täiendusi. Ka Tallinnas viibinud ja meie konverentsi sisustanud rahvusvaheliselt tunnustatud eksperdid ei esitanud selle peatüki kohta olulisi etteheiteid. Mõningaid märkusi oli järgneva peatüki, tähendab, õiguskantsleri institutsiooni ja kohtu kohta. Mõnevõrra olid need etteheited adressaadist mööda sellepärast, et meie tekst oli vahepeal muutunud. Ekspertide käsutuses olnud tõlge ei olnud adekvaatne meie toleks ajaks väljakujunenud tekstiga. Sellepärast saan ma kinnitada, et need märkused väga suures osas kattusid selle mõtlemissuunaga, mis valitses meie komisjoni koosolekul selle teksti formuleerimisel. Nüüd ma pöördusingi nende alternatiivide juurde ja seejuures märgiksin ära ka komisjoni kaalutlused. Kõigepealt terminoloogiaküsimus. Kas õiguskantsler või õigushoidja? Tunnistan ausalt, et ka mulle hakkas esmakordse kuulmise järel meeldima termin "õigushoidja". See on sümpaatne, ilus eestikeelne sõna. Kuid komisjonis selle peatüki kallal tööd tehes hakkasime märkama, et ilmselt tuleb siiski eelistada õiguskantslerit ja nimelt sellepärast, et õigushoidja oleks märgatavalt vastuvõetavam sel juhul, kui see institutsioon koosneks ühest autoriteetsest isikust – õigushoidjast. Kontseptsioon on aga selles suunas ja ka ekspertide käsitlus kallutas meid ikkagi jääma selle juurde, et tegemist on ametkonnaga, mille juht on õiguskantsler. Kujutleme sinna juurde veel teisi ametiisikute astmeid, kas või seda, et maakondades võiksid olla õigusnõunikud jne. See kõik on niisugune probleemidering, mis tulevikus on kindlasti õiguskantsleri tegevust käsitleva seaduse sisuks. Õiguskantsler ametkonna juhina on eeldatavasti vastuvõetavam ja seda väljendas ka komisjon hääletega 5 : 1. Õigushoidjal on ka üks tähenduslik puudujääk. Nimelt peab õiguskantsleri ametkond jälgima seaduste vastavust põhiseadusele jne., seadustest alamalseisvate aktide vastavust seadusele ja põhiseadusele ning maakonna astmes jälgima sellest aspektist koguni kohaliku omavalitsuse õigusaktide kvaliteeti. Õiguse osa on teatavasti ka põhiseadusevastane seadus, kui ta veel kehtib. Aga seda osa õigusest õiguskantsler või see ametiisik, kes tema all töötab, ei hoi, seda ei ole vaja hoida, selle tühistamiseks peab ta koguni kiirelt tegutsema hakkama. See on ilmselt teema, mida filoloogid mõtleavad veelgi sügavamalt kui mina või meie komisjon, aga me arvame, et meil sellest sümpaatsest terminist eriti kasu ei oleks, kui hääletatakse õiguskantsleri kasuks. No nüüd ma olen jällegi propagandasse kaldunud, sest häälte arv või suhe 5 : 1 tegelikult käsitlebki niisugust hoiakut ja see oli ka komisjoni seisukoht. Nüüd ma paluksingi kõigepealt hääletada selle üle, kes on selle poolt, et XII peatüki pealkiri ja selle ametiisiku nimetus, keda siin käsitletakse, on õiguskantsler.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kas võib lugeda, et see küsimus on meile selge, või me asume läbi rääkima probleemi selgitamiseks? Üks küsimus on kindlasti. Härra Velliste, palun!

T. Velliste: Härra juhataja, minu arvates õiguskantsleri või õigushoidja küsimus ei erine sel määral muudest keelelistest küsimustest, et meil oleks praegu vaja luua sellist pretsedenti. Kui me ei ole ametlikult lahendanud riigipea nimetuse küsimust, siis ma ei näe mingit võimalust teha seda praegu õiguskantsleri või õigushoidja osas. Tänan!

J. Rätsep: Kui see oli küsimus, siis ma vastaksin nii, et see on tõesti vormi probleem, kui komisjon püüaks planeeritud aja raamides jõuda oma tekstiga lihtsalt suuremale küpsusastmele. Ja meil oleks puhta tekstiga lihtsam, kui terminoloogia põhiküsimused oleksid lahendatud.

Ü. Seppa: Ka mina toetan härra Velliste seisukohta ja leian, et selles küsimuses hääletada ei ole vaja. A. Kaalep Me hääletasime ju ka presidendi ja riigivanema küsimuses ühe korra, nii et seisukohad nagu selgusid. Minu arvates härra Rätsep ei esitanud õiguskantsleri kasuks küll ühtegi kaalukat argumenti. Minule tundub küll, et me peaksime eelistama eestikeelset varianti. See on lapselegi selge, et õigushoidja hoiab õigust, võib ka mõne seaduse tühistada – miks mitte?

M. Lauristin: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Mulle tundub, et nimed peaksid moodustama süsteemi. Kui me valime ühe süsteemi või ühe stiili, siis see puudutab kõiki nimesid, ja kui me valime teise, siis see puudutab ju ka kõiki. Ei saa olla president ja õigushoidja, nii ei saa ka olla riigivanem ja kantsler ja kontrolör jne. Mulle tundub, et me peaksime nende nimede juurde tulema ükskord tervikuna tagasi siis, kui me oleme institutsioonid paika pannud.

S. Vahtre: Austatud kolleegid! Ma tahaksin meelde tuletada, et selliste küsimuste lahendamiseks oleks ikkagi tarvis valida ja tööle panna keeleline toimkond. See ettepanek on juba varem tehtud, aga seni ei ole see realiseerimist leidnud. Seda ei maksa jätta nii viimaseks hetkeks, juba praegu oleks vaja tööd alustada. See toimkond vähemalt töötaks välja oma ettepanekud.

Juhataja: Suur tänu! Härra Rätsep, kas on võimalik, et toimkond korraldab hääletamise õiguskantsleriõigushoidja küsimuses siis, kui me lahendame presidendi-riigivanemariigihoidja küsimuse? Küllap on õige see motiiv, et ametinimetuste süsteem peaks olema ühtne ja kui me lahendame täna küsimuse, kas kantsler või õigushoidja, siis me lahendame ühe küsimuse kogu süsteemist.

J. Rätsep: Kahtlemata on arvatavasti ka ülejäänud komisjoni liikmed sellega nõus. See ei ole põhimõtteline küsimus. Me püstitasime selle küsimuse oma teksti vormistamise selguse huvides.

Juhataja: Suur tänu!

J. Rätsep: Teine küsimus on mõnevõrra sisulisem ja määrab õiguskantsleri nii- või teistsuguse staatuse. Tegu on peatüki §-ga 3, kus põhitekstis, mis on komisjonile vastuvõetavam, on öeldud, et õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema

ettepanekul. See on niisugune lähenemine asjale, mille puhul õiguskantsleri vanus ei ole piiritletud ja mis veel olulisem – riigi õiguskantsleri ametisse nimetamine toimub selle kontseptsiooni kohaselt õiguskantslerit käsitleva seaduse tekstis sätestatud alusel ja tähtajaks. See tähendab seda, et õiguskantsler nimetatakse ametisse teatavaks tähtajaks, 7–10 aastaks, nii nagu seadusandja selle sätestab vastavas seaduses. Alternatiiv on järgmine: Riigikogu poolt eluks ajaks ametisse nimetatava õiguskantsleri ametivolitused võivad kesta seitse aastat üle üldise pensioniea. See on nüüd selle küsimuse teine lahendus. See alternatiiv kindlasti tõstab õiguskantsleri positsiooni riigiparaadi kui terviku suhtes. Ja sel juhul tuleks lisada sellele alternatiivtekstile veel lõige 2, et õiguskantsleri ametist tagandamise korda reguleerib seadus. Analoogilise täienduse tegime ka kohtunike kohta, kelle ametivolitused on eluaegsed.

Juhataja: Suur tänu, härra Rätsep! Probleem on esitatud, seda kajastavad esimese lehekülje viimane paragrahv ja selle alternatiiv, mis on esitatud teisel leheküljel esimese paragrahvina. Esimesel leheküljel olev tekst koosneb paragrahvist, millel pole alajaotust, alternatiiv aga kahest lõigust. Palun, millised on küsimused?

L. Hänni: Lugupeetud ettekandja! Mul on küsimus alternatiivi kohta, kus õiguskantsler nimetatakse ametisse eluks ajaks, aga samal ajal määratakse ametist tagandamise kord seadusega. Kas siin ei ole siiski oht, et seadus võib minna põhiseadusega vastuollu?

J. Rätsep: No teatav loogika probleemi niisuguses püstitamises on. Kuid samal ajal on ka demokraatlike riikide praktika niisugune, et seda eluaegset ametis olemist ei saa siiski täiesti absoluutselt mõista. Tekib olukordi, kus näiteks eluks ajaks ametisse nimetatud isiku tervislik seisund võib kujuneda selliseks, et ta pole suuteline pikemat aega või ka enam üldse seda ametit pidama, samuti tema kriminaalvastutusele võtmine. Need on väga spetsiifilised eritingimused, mida siis vastav seadus sätestab nende tagandamise alustel. Seadus ikkagi tagab selle põhimõtte võimalikult optimaalse täitmise. Need tingimused on väga erandlikud, mida seadus neil puhkudel sätestab. Aga rumal on ikkagi olukord, et kui õiguskantsler on ametisse nimetatud, kuid näiteks insuldi tagajärjel on ta seisund niisugune, et ta ei ole suuteline pidama adekvaatselt kontakti välismaailmaga, siis pole ju võimalik enam ametikohustusi täita.

Juhataja: Suur tänu! Härra Ülo Uluots, palun!

Ü. Uluots: Härra Rätsep! Minu küsimus on selline, et ma ei näe alternatiivi esimesel leheküljel viimases paragrahvis, et õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu. Ja alternatiivis on kirjas, et Riigikogu poolt eluks ajaks ametisse nimetatava õiguskantsleri volitused võivad kesta seitse aastat üle üldise pensioniea. Milline on siin alternatiiv? Ma saan aru, et siin on kolm punkti. Kas see tähendab seda, et jääb kehtima eelmisel lehel olnud ametisse nimetamise kord? Tähendab, siis võiks olla alternatiiviks ainult tema ametivolituste aeg.

J. Rätsep: Meie komisjon peab seda alternatiiviks selles mõttes, et kui esimese lehekülje lõpus olev säte jääb kehtima alternatiivi mõttes, siis kogu see küsimustering lahendatakse seaduse tekstis. Ja põhjalikumalt käsitlust sel juhul vaja ei ole. Oleme seda küsimust niimoodi arutanud, et alternatiivteksti aluseks võtmise puhul säilitada seda esimese lehekülje teksti. Tol

juhul minu arvates seda enam vaja ei oleks, nii et selles mõttes ikkagi valik on olemas. Ühe reguleerimise aste on märgatavalt madalam kui teisel, s. t. alternatiivil, aga see ei sega selle küsimuse arendamist seaduses.

Ü. Aaskivi: Lugupeetud ettekandja! Kõnealuse paragrahvi puhul räägitakse seitsmest aastast üle üldise pensioniea. Järgmises peatükis, mis puudutab kohtunike ametisse nimetamist, on pandud alternatiiviks ka viis aastat üle pensioniea. Kas üldistuse mõttes ei peaks ka siin see alternatiiv sees olema või on teadlikult vahe sisse jäetud?

J. Rätsep: Vahe tuleb sellest, et nii ühel kui ka teisel juhul on meie komisjon hääleteenamusega toetanud seitsmeaastast tähtaega üle üldise pensioniea. See on lihtsalt komisjoni seisukoht ja sellepärast on ta niimoodi siin esitatud. Ja mõlemad on põhivariandis seitse aastat. Ma arvan, et selles mõttes ei määra see piir midagi, sest need ametikohad on täiesti erinevad. Kohtuvõim on täitevvõimust täiesti erinev. Ja ma arvan, et seal võiks olla ka paariaastane kõikumine, sest õiguskantsler on üsnagi soliidne autoriteet jurisprudenti valdkonnas.

T. Velliste: Härra juhataja! Härra ettekandja! Kuidas õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta Riigikogu kahe kolmandiku nõusolekul, kui seda tehakse riigivanema ettepanekul? Kui näiteks kantsler ja riigivanem on omavahel sõbrad, siis ei saagi üldse vastutusele võtta või? Tänan!

J. Rätsep: Ma arvan, et sõprus ei tohi kunagi segada ametikohustuste täitmist, kõige vähem seaduse ja põhiseaduse täitmist. Niisuguseid olukordi võib tekkida igasuguste sätestatavate õigusnormide puhul, et sätestatud ametikohti täidavad isikud, kes on omavahel tuttavad või siis sõbralikes suhetes.

H. Runnel: Lugupeetud juhataja ja lugupeetud ettekandja! Minul on konkreetne küsimus. Kas see pensioniiga on mõeldud Nõukogude süsteemi või Lääne süsteemi järgi? Millist pensioniiga üldse on praegu projekteeritud tulevikku? Me räägime ju alati tuleviku nimel. Ja teiseks allküsimus. Kas ei ole lihtsalt natuke hädine enesepetmise viis ajada läbi mitte konkreetse elueaga, vaid mingi väga segase pensionieaga? Kas ei oleks mehisem minna selge aastaarvu juurde? Ja teiseks küsimus. See ei ole küsimus, vaid palve. Kui protokollitakse tänane koosolek, siis palun võtta järgnev lause ametliku kirjaliku ettepanekuna, esildisena toimkonnale: "Palun kolmandaks võimaluseks õiguskantsleri nime hääletusel kasutada nimetust "seadusesilm"."

J. Rätsep: Ettepanek on kindlasti väga tõsine ja arvestatav, kui alustada härra Runneli pöördumise lõpust. Pensioniiga, east sõltuvus – see reguleerib tegelikult mitut asja. Ta reguleerib naisisikute õiguste kaitset kohtus, kohtuaparaadi neid lülisid täites jne. Pensioniiga võib tõepoolest olla erinevas Eesti ühiskonnas ka muutuv nähtus. Ja me peame seda üsna oluliseks, et kohtul, kohtunikul või siis ka õiguskantsleril säiliks teatav eelis rakendada oma suuri ja rikkalikke elukogemusi riigi elu nendes funktsioonides veel üle tavalise pensioniea. See ei sätesta muidugi erilist kohustust pikemat aega töötada, küll aga annab see võimaluse praeguses olukorras, kus kaadri kujunemine kõigis ametkondades on väga oluliselt veel ees, olla mõnel määral vabam nende ametikohtade täitmisel. Ma olen siit puldistki juba öelnud, et kujutlen endast pisut nooremaid tegelasigi, kes oleksid võib-olla valmis praegu aktiivse

advokaaditöö pealt üle minema kohtumõistja tooli. Advokaadina ei ole tal üheski riigis vanusepiiri ja niisuguse väga konkreetse piiri olemasolu võib kallutada teda töötama edasi advokatuuris, mis riigi käivitamise seisukohalt ei ole ehk nii tähtis funktsioon selle konkreetse isiku jaoks kui tema tegevus kohtunikuna. Niisuguseid aspekte oleme kaalutlenud. Eesti Vabariigi ajal oli Riigikohtu liikme vanusepiiriks 70 aastat. See on mineviku kogemuse ja väga paljude tänapäevaste kaalutluste sujuv kompromiss. Me loobusime sünnipäeva nimetamisest ja sellest me oleme siin ka palju juba rääkinud.

Juhataja: Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, võib-olla on vajalik, et me otsustame vahepeal ühe organisatsioonilise küsimuse. Küsimuste arv ja see, et küsimused ei taha lõppeda, näitab seda, et täna on ehk veel vara langetada otsus esitatud alternatiivide vahel. Kas ollakse nõus sellega, et me hääletamise teel selgitame selle, kas täna, jätkates arutelu, on meil võimalik otsustada, või tuleks paluda, et toimikond vaataks läbi need märkused-ettepanekud, mis täna esitati ja mida arvatavasti esitatakse veelgi kirjalikult, ning annaks nädala pärast assambleele kaalumiseks redaktsioonid, mis ei tekita nii palju küsimusi? Kas assamblee on nõus oma arvamust selles küsimuses hääletamise kaudu väljendama? Lugupeetud assamblee liikmed, – aitäh, härra Rätsep! – hääletame vahepeal organisatsioonilistes küsimustes. Küsimus, millele palun vastata, on järgmine: kes on selle poolt, et katkestada täna arutelu õiguskantsleri peatüki esimese lehekülje viimase ja teise lehekülje esimese paragrahvi osas (need paragrahvid ei kannu numbraid)? Hääletame. Täna! 29 poolthäälega on assamblee võtnud vastu otsuse organisatsioonilistes küsimustes ja palub, et toimikond formuleeriks, millele ta soovib assambleel vastata selliselt, et me saaksime väiksema küsimuste arvuga vastuse. Palun jätkame, härra Rätsep!

J. Rätsep: Hando Runnel, Vello Salum ja Ülo Seppa esitasid olulise ettepaneku, mille kohaselt nad arvavad, et õiguskantsleri ja Riigikontrolli peatükid võiks olla liidetud ühiseks peatükiks, mille nimetus oleks "Riigikontroll ja õigushoidja". Nende härrade poolt on ka õigushoidja nimetus ametlikult esitatud. Komisjoni ülejäänud liikmed olid üksmeelsel seisukohal, et me ei saa sellist ettepanekut toetada, sest see tähendaks täiesti erinevate institutsioonide liitmist ühte peatükki, muudaks süsteemi ja nende funktsioonide eristamise märgatavalt segasemaks. Riigikontroll teatavasti tegeleb majanduse ja majandusõiguse küsimustega, õiguskantsler aga põhiseadusest tulenevate ja madalamal olevate puhtjuriidiliste küsimustega. Ainult niisugune üldine pealkirjade tähtsuse printsiip ja selle tähtsuse tõstmine kahe vähem tähtsa peatüki liitmise teel ei ole minu arvates kuigi edumeelne põhiseaduse konstrueerimise seisukoht. Häältega 5 : 1 toetame seda, et need peatükid oleksid siiski põhiseaduses eraldi, et neid institutsioone – Riigikontroll, -kontrollija ja õiguskantsler-õigushoidja – reguleeritaks põhiseaduse eri peatükkides. Küsimus, mida hääletamise teel saaks püstitada, oleks minu arvates niisugune: kes on selle poolt, et Riigikontrolli ja õiguskantslerit käsitletaks põhiseaduse eelnõus ja põhiseaduses eraldi paragrahvidena?

Juhataja: Lugupeetud härra Rätsep! Lugupeetud toimikond! Aga nad ongi ju eraldi käsitletud ja me leppisime kokku, et apellatsioon täna läbi ei vaadata. Kas selles küsimuses on toimikonna arvamus sedavõrd jagunenud, et vajalik on assamblee otsus toimikonna töö jätkamiseks? Kuidas hääled jagunesid?

J. Rätsep: Hääled jagunesid 5 : 1, aga härra Seppa palvel ja tema eriarvamuse tõttu me tahtsime siia esitada.

Juhataja: Lugupeetud toimkond! Lugupeetud härra Rätsep! Lugupeetud assamblee liikmed! Me leppisime eile kokku, et apellatsioon praegu läbi ei vaadata. See on kõigi toimkondade juhtide ühine seisukoht. Palun, kas on võimalik sellest kinni pidada, härra Rätsep?

J. Rätsep: On küll.

Juhataja: Tänan! Läheme edasi.

J. Rätsep: Nüüd edasi XIII peatükk. Ma tean, kui oluliseks peavad assamblee liikmed neidki hääletamise aluseid. Härra Seppa meie toimkonnast on järjekindel selles, et peatüki esimesele paragrahvile tuleks liita järgmine lause: "Kohtumõistjateks võivad olla ainult ametikohtunikud." See on oluline, põhimõtteline küsimus. Jällegi hääletega 5 : 1 on komisjoni ülejäänud liikmed seisukohal, et seda lauset põhiseadusesse lisada ei tohiks. Küsimus on põhiliselt selles, kas säilitada Eesti Vabariigi kohtutes kohtukaasistujate protsessuaalne seisund ja nende institutsioon või mitte. Härra Seppa on kindlalt veendunud, et kohtukaasistujad ei ole demokraatliku kohtusüsteemi puhul kohtumõistmisse liidetavad. Selle seisukoha poolt- ja vastuargumente käsitleti ka ekspertide osavõtul toimunud konverentsil. Küsimustele, mis puudutasid seda teemat, vastasid minu märkamise järgi kõik demokraatlikest riikidest siia saanud autoriteedid, et nende kogemus kohtukaasistujate osavõttust on positiivne. Kohtureformi käigus on planeeritud või projekteeritud sellise institutsiooni jätkumine, kuid endisest piirataval kujul. Olulised nihked on kohtuniku ainuisikulise õigusemõistmise suunas, kus õigusemõistmisega tegeleb tõepoolest professionaalne ametikohtunik. Teatava osa kuriteoasjade puhul, kus on ette nähtud juba vabadusekaotus, kuid ei ole ette nähtud võimalust mõista seda vabadusekaotust näiteks üle kaheksa aasta, on ette nähtud, et kohtumõistmine toimub kollegiaalselt, kohtuniku kõrval võtavad osa ka kohtukaasistujad. Minu arvates on kogu probleem selles, kellest ja mil viisil komplekteeritakse kaasistujate koosseis. Tõepoolest on Nõukogude õigusemõistmise praktikast negatiivseid kogemusi, on ka niisugune kurb juhtum, kus väga pikaajalise protsessi jooksul tukkus kohtus kaheksa kuud Tallinna Veduridepoo vedurijuht, kes oleks kindlasti oma elu kokkuvõtet kaunistanud sellega, kui ta ei oleks järgnevale kohtuotsusele alla kirjutanud ja oleks selle protsessi ajal vedurit juhtinud. See on negatiivne näide, mida pooldab Seppa. Teisest küljest on väga häid näiteid, kus kaasistujatena võivad protsessidest osa võtta ettevõtete juristid, kes tunnevad majandusõigust, või ökonomistid, kes kohtunikust paremini orienteeruvad majandusküsimustes, piiritlevad väga paljusid hinnatavaid probleeme isegi professionaalsemalt kui ainult juura ettevalmistusega kohtunik. Liiklasajades saavad olla kaasistujateks liiklusõpetajad või muud liikluskogemustega isikud, alaealiste asjades kooliõpetajad, kasvatajad, psühholoogid, kelle osavõtt kohtuprotsessidest on sätestatud küll mõnevõrra muudes vormides, kuid need muud vormid on tihtilugu täiesti formaalsed. Haridusosakond saadab tihtilugu kohtuprotsessile niisuguse pedagoogi, kes on sel päeval vaba ja saab oma aega raisata sellega, et istub täiesti võõral kohtuprotsessil.

Juhataja: Härra Rätsep, palun andestust, et ma segan! Kell on 12.33. Meie reglemendi järgi teeb assamblee poolteist tundi järjest tööd ja mitte enam. Lugupeetud kolleegid, meil tuleb

kokku leppida mõningates küsimustes enne, kui me teeme vaheaja või jätkame. Esimene küsimus, milles meil tuleks kokku leppida, on see, kas assamblee peab vajalikuks ja otstarbekohaseks dubleerida toimkondade tööd. Härra Rätsep kandis meile ette, et toimkond lahendas selle küsimuse ja hääled olid 5 : 1. Oli see nii?

J. Rätsep: Oli.

Juhataja: Miks peaks assamblee läbi käima sammhaaval sama tee, mille on läbi käinud toimkond?

J. Rätsep: Ma ei oleks ühtegi sammu astunud sellele teele, kui meie komisjoni aseesimees Seppa ei oleks nõudnud nende küsimuste hääletamist assamblee poolt.

Juhataja: Härra Seppal on täpselt samasugused õigused nagu kõigil assamblee liikmetel, s. o. õigus esitada apellatsioone. Juhatus võttis vastu otsuse, et apellatsioonid vaadatakse läbi järgmisel nädalal, mitte sellel istungil. Protest, palun! Proua Pärnaste, palun!

E. Pärnaste: Lugupeetud juhataja, mulle tundub, et siin on mingi segadus apellatsiooni tõlgendamisega. Kui toimkond üksmeelselt leidis, et need nimetatud alternatiivid oleks tarvis läbi hääletada tänasel istungil, siis ta ei käsitlenud seda mitte kuidagi apellatsioonina. Hääled 5 : 1 kajastavad toimkonna arvamust, kuid see, et see on siia tabelisse toodud, tähendab samavõrra ka seda, et toimkond peab tarvilikuks, et täiskogu selle läbi hääletaks.

Juhataja: Härra Rätsep, kuidas on nüüd lood? Mida peaks assamblee tegema?

J. Rätsep: Meie toimkonna töö praegu lihtsalt seisab nende küsimuste taga ja need on mõnevõrra sisulised küsimused. Nendest oleneb isegi käivitunud kohtureformi käik. Terve vabariigi süsteem on niisugune, mida ei saa päevakski peatada. Ei ole võimalik kujutleda olukorda, kus kohtud lõpetavad töö ja ootavad, mis edasi saab.

Juhataja: Suur tänu! Kell on 12.36. Vabandan, et kuus minutit on läinud üle selle aja, mis oleks pidanud olema vaheaeg. Suur tänu! Kell on 12.36. Vaheaeg 20 minutit. Me jätkame tööd kell 12.55. Palun vaheajal juhatuse juurde härra Seppa ja Rätsep! Vaheaeg

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, palun võtke istet! Vaheaeg on lõppenud, kell on 12.56. Kohaloleku kontroll. Kohal on 28 assamblee liiget. Härra Rätsep, palun veel kord kõnetooli!

J. Rätsep: Lugupeetud kolleegid! Meie toimkonna probleematika leidis nüüd juhatuse abil teistsuguse lahenduse. Need kuus küsimust, mida meil oli kavatsus lasta teil alternatiividena läbi hääletada, jäävad momendil teie ette püstitamata sellepärast, et härra Seppa nõustus võimalusega vaidlustada need apellatsiooni korras meie teise lugemise lõpus. Seega jääb mul ainult ülevaate mõttes peatuda veel paaril momendil, paaril niisugusel küsimusel, millele loodan teie tähelepanu pöörata nende apellatsioonivaidluste lahendamise ajal. Ülo Seppa peab vajalikuks täiendada põhiseaduse kohtu peatüki teksti sõnadega "eeluurimist teostavad kohtu-uurijad". See on komisjoni ülejäänud liikmete jaoks põhimõtteliselt niisugune seisukoht, mis sobib küll teataval määral 1938. aasta kohtute seadustiku ühe sättega, kuid mis ei ole oma tähenduselt niisugune, mida tuleks praegu põhiseaduse koostamisel arutada. See

on puht menetluse küsimus ja selle küsimuse niisugune püstitamine on selges vastuolus XX sajandi lõpuks väljakujunenud demokraatia üldalustega. Ta on minu hinnangu järgi vastuolus võimude lahususe printsiibiga. Kohtueelne uurimine on täitevvõimu funktsioon. Seda on väga keeruline vaidlustada ja uurimistegevuse allutamine kohtule ka kohtu-uurijate menetlusvõimude piires oleks teatavas mõttes isegi kaugemal arenenud demokraatia praegusest seisust, kui oli seni Nõukogude Liidus kehtinud struktuur, mille puhul prokuratuur uuris, esindas süüdistust. Seda vaidlustati juba Nõukogude korra tingimustes kui antidemokraatlikku nähtust. Veel vähem sobib uurimine kui menetlustegevus kohtu alluvusse. Siin on komisjoni ülejäänud liikmetel niisugune põhihoiak ja ka see probleem laheneb komisjonis häältega 5 : 1. Tähendab, niisugust sätet põhiseadusesse tingimata vaja ei ole, ei ole ka vaja sisulisi vaidlusi sel teemal. Kui vaadata 1938. aasta kohtute seaduste teksti, siis selles on ainult ühes paragrahvis juttu kohtu-uurijast, seevastu prokuratuurist on terve peatükk oma 11 paragrahviga. Kas see ei ole niisugune teema, mida nüüd veel põhjalikumalt peaks käsitlema? Üsnagi asjalikke ettepanekuid kahe peatüki kohta esitas härra Kaido Kama. Teda ennast ei ole momendil siin ja sellepärast ma nende probleemide lahendamisel pikemalt ei peatuks. Nimetaksin ainult, ja seda kajastab ka teile välja jagatud tabel, et üsnagi oluline osa tema taotlustest on toimkonna poolt kas osaliselt või täielikult rahuldatud. Küll aga pisut olulisema küsimusena tegi Kaido Kama ettepaneku sätestada õiguskantsleri funktsioonide osas iga kodaniku õigus pöörduda avaldusega õiguskantsleri poole. Me oleme korduvalt seda teemat käsitlenud ja ei pidanud vajalikuks ega võimalikuks, et õiguskantslerit koormataks nii piiramatu avalduste ja kaebuste tulvaga. See takistaks mitte ainult tema, vaid ka tema ametkonna tööd ja me jääme pädevuse definitsiooni piiritlemisel nendesse raamidesse, mis on teile esitatud tekstides fikseeritud. See on vahest ülevaate mõttes kõik see oluline, mida kuuendal toimkonnal esitada on. Ja ma tänaksin teid tähelepanu eest!

Juhataja: Suur tänu, härra Rätsep! Meil on ka vähemalt kaks sõnavõttu. Esimesena saab sõna härra Seppa. Palun!

Ü. Seppa: Lugupeetud esimees! Austatud kolleegid! Ma nõustusin meie juhatusega, et täna ei ole vaja neid küsimusi hääletusele panna mitte sellepärast, et küsimused, mis ma olen üles tõstnud meie toimkonnas, oleksid tühised ja ei vajaks hääletamist, vaid sellepärast, et mul on tunne, et assamblee ei ole jõudnud nende küsimustega küllalt põhjalikult tutvuda ja ei mõista nende küsimuste tohtu suurt tähtsust. Küsimus on kohtuvõimus! Praegusel kujul esitatud projektis ei ole meie kohtuvõim täiuslik, ei ole täielikult lahutatud riigivõimust. Ja oluline on see, et kui kunagi Eesti Vabariigis tehti põhiseadust, siis Eesti Vabariigi kohus põhines Vene tsaaririigi kohtul, mis oli sellel ajal üks progressiivsemaid kohtusüsteeme maailmas. Tsaaririigi kohtusüsteemis olid kohtuliku uurimise küsimus ja kohtumõistmise küsimused lahendatud väga progressiivselt. Praegu me oleme läinud seda teed, et paljudes kohtuseadustiku küsimustes on jäädud seisukohtadele, mille Eesti Vabariiki on sisse toonud Nõukogude võim. Üheks selliseks institutsiooniks oli kohtukaasistujate institutsioon. Kohtukaasistujate institutsiooni abil on praktiliselt toime pandud kõik kohtulikud repressioonid. See, et kohut mõistab rahvas, mida rõhutas omal ajal kommunistlik partei, viib vägivallale ja ebaõiglusele. Kui meie eksperdid ütlesid, et paljudes riikides on olemas kohtukaasistuja institutsioon, siis see institutsioon on kujunenud hoopis teistel alustel ja teistmoodi. Minu meelest ei ole vastuvõetav, nii nagu ka siin härra Rätsep ütles, et kohtus tükuvad mingisugused vedurijuhid ja kohtunik kasutab seda ära, et toetuda oma tahte

läbiviimisel mingile kollegiaalsele seltskonnale. Ma olen väga-väga palju aastaid olnud ka kohtukaasistujaks, kui ma töötasin ettevõtetes juristina, ja ma tean seda, mis toimub selles toas, kus kohut mõistetakse. On kaks võimalust. Üks võimalus on see, et kohtunik kohtuprotsessilt tulles kirjutab suure kiiruga otsuse ära, ta ei vaevu kunagi kaasistujatega sellest rääkima, mida sinna kirjutada, läheb siis kohtusse ja tihtipeale saavad kaasistujad kohtuotsuse sisu teada alles selle ettelugemisel. Teine võimalus on see, et kohtus on olemas väga tugevad kaasistujad, kes nõuavad ja sunnivad kohtunikule, professionaalsele õigusemõistjale oma seisukohti peale. Kohtunik peab otsuse tegema nende kaasistujate arvamuse järgi ja vormistama sinna juurde oma eriarvamuse. Ma olen kohtus esitanud väga palju eriarvamusi, kuid neid ei ole kunagi arvestatud. Sisuliselt on asi nii, et seni on kaasistujad valinud partei ja nad on tihtipeale suunatud kohtusse kohtu kontrolliks ja selle läbiviimiseks, mis kohtus tehakse. Ma ei taha täna väga pikalt selle juures peatuda, aga arvan, et kaasistuja institutsioonist tuleb veel juttu. Ma tahan apellatsiooni korras nendest küsimustest pikemalt rääkida ja ma ei räägi praegu mitte enda nimel, vaid räägin Tartu ülikooli teadlaste nimel. Härra Ilmar Rebane, kes tunneb kõige põhjalikumalt kohtusüsteemi nii Eesti Vabariigi ajal kui ka praegu, samuti professor Lindmäe ja ülikooli teadlaste kollektiiv, kes on minu taga, on mulle väga südamele pannud, et see küsimus leiaks põhjalikumalt lahendamist, ja nõudnud, et me blokeeriksime selle võimaluse, et Eesti Vabariigi kohtutes saaksid tulevikus kohut mõista inimesed, kellel tegelikult ei ole selleks moraalset õigust. Teine küsimus puudutas kohtu-uurija küsimust. Kohtu-uurimine on kohtuvõimu üks osa selles Eesti Vabariigi kohtute seadustikus, mis on äärmiselt täiuslik dokument. Ma ei usu, et kõik seda väga hästi tunnevad, aga sellega oleks väga vaja tutvuda, kuidas on organiseeritud kohtumõistmine. Selle esimeses, üldpeatükis on esimese paragrahvina kirjas, et kohtuvõimu teostavad jaoskonnakohtud, kohtu-uurijad, ringkonnakohtud, kohtukoda ja Riigikohus. Kohtusüsteemi on täiesti kindlalt sisse viidud kohtu-uurija institutsioon ja see peab kuuluma kohtuvõimu juurde. Kui siin härra Rätsep väidab, et see piirab mingil moel kohtuvõimu täiuslikkust, siis sellele ma vaidlen vastu. Minu arvates piirab kohtuvõimu täiuslikkust see süsteem, mis on praegu viidud sisse kohtuliku uurimise ameti kaudu. Kui kohtuliku uurimise amet kuulub siseministeeriumi juurde, siis viib kohtuliku uurimise läbi täidesaatev võim. Ma olen olnud esindajana paljudel protsessidel, kus kohus ei ole kompetentne asja lahendama, kuna materjalid on vormistatud nii kaugel kohtust ja tihtipeale väidavad need inimesed, kes on kohtu all, et nende materjalid on fabritseeritud ja vägivalla ning survega koostatud. Kohtunik ja kohus ei ole võimelised põhjalikult kontrollima neid materjale, mis tulevad hoopis teisest ametkonnast. Kui rääkida Jüri Rätsepaga ja paljude praegu võimu juures olevate juristidega, siis väljendatakse mõtet, et see toetab kohtuvõimude iseseisvust ja võimude lahusust, kui on olemas eraldi ametkond, kes kohtu-uurimisega tegeleb. Ent see ei pea kuuluma siseministeeriumi koosseisu. See ei pea kuuluma ühegi ministeeriumi koosseisu, ta peab olema iseseisev ametkond – kohtuliku eeluurimise amet. Kui vaadata sellist struktuuri meie valitsussüsteemis, et peale ministeeriumide, peale spetsiaalselt ettenähtud ametkondade on olemas veel mingisugused ametid, siis see on väga lähedane sellele, mis oli Nõukogude võimu juures, need olid komiteede süsteemid. See on midagi taolist, nagu oli KGB, eraldi ametkond. Ja ma leian, et sellised lahendused ei ole demokraatlikud, nende vastu tuleb võidelda ja mitte lubada kohtusüsteemis kohtuvõimu piiramiseks selliseid asju. Väga imelik probleem on ka see, et hästi suure kiirusega tehti kohtuseadus, mida asuti kohekohe rakendada ja nüüd on tulemas põhiseadus. Ma näen siin teatud survet kohtusüsteemi kujundamiseks ja muutmiseks. Kui me

vaatame praegust kohtuseadust, siis sealt paistab väga paljudest kohtadest läbi Nõukogude kohtusüsteem. See seadus on väga halvasti ette valmistatud, väga halvasti vormistatud ja ma arvan, et ülemnõukogu võttis selle vastu seetõttu, et meie ülemnõukogus on liiga vähe juriste, me ei ole kompetentsed selliseid asju kontrollima. Kuigi me ei taha rääkida USA-st, suurriigist, mis ei ole Eestiga võrreldav, tahaksin ma tuletada meelde seda, et kui USA-s oli põhiseadus tegemisel, siis 55 inimesest, kes võtsid osa põhiseaduse tegemisest, oli 34 juristi. Meie assamblees olevate juristide kohta võib niipalju öelda, et tegevjuriste on väga vähe ja ma väga kardan, et kui me teeme siin ilma ekspertide arvamuseeta selliseid otsuseid, siis võivad need kujuneda tuleviku jaoks väga ebasoovitavateks. Ka täna nõustusin ma sellega, et neid küsimusi mitte hääletusele panna ja nimelt selle mõttega, et kui neid küsimusi assamblees apellatsiooni korras edasi arutada, siis enne seda me peaksime ära kuulama meie poolt välja kuulutatud eksperdi, Eesti vanima ja minu meelest kõige kompetentsema, kõige autoriteetsema juristi, härra Ilmar Rebase arvamuse selles küsimuses. Täna tähelepanu eest!

Juhataja: Suur tänu, härra Seppa! Samas tuletan kõigile kolleegidele meelde, et meie reglemendi järgi sõnavõttud puldist kestavad kuni seitse minutit. Härra Seppal oli südamel rohkem probleeme ja sellepärast kestis tema sõnavõtt 12 minutit. Samas küsimuses soovib sõna härra Adams. Palun!

J. Adams: Head kolleegid! Lugupeetud juhataja! Eelnõu autorite grupijuhina ma võlgnen teile seletuse. See seletus on hädavajalik sellepärast, et käesoleva teema kolme võtmeterminit – kohtunik, prokurör ja uurija – kasutatakse nii toimkonnas kui ka siin saalis igapäevaste vähemalt kahes erinevas ja peaaegu teineteise tähendust välistavas tähenduses. Ja arvatavasti põhiliselt sellest on möödärääkimised tingitud. Teine probleem on see, millele härra Seppa juba tähelepanu juhtis, et olemasolevad Nõukogude kohtuvõimu struktuurid, eriti prokuratuur, kohtusüsteem ja uurijad, püüavad kindlustada n.-ö. harjumuslikku kohta päikese all. Ei saa pahaks panna seda, et prokuratuur tahab end säilitada samal kujul ja ennast ka põhiseadusesse sisse kirjutada, et uurijad, kohtud tahavad samamoodi säilida. See on inimlik ja täiesti mõistetav, kuid see ei saa põhiseaduse tegemisel olla meile eeskujuks. Täpselt samuti ei saa me viia põhiseaduse vastavat peatükki kooskõlla ülemnõukogus vastuvõetud kohtureformi seaduste alustega. Vastupidi, seadus võidakse seal vastu võtta ja kui põhiseaduses sätestatakse mõni asi teistmoodi, siis peale põhiseaduse jõustumist tehakse vastavad muudatused. Minu arvates nii on loogiline kord. Nüüd terminite juurde tagasi. Kõigepealt hakkasime peale esimesest põhilisest vaidlusest, mis asi on kohtunik. Kohtunik on inimene, kes mõistab kohut. Siin on võitlus kahe kontseptsiooni vahel. Kas Eesti Vabariigis peale uue põhiseaduse jõustumist saavad kohtumõistjad olema ainult inimesed, kes on kohtunikud, või on nendeks ka teised inimesed, kes ei ole kohtunikud, s. t. inimesed, keda praeguses kõnepruugis nimetatakse kaasistujateks? Mida see praktiliselt tähendab, kui me ühe või teise tee valime? Tähendab, kui me säilitame kaasistujate institutsiooni, siis sellest, mis juhtub, on juba eelkõnelejad rääkinud. Teine võimalus, kui me välistame, et tulevases Eestis oleksid kaasistujad, siis mida see praktiliselt tähendab? See tähendab seda, et mingisuguse aja, aasta või kahe jooksul me püüame Eestis leida piisavalt palju inimesi, kes võib-olla õpivad natuke juurde, kuid kindlasti teevad ära eksami ja nad määratakse kohtunikuametisse. Võib-olla kõigil neil ei ole esialgu juriidilist haridust, aga see on arvatavasti paratamatu. See on see Tartu juristide ettepaneku sisu ja nemad kasutasid nimetust "ametikohtunik". Minu arvates on see äärmiselt äpardunud termin, aga seda nemad mõtlesid. Nüüd järgmised terminid, mis meil

siin on kasutamisel. See on uurimine. Projektis me kasutasime terminit "kohtu-uuriija". Ja kasutasime nii, nagu oli öeldud 1938. aasta kohtuseaduses, et tema on kohtute juures. Sellest on tekkinud lõpmatult palju segadusi ja möödarääkimisi. Milles need seisnevad? Kohtu-uuriija on üks uurija võimalikke liike, uurimisi teostav miilitsa- või politseiorgani ametnik. Ta on spetsiaalne ametnik kohtuvõimu süsteemis, kes teostab eeluurimist. Siin võitlevad praegu omavahel kaks kontseptsiooni: Nõukogudeaegne kontseptsioon, kus uurijad moodustavad eraldi ametkonna ja on sisuline alluvus, ja Eesti-aegne kontseptsioon, kus iga uurija on üksteisest sõltumatu kohtusüsteemi ametnik. Kuidas tuleb mõista Eesti-aegset terminit, et kohtu-uuriija asub kohtu juures? Minu arvates härra Rätsep ja paljud ei ole aru saanud, mida see toob endaga kaasa, arvates, et siin on mingi traditsioon, mis ulatub tagasi vene keelde või tsaari-Venemaale. Igal kohtul on oma tegevuspiirkond. Kui Eesti-aegne seadus ütles, et kohtu-uuriija on selle kohtu juures, siis mõeldi, et selle konkreetse uurija tegevuspiirkond on samasugune nagu antud kohtul, näiteks selle ringkonnakohtu ringkonnas tegutsev kohtu-uuriija. Nii tuli sellest aru saada. Peale selle oli ka selliseid kohtu-uurijaid, kelle tegutsemispiirkond oli terve Eesti. Nemad olid Tallinnas ja uurisid eriti olulisi asju. Ma teen ettepaneku edaspidi loobuda terminist "kohtu-uuriija", sest see ajab meid ainult segadusse. Räägime ainult uurijatest või asendame selle mingisuguse muu sõnaga. Ma teen ettepaneku loobuda edaspidi ka terminist "kohtu juures olev", kui see tõesti tekitab segadust ja ei saada aru, et kui uurija piirkond ja kohtu ringkond kattub, siis see ei tähenda, et nende vahel oleks alluvuslik vahekord. Peale selle ma tahaksin juhtida tähelepanu, et härra Rätsep ütles täna vähemalt kaks korda, et uurija on täidesaatva võimu osa. Ei ole! Ta on kohtuvõimu osa. Kolmas ametnikutüüp kohtuvõimu teostamisel kannab nime prokurör. Siin on tekkinud samasugune arusaamatus. Mis asi on praegu prokuratuur ja kuidas ta tahab ennast säilitada? Ma arvan, kõik teavad, tema oluline omadus on, et on olemas ametialane alluvus, moodustatakse hierarhiline struktuur. Kui Eesti Vabariigi ajal räägiti prokuratuurist, siis selle sõna all mõisteti n.-ö. kõikide Eestis tegutsevate prokuröride üldkogu. Oluline erinevus on see, et nad ei olnud omavahel ühelgi juhul alluvusvahekorras. Ja selle kontseptsiooni prokuröri ülesanded olid väga konkreetselt määratud ja need olid tunduvalt kitsamad kui Nõukogude prokuröri. Prokuröri oli kaks ülesannet, nimelt formuleerida süüdistus ja esineda kohtus riikliku süüdistajana. (Ma olen arvatavasti ka oma aega ületanud?) Ma siiski arvan, et me peame põhiseaduse juures otsustama ära kolm olulist momenti. Kõigepealt, kas me tahame näha, et Eestis mõistavad õigust ainult kohtunikud, s. t. inimesed, kes on sooritanud mingisuguse kutseeksami ja määratud vastavatesse kohtutesse, või me lubame õigusemõistmise juurde ka teisi? Siis me peame otsustama ära, milline on mõiste "prokurör" tähendusmaht. Kas ta piirdub ainult süüdistuse formuleerimise ja kohtus süüdistuse esitamisega või antakse talle mingisuguseid Nõukogude ajast saadud funktsioone juurde? Me peame otsustama ka seda, kas prokuröride vahel säilib alluvusvahekord või nad on tõeliselt sõltumatud. Muide, ma juhin tähelepanu, et millegipärast härra Rätsep ei öelnud, et Eesti-aegne kohtute seadus ütleb seda ka, et prokurör on ka kohtute juures, s. t. tema tegevuspiirkond kattus vastava kohtu tegevuspiirkonnaga. Ja kolmas asi, mille me peame ära otsustama, on seesama uurijate küsimus. Kas uurijad on hierarhiline struktuur, kus mingisugune peauuriija annab korraldusi, või vastupidi, nemad on sõltumatud ametnikud, kes täidavad ainult nende peale pandud ülesandeid? Täna!

Juhataja: Suur tänu, härra Adams! Kahjuks on nii, et härra Seppa ja ka härra Adams ei mahtunud nendesse raamidesse, mida kehtestab reglement. Ma mõtlesin ajalimiiti. Härra Korrovits, palun!

V. Korrovits: Austatud juhatus! Lugupeetud kolleegid! Härra Rätsepa ettekandest võis aru saada nii, et kohtusüsteem kohe ka toimib, vajab ainult natuke kohendamist ja demokraatiseerimist, kuid tegelikult on asi ikka natuke teisiti. Ja ma tahaksin juhtida kolleegide tähelepanu sellele, et praegu püütakse säilitada nõukogulikku õiguskorda ja see on väga oluline moment. Nimelt selle säilitamine on võrdväärne kommunistliku partei võimu säilitamisega, julgeolekukomiteele antud võimalustega tegutseda edasi jne. See käib sel moel, et ülemnõukogus võeti näiteks vastu kohtute seadus, mis oma põhiküsimustes üldsegi mitte ei erine ENSV-s kehtinud kohtute seadusest ja kavatakse legaliseerida ka prokuratuuri kesksel osal Eesti õigussüsteemis. Põhiseaduses peab kindlalt fikseerima, et kohut võivad mõista kvalifikatsiooniga kohtunikud. Küsimus on selles, kuidas seda kvalifikatsiooni saavutada lühikese aja jooksul, kui toimub kohtute reform ja kohtutest kaob ära nõukogulik mõiste – kohtukaasistujad. Ei ole vist ühtegi tsiviliseeritud riiki, kus see oleks teisiti. Nimelt, et õigust mõistaks kvalifikatsioonita kohtunikud. Vandekohtus otsustamine, kas inimene on süüdi või ei ole, ei ole veel teatavasti kohtumõistmine. Põhiseaduses peab sätestama ka selle, et uurimist teostavad kohtu-uurijad, kohtu juures olevad uurijad. Kuid tähtis on see, et nemad on sõltumatud, vastupidi härra Rätsepa väitele, et nad võivad hakata sõltuma kohtutest. Nende sõltumatus tuleneb kohtu enese sõltumatusest ning kohus on see organ, kes peab algatama eeluurimise ja selle ka läbi viima. Prokuratuur teostab uurimise järelevalvet. Kui uurimine on läbi, siis prokurör esitab riikliku süüdistuse uurimismaterjalide põhjal, mitte oma ametkonnas teostatud uurimismaterjalide põhjal, nagu see on praegu. Siin on oluline vahe. Advokaat teatavasti kaitseb inimest kohtus ja kohus langetab otsuse, lähtudes prokuröri, advokaadi, süüdistatava, süüdistaja ja tunnistajate ning teiste kohtus osalejate tunnistustest ja sõnavõttudest. Prokurör teostab ka kohtuotsuse täitmise järelevalvet, kuid mitte mingisugusel juhul ei teosta tema uurimist, et selle põhjal esitada inimesele riiklikku süüdistust. See on absoluutselt eetikavastane ja seda võib teha ainult Nõukogude Liidus. Täna tähelepanu eest!

Juhataja: Aitäh, härra Korrovits! Juhataja avaldab tänu sellega seoses, et kolmas sõnavõtt, mida te kuulsite, mahtus nendesse ajaraamidesse, milles me oleme kokku leppinud. Sõnavõttusoove rohkem ei ole. Me lõpetame arutelu Riigikontrolli, kohtu ja õiguskantsleri teemadel.

VI toimkonna 06.11.1991 XI peatüki (Riigikontroll) formuleering³⁹

³⁹ Rahvusaarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, 194.

§ 1. Riigikontroll kontrollib riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilimist.

§ 2. Riigikontroll kontrollib kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist, nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

§ 3. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

§ 4. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamiseks Riigikogus esitab Riigikontrolör igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

Riigikontrolör võtab oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungitest.

Riigikontrolöri on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri saab võtta kriminaalvastutusele põhiseaduse § ... ettenähtud korras.

Riigikontrolli töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

VI toimkonna 06.11.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) formuleering⁴⁰

§ 5. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigivõimu- ja valitsemisorganite õigustloovate aktide vastavuse üle põhiseaduse ja seadustega ning kõrgeimat järelevalvet inim- ja kodanikuõiguste järgmise üle.

Põhiseaduse §§ ... ja ... ettenähtud juhtudel teeb õiguskantsler ettepaneku Riigikogule Riigikogu liikmete, riigivanema, peaministri ja ministrite kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ 6. Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

§ 7. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

§ 8. Kui õiguskantsler leiab, et riigivõimu- ja valitsemisorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigustloova akti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigivõimu- või valitsemisorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri tema ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikogule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

⁴⁰ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, 1 94–95.

Paljude inimeste õigusi kitsendava või süstemaatilise inim- või kodanikuõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisikute tegevuse või normdokumendi toime ja teeb esildise vastutuse küsimuses.

§ 9. Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest. Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministrile.

§ 10. Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ 11. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta riigivanema ettepanekul Riigikogu kahe kolmandiku koosseisu nõusolekul.

VI toimkonna 06.11.1991 XIII peatüki (Kohus) formuleering⁴¹

§ 12. Õigust mõistavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

§ 13. Riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatud kohtuniku ametivolitused võivad kesta 7 (alternatiiv 5) aastat üle üldise pensioniea.

Kohtunikud ei või peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

Kohtuniku ametist tagandamise korra reguleerib seadus.

§ 14. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 15. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astmekohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ka põhiseadusliku järelevalve kohus.

§ 16. Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 17. Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

⁴¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, 1 95–96.

Kui Riigikohus konkreetse kohtuasja läbivaatamisel leiab, et kehtiv seadus rikub kodanike põhiõigusi ja -vabadusi või takistab nende kasutamist või paneb kodanikele kohustusi, mis on vastuolus põhiseaduse mõtte ja vaimuga, teeb ta Riigikogule esildise seaduse muutmiseks 20 päeva jooksul või tunnistab seaduse kehtetuks.

Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu- või valitsemisorgani õigustloov akt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab Riigikohus õiguskantsleri ettepanekul selle õigusakti kehtetuks.

§ 18. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Riigikogu otsuse alusel.

Riigikohtu esimeest saab tema ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul kahe kolmandiku Riigikogu koosseisu nõusolekul.

PA 08.11.1991 istungi stenogrammist:

J. Rätsep: Kõik parandus- ja täiendusettepanekud, nii palju kui neid on laekunud, laekusid täna vahetult enne määratud kellaaega ja toimkond planeerib oma järgmise koosoleku homme kella poole kümneks hommikul. Selle järel oleme valmis avaldama toimkonna seisukohti nendes küsimustes.

[...]

J. Rätsep: Kuuendal toimkonnal on apellatsiooni korras saanud taotlus. Tegelikult on apellatsiooni esitaja toimkonna liige Ülo Seppa, kes tahab lisada meie kohtupeatüki paragrahvile nõude, et õigust peaksid mõistma kutselised kohtunikud. Ja teine küsimus puudutab kohtueelset uurimist ja kohtu-uurijate institutsiooni. Kui apelleeriv toimkonna liige on valmis apellatsiooni esitama, siis me oleme valmis seisukohta avaldama.

Juhataja: Suur tänu! Ka juhatusele on Ülo Seppalt laekunud nimetatud apellatsioon. Samuti ma tuletan meelde, et tegelikult me alustasime sisulist arutelu juba nädal aega tagasi, kui juhatus leppis kokku härra Seppaga ja toimkonnaga, et täna toimub apellatsiooni sisuline läbivaatamine. Ma palun apellatsiooni ettekandmiseks kõnetooli härra Seppa. Kolleegid, palun tähelepanu! Me teeme poole viiest vaheaja. Härra Seppa, teil on sõna.

Ü. Seppa: Austatud härra esimees! Lugupeetud kolleegid! Nagu ma juba üsna pikalt rääkisin, on minu apellatsioon sihitud kuuenda toimkonna praeguse § 1 teksti käsitluse vastu. Minu meelest on § 1 sõnastatud praegu selliselt, et see ei kindlusta iseseisvat kohtuvõimu Eesti Vabariigis. Siin on öeldud küll, et õigust mõistavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kuid minu meelest see lause ei sisalda mõtet, et Eestis on iseseisev kohtuvõim, mis on lahutatud teistest võimudest. Seepärast palusin ma sõnastada selle peatüki § 1 järgmiselt: "Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kus õigust mõistavad kutselised kohtunikud." Minu meelest on see paragrahv praegu sõnastatud nii, et kohtuvõim on selle paragrahviiga Eesti Vabariigis kehtestatud. Miks ma rõhutan seda, et õigust mõistavad kutselised kohtunikud, sellest ma rääkisin siin ka juba eelmine kord. Seoses Eesti Vabariigi okupeerimisega lõppes meil ka Eesti Vabariigi seaduste kehtivus ja kehtestati uued

Nõukogude seadused, sisse toodi uus institutsioon, mis varem puudus – see oli kohtukaasistujate institutsioon. Ja ma vaidlen sellele vastu, et Eestis mõistetakse õigust kohtukaasistujate abil. Ma leian, et kohtuvõim toimib täiuslikult siis, kui kohut mõistavad kutselised kohtunikud. Ma tõin selle juba eelmine kord välja ja need tekstid on välja jagatud. Ma ei taha selles suhtes asja palju pikemale ajada. Ma ütlesin veel lühidalt, et ma pean kohtukaasistujate institutsiooni sovetismi rudimendiks. Tahaksin mainida seda, et kaasistujate juuresolek vabastab kohtuniku vastutusest selles osas, et tema südametunnistus ei piina teda, kui ta vale otsuse on teinud. Ta võib alati ütelda, et ega kohut ei mõistnud tema, vaid temaga olid kaasas rahva esindajad, kes kohut mõistsid. Nii sündis see Nõukogude võimu ajal ja selle tõttu on meil nii palju ebaõigeid kohtuotsuseid. Ma lähen edasi teise paragrahvi juurde, mille sissetoomist ma sellesse peatükki taotlen. See kõlaks niimoodi: "Kohtueelset uurimist viivad läbi kohtuministeeriumi koosseisu kuuluvad sõltumatud uurijad, kelle tööpiirkonnaks on kohturingkonnad, kuhu nad ametisse määratakse." Ma mainisin juba eelmine kord ja rõhutan ka praegu, et eeluurimine peab kuuluma kohtu võimkonda. See on kohtuvõimu üks osa ja nii oli ta väga õigesti sätestatud Eesti Vabariigi kohtute seadustikus, kusjuures on olemas väga palju paragrahve, kus näidatakse, et kohtu-uurija on üks kohtuvõimu teostaja. Juba §-s 1 on öeldud, et kohtuvõimu teostavad kohtud ja kohtu-uurijad. Edasi, §-s 3 on öeldud, et kohtu-uurijate võimkond piirdub vastavate ringkondadega. Paragrahv 18 ütleb, et ringkonnas on vajalik arv uurijaid, ka tähtsate ja eriti tähtsate asjade uurijaid. See seadustik määrab uurijate tööpiirkonnad, ametkonnad, kantseleid, kus uurijad töötavad. Paragrahv 83 määrab kohtunike ja kohtu-uurijate kutselise ettevalmistuse. Kõikidest nendest paragrahvidest on näha, et uurimine on kohtuvõimu koosseisus. Meie praegune kohtu seadustik, mis ülemnõukogu poolt vastu võeti, on lahutanud kohtuvõimust kohtu-uurimise ja sellega ei ole kohtuvõim täiuslik. Ma nõuan nende paragrahvide sissevõtmist meie põhiseadusesse, kuigi nad võib-olla ei olekski vajalikud normaalses tsiviliseeritud ühiskonnas. Aga ma tahan praegu rõhutada just seda, et meil on vastu võetud kohtuseadus, mis võimaldas teha väga suuri muudatusi, võrreldes Eesti Vabariigi kohtuseadusega, seadustikuga, ja ei olnud taga põhiseadust, mis oleks nende muudatuste tegemise ära hoidnud. Sellepärast peavad sellised paragrahvid olema põhiseaduses. Mis puutub kohtukaasistujate institutsiooni, siis ma tahan veel ütelda, et põhiline argument, millega mulle on vastu vaieldud, on see, et meil Eesti Vabariigis ei jätku kohtunikke ja sellepärast me peame kasutama inimesi, kellel ei ole eriharidust. Ma uurisin seda küsimust ja Eestis väljaantud Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonna lõpetanute nimekirja, kus on sees 1945. aastast kuni 1986. aastani lõpetanud isikud. Selgub, et Eestis on praegu umbes 3000 kõrgharidusega juristi, et vajalikku arvu kätte saada. Nii et momendil on 98 kohtunikku, ütleme, 100 kohtunikku ja selleks, et kohut mõistaksid professionaalsed kohtunikud, oleks vaja 150 inimest. Ma ei usu, et see, nagu poleks 3000 juristi hulgast võimalik saada 150 kohtunikku, oleks mingi põhjendus.

Juhataja: Härra Seppa, ma väga vabandan, aga teil on aeg kahe minuti võrra ületatud ja lisaks on kell saanud pool viis, mil vastavalt reglemendile tuleb teha vaheaeg. Võib-olla vajate veel aega? Ma ei seganud teid mitte selleks, et peaksite kohe lõpetama.

Ü. Seppa: Tänan tähelepanu eest! Ma lõpetan. Ma arvan, et kõik mõistavad, milles küsimus on. Aitäh teile!

Juhataja: Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, enne vaheaega on mul mõned teated. Teile on välja jagatud juhatuse poolt koos toimkondade juhtidega koostatud otsuse projekt redaktsioonitoimkonna moodustamise kohta. Ma palun vaheajal uurida pisut ka seda otsuse projekti. Juhatus arvab, et on reaalne ammendada kella kuueks kogu istungi päevakord. Üheks tagatiseks on see, kui me nimetatud otsuse projektiga ei pea mitte väga kaua tööd tegema. Teiseks, pärast vaheaega saavad soovi korral uuesti sõna härra Rätsep kui toimkonna juht ja härra Kaalep. Nüüd aga 20 minutit vaheaega. Me kohtume uuesti kell 16.50.

Juhataja: Kell on 16.51. Jätkame tööd. Kohaloleku kontroll, palun! Assamblee liikmeid on kohal 33. Jätkub arutelu Riigikontrolli, õiguskantsleri ja kohtu küsimustes. Meil oli kokkulepe, et sõna saavad selles küsimuses härra Kaalep ja härra Rätsep. Palun, härra Kaalep, teil on sõna!

A. Kaalep: Lugupeetud härra juhataja! Lugupeetud kolleegid! Mind erutasid härra Seppa sõnavõtt ja tema seisukohad väga mitmel põhjusel. Nagu kõik inimesed, kes on läbi elanud selle nn. nõukogude korra etapi meie rahva ajaloos, on minulgi olnud tegemist kohtutega, tean, mis asi on sõjatribunal, tean, mis asi on rahvakohus, ja sellepärast, olemata küll jurist, on minulgi omad seisukohad. Mulle tundus, et see analüüs, kui seda tohib analüüsiks nimetada, mida härra Seppa esitas, oli küllaltki pealiskaudne. Mul on selliseid kogemusi, kus võin rahvakaasistujate kohta (nagu neid on nimetatud) öelda ainult häid sõnu, ja on kogemusi, kus võin rahvakohtunike kohta öelda ainult halba. Ja sellest etapist ei saaks me teha järeldusi, millest tuletatud norme me võiksimme arvata kestvate aastakümneid. Me ei tohiks oma kohtukorraldusele anda liiga kindlaid ja liiga täpselt piiritletud suundi või kui me anname suunad, siis me ei tohi ikkagi anda liiga täpseid korraldusi. Me ei tea ju, kuhupoole läheb rong. On täiesti võimalik, et ühel ilusal päeval leiab Eesti rahvas, et anglosaksi maade tüüpi vandekohus on veel kõige parem süsteem. Sellepärast tundub mulle niimoodi, et härra Rätsepa esitatud ja kaitstud variant, mis jätab võimalused lahti, on ikkagi kõige sobivam, kuna härra Seppa soovitatud kitsas tee võib olla isegi umbtee. Avaldan poolehoidu härra Rätsepa seisukohale.

Juhataja: Tänan! Vaatamata kokkuleppele, et sõna saavad üksnes härra Kaalep ja härra Rätsep, otsustas juhatus anda siiski kaheks minutiks kohalt sõna härra Adamsile. Härra Jüri Adams, palun!

J. Adams: Küsimus kaasistujatest või kutselistest kohtunikest taandub sellele, kas me põhiseadusega anname võimaluse nii-ütelda pool- ja mitteprofessionaalsetel kohtumõistjatel säilida väga kaua või võtame suuna, et mingite aastate pärast saavad Eestis kahtlemata olema isikuliselt teised inimesed, kes on kutselised kohtunikud, s. t. kes on teinud vastavad eksamid ja keda saab hinnata vastavalt kvalifikatsioonile. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Härra Rätsep, kas on võimalik kohalt sõna võtta? Tänan! Härra Rätsepa sõnavõtt kohalt, palun!

J. Rätsep: Austatud kolleegid! Lugupeetud juhatus! Selle apellatsiooni puhul on mul esitatud olulised vastuväited ja ma lisaksin paar üldist hinnangulist seisukohta. Ma paluksin teil, lugupeetud kolleegid, mõelda selle üle, et kohtusüsteem on üks eriline võimkond, mis teistest

vähem kannatab politiseerimist ja üldse ei kannata ülepolitiseerimist. Väga palju traagikat selles nõukogulikus saatuses, mis meie rahvalegi osaks sai, on seotud kohtusüsteemi ülepolitiseerimisega ja tema hinnangulise tegevuse sidumisega poliitilise sisuga. Kõik need konkreetsed faktid, mis meile meenuvad, on sellelaadilised. Kohtusüsteemi ei ole ka praegu, taastatavas Eesti Vabariigis võimalik päevapealt laiali saata ja uuesti komplekteerida. See on utoopiline hoiak. Ja ma olen kahtlematult nende poolel, kes leiavad, et see on niisugune süsteem, mille reformimine on paratamatu. Selle reformimise käigus ei maksa meil häbeneda neid samme, mida on praegu juba jõutud ette võtta – isegi ühegi kohtuinstantsi nime ei ole alles jäänud. Mis nüüd otse apellatsioonisse puutub, siis ma nende seisukohtade puhul rõhutaksin veel kord seda, mida lugupeetud Ain Kaalep nimetas. Selles avaldub ette umbusaldus meist igal juhul legitiimsema Riigikogu suhtes, kelle ülesanne tulevikus on optimaalselt reguleerida kohtusüsteem vastavalt siis juba Eestis kujunevatele tingimustele. Kui me praegu asuksime seisukohale, mille järgi võivad Eestis kohut mõista ainult kutselised kohtunikud, siis me peame siiski arvestama seda, et seoses üleminekuga kolmeastmelisele kohtusüsteemile, mis on täiesti vaieldamatult progressiivne samm, on puudu vähemalt 50 kohtunikku. Teiseks, täiesti kõhedaks võtavad kolleegide, eestimeelsete mõttekaaslaste lootused kiirkursustele kohtunike kaadri, kutseliste kohtunike kaadri ettevalmistamiseks. Minu arvates ei ole kauget ajalugu vaja õpikutest meelde tuletada: terve sõjajärgne ja ka 1940. aasta Nõukogude õigussüsteemi pudru ei ole mitte sellest tingitud, et kohtusüsteemi lülitati kaasistujate institutsioon, vaid et kiirkursustel komplekteeritud kohtunike kaader tegeles nn. õigusemõistmisega oma revolutsioonilise südametunnistuse pärast. Ma kardan küll, et meil võib sel juhul korduda kui mitte midagi nii hullu, siis igal juhul ikkagi midagi väga kahtlast. Ma arvan, et need mõlemad sätted on kitsendavad tulevase Riigikogu suhtes ja kohtusüsteemi väljaarendamise suhtes üldse, ja seda minu arvamust jagab ka meie toimkond hääletage 5 : 1. Vaid üks toimkonna liige, kes apellatsiooni esitas, toetas iseenese poolt esitatud kontseptsiooni. Nüüd ma ütleksin vaid niipalju, et paar esimest sõna selle esimese sätte konstruktsioonis on ilmselt niisugused, millega komisjon ühineb – just nimelt see, et kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtunikud. See on parem formulatsioon, see on mitme teisegi poolt esitatud. Tänan teid ja vabandan, et ma pikemalt rääkisin.

Juhataja: Suur tänu, härra Rätsep! Me asume kohe hääletama, aga enne kohaloleku kontroll. Kohaloleku kontroll, palun! Assamblee liikmeid on kohal 37. Asume hääletama. Küsimus on järgmine. Kes on selle poolt, et rahuldada kolleeg Ülo Seppa apellatsioon, mille sisu on selles, et sõnastada XIII peatüki § 1 alljärgnevalt: "Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kus õigust mõistavad kutselised kohtunikud"? Hääletame. Apellatsiooni rahuldamise poolt oli 11, vastu 20. Apellatsioon jäi rahuldamata. Teine küsimus. Kes on selle poolt, et rahuldada Ülo Seppa apellatsioon, milles on tehtud ettepanek lisada XIII peatükki uus paragrahv järgmise tekstiga: "Kohtueelset uurimist viivad läbi kohtuministeriumi koosseisu kuuluvad sõltumatud uurijad, kelle tööpiirkonnaks on kohturingkonnad, kuhu nad ametisse määratakse"? Hääletame. Apellatsiooni rahuldamise poolt on 14 assamblee liiget ja vastu 21. Assamblee otsusega on apellatsioon tagasi lükatud. Härra Rätsep, kas sellega on apellatsioonidega kõik? Aitäh!

VI toimkonna 06.11.1991 formuleeringule 09.11.1991 seisuga laekunud muudatusettepanekud:⁴²

- J. Adams: Loobuda institutsioonide nimetuste puhul suurest algustähest.
Toimkonna otsus: Rahuldatud.
- J. Adams: Riigivanem kinnitab ametisse riigikontrolöri, ... kohtunikke, riigikohtunikke riigikogu, valitsuse või riigikohtu ettepanekul.
Toimkonna otsus: Toimkond ei toetanud vastavalt III ja IV toimkonna seisukohtadega riigikogu ja riigivanema pädevuse asjus. Eluaegsete ametite puhul on ainuvõimalik riigikogu seisukoht.
- J. Adams: Riigikontrolörile võiks fikseerida kindla ametiaja (näit. 3. a).
Toimkonna otsus: Rahuldatud – 4 aastaks.
- J. Adams: Õiguskantslerile võiks fikseerida ametiaja (näit. 5. a).
Toimkonna otsus: Rahuldatud – 7 aastaks.
- A. Erm: Õiguskantsler nimetatakse ametisse 10. aastaks.
Toimkonna otsus: 7 aastaks.
- J. Adams: Jätta õiguskantslerile funktsioonina kohustus vastu võtta iga pöördumat.
Toimkonna otsus: Toimkonna enamus ei toeta (4:1). See koormus kahjustaks põhifunktsiooni – õigussüsteemi korrastamise - täitmist.
- I. Hallaste III toimkonna nimel: Kohustada õiguskantslerit jälgima kõigi riigivõimude ja valitsemisorganite toimingute vastavust põhiseadusele
Toimkonna otsus: Toimkond ei toeta – nii lai kohustuste ring ei ole õiguskantslerile täidetav (5:0).
- J. Adams: Jätta ära „järelevalve teostamisega“ seotud funktsioonid.
Toimkonna otsus: Toimkond ei rahuldanud (4:1).
- J. Adams, Ü. Aaskivi: Sõnastada „Kohus“ peatüki esimene § järgnevalt: „Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele“.
Toimkonna otsus: Toimkond pidas ettepanekut põhjendatuks ja formuleeris § sellele vastavalt.
- J. Adams: Soovitus – sõnastada ümber kohtunike ametisse nimetamise ja ametist vabastamise kord.
Toimkonna otsus: Osaliselt arvestatud vastavalt III ja IV ptk-s sätestatus riigikogu ja riigivanema pädevuse kujunenud mudelile.

VI toimkonna 11.11.1991 XI peatüki (Riigikontroll) formuleering⁴³

§ 1. Riigikontroll kontrollib riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilimist.

⁴² Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 138..

⁴³ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 186.

§ 2. Riigikontroll kontrollib kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist, nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

§ 3. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist riigikogu riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri ametivolituste ühekordne kestvus on 4 aastat.

§ 4. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamiseiga Riigikogus esitab Riigikontrolör igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

Riigikontrolör võtab oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa vabariigi valitsuse istungitest.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul riigikogu koosseisu enamuse poolt vastuvõetud otsuse põhjal.

Riigikontrolli töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

VI toimkonna 11.11.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) formuleering⁴⁴

§ 5. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigivõimu- ja valitsemisorganite õigustloovate aktide vastavuse üle põhiseaduste ja seadustega ning kõrgeimat järelevalvet inim- ja kodanikuõiguste järgmise üle.

Põhiseaduse §§ ... ja ... ettenähtud juhtudel teeb õiguskantsler ettepaneku Riigikogule Riigikogu liikmete, riigivanema, peaministri ja ministrite kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ 6. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri ametivolituste ühekordne kestvus on 7 aastat.

§ 7. Kui õiguskantsler leiab, et riigivõimu- ja valitsemisorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigustloova akti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigivõimu- või valitsemisorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri tema ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler riigikogule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

Paljude inimeste õigusi kitsendava või süstemaatilise inim- või kodanikuõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisikute tegevuse või normdokumendi toime ja teeb esildise vastutuse küsimuses.

⁴⁴ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 186–187.

§ 8. Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ 9. Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest. Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministriks.

§ 10. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta riigivanema ettepanekul riigikogu kahe kolmandiku koosseisu nõusolekul.

§ 11. Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

VI toimkonna 11.11.1991 XIII peatüki (Kohus) formuleering⁴⁵

§ 12. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

§ 13. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 14. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras. Riigikohus on ka põhiseadusliku järelevalve kohus.

§ 15. Riigikohtu ettepanekul riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatud kohtuniku ametivolitused võivad kesta 5 aastat üle üldise pensioniea.

Riigivanema ettepanekul riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatud riigikohtu esimehe ametivolitused võivad kesta 7 aastat üle üldise pensioniea.

Kohtunikud ei või peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

Kohtuniku ametist tagandamise korra reguleerib seadus.

§ 16. Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 17. Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

⁴⁵ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 187 –188.

Kui riigikohus konkreetse kohtuasja läbivaatamisel leiab, et kehtiv seadus rikub kodanike põhiõigusi ja -vabadusi või takistab nende kasutamist või paneb kodanikele kohustusi, mis on vastuolus põhiseaduse mõtte ja vaimuga, teeb ta Riigikogule esildise seaduse muutmiseks 20 päeva jooksul või tunnistab seaduse kehtetuks.

Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu- või valitsemisorgani õigustloov akt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab riigikohus õiguskantsleri ettepanekul selle õigusakti kehtetuks.

§ 18. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult riigikohtu ettepanekul Riigikogu otsuse alusel.

Riigikohtu esimeest saab tema ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul kahe kolmandiku Riigikogu koosseisu nõusolekul.

PA 15.11.1991 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsiooni I versioon⁴⁶

§ 127 (§ 1). Riigikontroll kontrollib riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilimist.

§ 128 (§ 2). Riigikontroll kontrollib kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist, nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud hääletust või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

§ 129 (§ 3). Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri ametivolituste ühekordne kestvus on 4 aastat.

§ 130 (§ 4). Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamiseiga Riigikogus esitab riigikontrolör igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

Riigikontrolör võtab oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa vabariigi valitsuse istungitest.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse poolt vastuvõetud otsuse põhjal.

Riigikontrolli töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

⁴⁶ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 211.

PA 15.11.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsiooni I versioon⁴⁷

§ 131 (§ 5). Õiguskantsler teostab järelevalvet riigivõimu- ja valitsemisorganite õigustloovate aktide vastavuse üle põhiseaduste ja seadustega ning kõrgeimat järelevalvet inim- ja kodanikuõiguste järgmise üle.

Põhiseaduse §§ ... ja ... ettenähtud juhtudel teeb õiguskantsler ettepaneku Riigikogule Riigikogu liikmete, riigivanema, peaministri ja ministrite kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ 132 (§ 6). Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri ametivolituste ühekordne kestvus on 7 aastat.

§ 133 (§ 7). Kui õiguskantsler leiab, et riigivõimu- ja valitsemisorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigustloova akti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigivõimu- või valitsemisorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri tema ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikogule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

Paljude inimeste õigusi kitsendava või süstemaatilise inim- või kodanikuõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisikute tegevuse või normdokumendi toime ja teeb esildise vastutuse küsimuses.

§ 134 (§ 8). Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ 135 (§ 9). Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest. Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministrile.

§ 136 (§ 10). Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta riigivanema ettepanekul Riigikogu kahe kolmandiku koosseisu nõusolekul.

§ 137 (§ 11). Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

PA 15.11.1991 XIII peatüki (Kohus) redaktsiooni I versioon⁴⁸

§ 138 (§ 12). Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

⁴⁷ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 211–212.

⁴⁸ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 212–213.

§ 139 (§ 13). Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 140 (§ 14). Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ka põhiseadusliku järelevalve kohus.

§ 141 (§ 15). Riigikohtu ettepanekul Riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatud kohtuniku ametivolitused võivad kesta 5 aastat üle üldise pensioniea.

Riigivanema ettepanekul Riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatud riigikohtu esimehe ametivolitused võivad kesta 7 aastat üle üldise pensioniea.

Kohtunikud ei või peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

Kohtuniku ametist tagandamise korra reguleerib seadus.

§ 142 (§ 16). Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 143 (§ 17). Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

Kui Riigikohus konkreetse kohtuasja läbivaatamisel leiab, et kehtiv seadus rikub kodanike põhiõigusi ja -vabadusi või takistab nende kasutamist või paneb kodanikele kohustusi, mis on vastuolus põhiseaduse mõtte ja vaimuga, teeb ta Riigikogule esildise seaduse muutmiseks 20 päeva jooksul või tunnistab seaduse kehtetuks.

Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu- või valitsemisorgani õigustloov akt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab riigikohus õiguskantsleri ettepanekul selle õigusakti kehtetuks.

§ 144 (§ 18). Kohtuniku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Riigikogu otsuse alusel.

Riigikohtu esimeest saab tema ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul kahe kolmandiku Riigikogu koosseisu nõusolekul.

PA 15.11.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Austatud juhatus! Lugupeetud kolleegid! Teatavasti moodustas Põhiseaduslik Assamblee oma eelmisel istungil redaktsioonitoimkonna. Redaktsioonitoimkonnale tehti ülesandeks ette valmistada tänaseks istungiks põhiseaduse redigeeritud tekst koostöös

ekspertidega. Redaktsioonitoimkonna töö aluseks olid toimkondadelt laekunud materjalid, mille meie toimkond sai kätte teisipäeval ja osaliselt kolmapäeval. Nii et tööks jäi meil aega poolteist päeva, sest juba neljapäeval oli vaja meie toimkonna materjalid üle anda tehniliseks tööks. Toimkond alustas sisulist tööd, kuid üsna pea me veendusime, et redaktsioonitoimkonna terviklikku hinnangut me selle aja jooksul anda ei jõua. Arutades meie töökorraldust, leidsime, et teise lugemise käigus ei oleks põhjendatud tuua mängu ka redaktsioonitoimkonna ettepanekuid, mis muudab väga keeruliseks teksti jälgimise. Seetõttu me leidsime, et on mõistlik praeguses tööetapis piirduda sellega, et me anname teile toimkondade poolt ette valmistatud materjali terviklikul kujul. Nii et praegu ei ole tegemist veel redaktsiooniga, vaid me oleme kombineerinud olemasolevad toimkondade tekstid ja varustanud need lisaks toimkondade numeratsioonile veel ühtse numeratsiooniga. Kuid pöörake tähelepanu sellele, et teile välja jagatud tekstides on paragrahvide ees kaks numbrit, millest sulgudes olev tähistab toimkondade tekstides olevat numeratsiooni, mis täna saab olema ka meie sisulise arutelu aluseks, sest toimkondade parandusettepanekud viitavad sellele numeratsioonile. Toimkonna sisuline töö on toimunud neljal koosolekul. Me oleme püüdnud ühtlustada terminoloogiat, leida üles sisulisi vastuolusid, mis on erinevate peatükkide ja erinevate paragrahvide vahel, kuid sellega ei ole me veel päris lõpule jõudnud. Samuti on töösse haaratud Põhiseadusliku Assamblee eksperdid, kellele on välja jagatud ka teie käes olev tekst. Me leiame, et kui me suudame oma tööd senises tempos jätkata, siis kolmanda lugemise alguseks on teie laudadel juba tekst, kus on näha ka redaktsioonitoimkonna töö. Nii et täna on meil aluseks ikkagi sisuliselt toimkondade poolt ette valmistatud tekstid ja täna langetatavad otsused võimaldavad ka redaktsioonitoimkonnal saada ja võtta aluseks juba Põhiseadusliku Assamblee poolt langetatud otsused ja valikud, mis tunduvalt kergendab meie tööd. Aitäh!

Juhataja: Palun istuge oma kohtadele! Lõunavaheaeg on lõppenud. Kohaloleku kontroll. Meid on kohal 31. Püüame kõigepealt läbi arutada need põhiprobleemid, mille osas soovib selgust saada toimkond.

Juhataja: Kell on 16.40. Vaheaeg on lõppenud. Palun istuge oma kohtadele! Kohaloleku kontroll. Kohal on 19 assamblee liiget. Kuues toimkond, kas on neid põhiprobleeme, mida oleks vaja tänasel istungil arutada? Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep: Austatud kolleegid! Kuuendal toimkonnal praeguses arutelu staadiumis midagi põhiküsimustena esitada ei ole. Ei ole ka saabunud veel ühtegi apellatsiooni.

V. Rumessen: [...] Nüüd teine probleem, mis on seotud §-ga 38. Selle paragrahvi osas tuleb ka ilmselt avada diskussioon, see puudutab õigust pöörduda õiguskantsleri poole. Meie toimkond arutas seda küsimust ja jõudis järeldusele, et selline õigus tuleks siiski kodanikele tagada, kuna meie peatükk peab eelkõige garanteerima need õigused. Teisest küljest oleme praegu vastuolus härra Rätsepa toimkonnaga, kuna nemad ei pea seda võimalikuks. Niisugust üliinimest lihtsalt ei ole, kes suudaks kõikidele nendele kaebustele vastata, ja nende toimkond teeb ettepaneku sõna "õiguskantsler" välja võtta. Siis jääks ainult, et igapäev on õigus pöörduda kohtu poole. Siin on praegu tegemist, võiks ütelda, kahe toimkonna vahelise ebakõlaga. Ilmselt peab täiskogu selle ülesande lahendama.

PA 15.11.1991 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsiooni II versioon⁴⁹

§ 125 (§ 127). Riigikontroll kontrollib riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, riigi rahaliste vahendite ning materiaalse väärtuste kasutamist ja säilimist.

§ 126 (§ 128)⁵⁰. Riigikontroll kontrollib kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist, nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud hääletust või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

§ 127 (§ 129). Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri ametivolituste ühekordne kestvus on 4 aastat.

§ 128 (§ 130).⁵¹ Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamise Riigikogus esitab riigikontrolör igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

Riigikontrolör võtab oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa vabariigi valitsuse istungitest.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse poolt vastuvõetud otsuse põhjal.

Riigikontrolli töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

PA 15.11.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsiooni II versioon⁵²

§ 129 (§ 131)⁵³. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigivõimu- ja valitsemisorganite õigustloovate aktide vastavuse üle põhiseaduste ja seadustega ning kõrgeimat järelevalvet inim- ja kodanikuõiguste järgmise üle.

Põhiseaduse §§ ... ja ... ettenähtud juhtudel teeb õiguskantsler ettepaneku Riigikogule Riigikogu liikmete, riigivanema, peaministri ja ministrite kriminaalvastutusele võtmiseks.

⁴⁹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 79.

⁵⁰ I. Rebase kommentaar § 128 osas: „Paragrahvid 127 ja 128 võiks ühendada üheks paragrahviks.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1287.

⁵¹ I. Rebase kommentaar § 130 osas: „3. lõige tuleks eraldada iseseisvaks paragrahviks analoogiliselt § 136“. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1287.

⁵² Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 79–80.

⁵³ I. Rebase kommentaar § 131 osas: „Sõnad „riigivõimu- või valitsemisorgan“ tuleks asendada sõnadega „riigi- või omavalitsusorgan“. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1287.

§ 130 (§ 132). Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri ametivolituste ühekordne kestvus on 7 aastat.

§ 131 (§ 133). Kui õiguskantsler leiab, et riigivõimu- või valitsemisorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigustloova akti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigivõimu- või valitsemisorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri tema ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikogule esildised selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

Paljude inimeste õigusi kitsendava või süstemaatilise inim- või kodanikuõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisikute tegevuse või normdokumendi toime ja teeb esildise vastutuse küsimuses.

§ 132 (§ 134). Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ 133 (§ 135). Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest. Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministrile.

§ 134 (§ 136). Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta riigivanema ettepanekul Riigikogu kahe kolmandiku koosseisu nõusolekul.

§ 135 (§ 137). Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

PA 15.11.1991 XIII peatüki (Kohus) redaktsiooni II versioon⁵⁴

§ 136 (§ 138). Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

§ 137 (§ 139)⁵⁵. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 138 (§ 140)⁵⁶. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

⁵⁴ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 80–81.

⁵⁵ I. Rebase kommentaar § 139 osas: „§ 139 võiks täiendada järgmise lõikega: „Kohtu korralduse ja menetlemiskorra kohtus ning kohtunike õigusliku seisundi sätestab seadus“. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1287.

⁵⁶ I. Rebase kommentaar: „Riigikohus põhiseadusliku järelevalve kohtuma võib tegutseda ka mitte kassatsioonikohtuna“. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1287.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras. Riigikohus on ka põhiseadusliku järelevalve kohus.

§ 139 (§ 141). Riigikohtu ettepanekul Riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatud kohtuniku ametivolitused võivad kesta 5 aastat üle üldise pensioniea.

Riigivanema ettepanekul Riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatud riigikohtu esimehe ametivolitused võivad kesta 7 aastat üle üldise pensioniea.

Kohtunikud ei või peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

Kohtuniku ametist tagandamise korra reguleerib seadus.

§ 140 (§ 142).⁵⁷ Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 141 (§ 143). Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

Kui Riigikohus konkreetse kohtuasja läbivaatamisel leiab, et kehtiv seadus rikub kodanike põhiõigusi ja -vabadusi või takistab nende kasutamist või paneb kodanikele kohustusi, mis on vastuolus põhiseaduse mõtte ja vaimuga, teeb ta Riigikogule esildise seaduse muutmiseks 20 päeva jooksul või tunnistab seaduse kehtetuks.

Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu- või valitsemisorgani õigustloov akt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab riigikohus õiguskantsleri ettepanekul selle õigusakti kehtetuks.

§ 142 (§ 144)⁵⁸. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Riigikogu otsuse alusel.

Riigikohtu esimeest saab tema ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul kahe kolmandiku Riigikogu koosseisu nõusolekul.

Põhiseaduse Assamblee juhatusel 16.11.1991 VI toimkonna esitatud apellatsioon XI peatüki (Riigikontroll) osas:⁵⁹

- Ü. Seppa: Teen ettepaneku ühendada §§-d 127 ja 128 üheks paragrahviks järgnevas sõnastuses:

⁵⁷ I. Rebase kommentaar § 142 osas: „Projekti 142 tuleks välja jätta. Võib nõustuda küll sellega, et prokurörid esitavad kohtus riiklikku süüdistust, kuid järelevalve kohtueelse uurimise üle, s.t kohtu-uurijate tegevuse seaduslikkuse üle tuleks anda kohtule nagu ka järelevalve kohtuotsuste täitmise üle. Kuna prokuratuuri struktuur ja ülesanded on veel lahtised, tuleb need küsimused jätta jooksva seadusandluse pädevusse. Uus kohtute seadus ei räägi prokuröridest midagi. Nii võiks põhiseadus jätta siin Riigikogule vabad käed“. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1287.

⁵⁸ I. Rebase kommentaar § 144 osas: „, Projekti § 144 tuleks viia kooskõlla eespool tehtud ettepanekutega“. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1287.

⁵⁹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 216.

„Riigikontroll kontrollib riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, nende valduses olevate varade seisundit ning riigieelarve täitmist, samuti aktsiaseltside majandustegevust, kelle aktsiatest rohkem kui pooled kuuluvad riigile, või kelle laene või lepingukohustuste täitmist garanteerib riik ja kohalikele omavalitsustele riigieelarvest eraldatud summade kasutamist.

Riigikontrolli tegevuse alused määrab seadus.“

§ 129 sõnastada järgmiselt: „Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle kinnitab ametisse ja vabastab ametist riigivanem riigikogu ettepanekul.

Riigikontrolör nimetatakse ametisse 4 aastaks.“

§ 130 sõnastada järgmiselt: „Riigikontrolör on oma tegevuses iseseisev.

Riigikontrolör esitab perioodiliselt aruandeid riigikogule kontrolli teostamise ja selle tagajärgede kohta.

Riigikontrolör on kohustatud tõkestama seaduserikkumised riigi vara haldamisel.“

Sõnastada iseseisva paragrahvina § 130):

„Riigikontrolör võib oma ülesannetes kuuluvates küsimustes sõnaõigused osa võtta valitsuse istungitest.

Riigikontrolör on oma ametikonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul riigikogu otsuse põhjal.“

PA 22.11.1991 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsioon⁶⁰

§ 122. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust;
- 2) riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilitamist;
- 3) kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist;
- 4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud hääletust või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

§ 123. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri ametivolituste ühekordne kestvus on 4 aastat.

Riigikontrolöril on oma ametikonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega ette nähtud ministrile.

Riigikontrolli töö täpsemat korraldust reguleerib seadus.

§ 124. Üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamise ja Riigikogus esitab riigikontrolör igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

⁶⁰ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 124–125.

§ 125. Riigikontrolör võtab oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa vabariigi valitsuse istungitest.

Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

§ 126. Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 22.11.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsioon⁶¹

§ 127. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigivõimu- ja valitsemisorganite õigustloovate aktide vastavuse üle põhiseaduse ja seadustega ning kõrgeimat järelevalvet inim- ja kodanikuõiguste järgmise üle.

§ 128. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri ametivolituste kestvus on 7 aastat.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis on seadusega ette nähtud ministrile.

§ 129. Kui õiguskantsler leiab, et riigivõimu- ja valitsemisorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigustloova akti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigivõimu- või valitsemisorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri tema ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikogule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

Paljude inimeste õigusi kitsendava või süstemaatilise inim- või kodanikuõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisiku tegevuse või akti toime ja teeb esildise vastutuse küsimuses.

§ 130. Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ 131. Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest.

§ 132. Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö täpsema korralduse määrab seadus.

§ 133. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

⁶¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 125.

PA 22.11.1991 XIII peatüki (Kohus) redaktsioon⁶²

§ 134. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

§ 135. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 136. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astmekohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras. Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

§ 137. Riigikohtu ettepanekul Riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatud kohtuniku ametivolitused võivad kesta 5 aastat üle üldise pensioniea.

Riigivanema ettepanekul Riigikogu poolt eluaegseks ametisse nimetatud riigikohtu esimehe ametivolitused võivad kesta 7 aastat üle üldise pensioniea.

Kohtunikud ei või peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis, väljaarvatud seaduses ettenähtud juhtudel.

Kohtuniku ametist tagandamise korra määrab seadus.

§ 138. Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 139. Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu- või valitsemisorgani õigustloov akt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab riigikohus õiguskantsleri ettepanekul selle õigusakti kehtetuks.

§ 140. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Riigikogu otsuse alusel.

Riigikohtu esimeest saab tema ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul kahe kolmandiku Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

⁶² Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 126–127.

PA 22.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: Alustades kolmandat lugemist, teeme ettepaneku anda kõigepealt sõna redaktsioonitoimkonna esimehele proua Hännile. Proua Hänni ettekannet toetab teile välja jagatud assamblee eelnõu redigeeritud tekst. See on uus tekst võrreldes sellega, mille te saite nädal aega tagasi.

L. Hänni: XI peatükk "Riigikontroll". Selles ei ole sisulisi õiendusi, on mõned üldkorraldused. Aga me leidsime, et hädasti oleks vaja avaparagrahvi, mis määraks Riigikontrolli üldisema koha Eesti riigivõimuinstiitutsioonide süsteemis.

Peatüki "Õiguskantsler" §-s 127 on õiguskantsleri funktsioonide hulgast välja jäetud see loetelu, mille kohaselt õiguskantsler teeb ettepaneku Riigikogu liikmete, riigivanema, valitsuse liikmete kriminaalvastutusele võtmiseks. Me leidsime (ma püüdsin seda ka teile seletada), et kahekordne filter õiguskantsleri ja Riigikogu näol ei ole antud juhul vajalik.

Nüüd peatükk "Kohus". Paragrahvist 139 on välja jäetud lõiked 1 ja 2, mille mõte oli selles, et kohus võis jätta konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega. Selline säte tähendas, et iga kohus võib teha otsuse, kas seadus on põhiseadusele vastav või ei, kuigi me §-s 136 ju ütleme, et Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus. Me leidsime, et põhiseaduse üle otsustamine on niivõrd tähtis funktsioon ja nõuab spetsiaalset ettevalmistust ja teadmisi ning võiks seetõttu jääda ainult Riigikohtu pädevusse.

Ü. Seppa: Lugupeetud härra esimees! Lugupeetud proua Hänni! Kas te seletaksite lähemalt XI peatükki "Riigikontroll"? Paragrahvi 122 neljandas lõikes on öeldud: "... nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poolte aktsiatega määratud hääletust." Mina kui majandusjurist, olles põhiliselt tegelnud aktsiaseltsidega, ei saa sellest mitte midagi aru.

L. Hänni: Peab olema "häältest". Siin on lihtsalt trükkimisel tekkinud viga.

Ü. Seppa: Kui on mõeldud "häältest", siis on trükiviga. Palun vabandust, aga ma ei saa ka sel juhul aru sellest, miks antakse selle paragrahviga Riigikontrollile võimalus jätta aktsiaseltsis väga suur osa riigi varasid kontrollimata. Ma ei saa praegu küsimuse korras lähemalt asja selgitada. Selgitaksin seda teile pärast.

L. Hänni: Küsimus on sisuline. Redaktsioonitoimkonnal oli olemas ka teie kirjalik tekst. Ma arvan, et kõigepealt oleks vaja teil enda toimkonnas selgusele jõuda. Me lihtsalt praeguse arutelu ja analüüsi taseme juures ei pidanud võimalikuks siin omapoolselt parandust veel sisse viia, aga kui me arutelu käigus jõuame täpsustusteni, siis me arvestame seda.

Juhataja: Suur tänu! Me loodame, et härra Seppa aitab meil ka selle sätte formuleerida nii, et see oleks õige. Härra Saatpalu, palun

Redaktsioonitoimkonnale 22-27.11.1991 laekunud ja 22.-23.11-1991 PA täiskogu istungist menetlusse jäänud ettepanekud⁶³

- V. Korrovits: § 122 p. 4 (§ 125 p.4) sõnastada järgmiselt: „4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud kapitalist (algtekstist häältest) või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.“
Redaktsioonitoimkonna otsus: Osaliselt arvestatud.
- VI toimkond: § 125 p. 1. „1) riigiettevõtete, - asutuste ja riiklike organisatsioonide majandustegevus;
Redaktsioonitoimkonna otsus: Ekspertiisis.
- H. Runnel: § 125 p. 4. Kas poleks võimalik otsida terminit sealt: „kus riigil on üle poole põhikapitalist“ või „kus riigil on üle poole aktsiatest või põhikapitalist“.
Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.
- VI toimkond: XI peatükk täiendada paragrahviga 1 järgmises sõnastuses:
„Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev majanduskontrolli teostav riigiorgan.“
Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.
- VI toimkond: § 128 esimene lause sõnastada järgmiselt: „Riigikontrolöri on õigus tema ülesannetes kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa võtta valitsuse istungitest.“
Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.
- VI toimkond: § 128 teine lause välja jätta.
Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.
- VI toimkond: XIII peatüki arendamiseks § 140 sõnastada järgmiselt: „Riigikohtu esimehe nimetab eluaegseks ametisse Riigikogu Riigivanema ettepanekul. Riigikohtu esimehe ametivolitused võivad kesta 7 aastat üle üldise pensioniea. Kohtunikud nimetab eluaegseks ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul. Kohtunike ametivolitused võivad kesta 5 aastat üle üldise pensioniea. Kohtunike õigusliku seisundi sätestab seadus.“
- „Riigikogu võib Riigikohtu üldkogu ettepanekul kohtuniku ametist tagandada vaid süüdimõistva kohtuotsuse jõustumise, samuti raske ametialase või muu õigusmõistmise autoriteeti kahjustava üleastumise korral.“ „Riigikogu vabastab Riigikohtu esimehe ettepanekul kohtuniku ametit tema omal soovil, samuti tema ea või tervisliku seisundi tõttu, mis takistab kohtunikuna töötamist. Kohtute reorganiseerimise või kohtunike arvu vähenemise juhtudel võib kohtunikke ilme nende nõusolekuta üle viia kohtunikuametisse teise paikkonda, vabade kohtade puudumisel aga kohtuniku ametist vabastada, väilitades talle viimasele ametipalgale vastava tasu üheks aastaks.
Redaktsioonitoimkonna otsus: Osaliselt arvestatud.
- VI toimkond: § 141 sõnastada: „Kohtute juures on õiguskantsleri poolt ametisse nimetatud prokurörid, kes esindavad kriminaalasjas riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuse täitmise üle.“
Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.

⁶³ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 226–228.

- VII toimikond: § 149 sõnastada järgmiselt: „Kohalike omavalitsuste korralduse ja järelevalve nende tegevuse üle sätestav seadus“.
Redaktsioonitoimikonna otsus: Arvestatud.

PA 29.11.1991 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsioon⁶⁴

§ 125. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust;
- 2) riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilitamist;
- 3) kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist;
- 4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole kapitalist või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

§ 126. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri ametivolituste kestvus on 5 aastat.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

Riigikontrolli töö täpsema korralduse sätestab seadus.

§ 127. Riigikontrolör esitab igal aastal Riigikogule aruande riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

§ 128. Riigikontrolör võtab oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa valitsuse istungitest.

Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

§ 129. Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 29.11.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsioon⁶⁵

§ 130. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigi- ja omavalitsusorganite õigusaktide vastavuse üle põhiseaduse ja seadustega ning inimõiguste järgimise üle.

§ 131. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri ametivolituste kestvus on seitse aastat.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

⁶⁴ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, I 147.

⁶⁵ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, I 147–148.

§ 132. Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest.

§ 133. Kui õiguskantsler leiab, et riigi- või omavalitsusorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigusakti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigi- või omavalitsusorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri sellele ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikohtule esildise akti kehtetuks tunnistamiseks.

Paljude inimeste õigusi kitsendava või süstemaatilise inimõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisiku tegevuse või akti toime ja teeb esildise vastutuse küsimuses.

§ 134. Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ 135. Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö korralduse sätestab seadus.

§ 136. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 29.11.1991 XIII peatüki (Kohus) redaktsioon⁶⁶

§ 137. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

§ 138. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks sätestab seadus.
Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 139. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 140. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Riigikohtu esimehe ja kohtunike volitused kestavad kuuekümne viienda eluaasta täitumiseni.

Kohtunike õigusliku seisundi sätestab seadus.

⁶⁶ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, I 148–149.

§ 141. Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 142. Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab Riigikohus selle õigusakti kehtetuks. Kui kohaliku omavalitsusorgani õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab vastav maa- või linnakohus selle kehtetuks.

§ 143. Riigikohtu esimeest ja teisi kohtunikke saab kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 29.11.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: XI peatükk "Riigikontroll". Siin oli meile laekunud härra Korrovitsi ettepanek nii kirjalikult kui ka faksi kaudu. Me pidasime vajalikuks seda ettepanekut arvestada ja selle tulemusel on § 125 lõikesse 4 lisandunud täpsustus, et riigil on õigus kontrollida nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole kapitalist. Varem seisis siin "üle poole aktsiatega määratud häältel", aga kuna hääled võivad erinevalt jaotuda A- ja B-aktsiate vahel ja kui riigil on ainult B-aktsiad, aga samal ajal on pandud ettevõttesse küllaltki oluline osa selle ettevõtte kapitalist, oleks ikkagi õigem säilitada riigi kontrolli võimalus ettevõtte majandustegevuse üle. Samuti on ettepanek § 126 lõikes 2, mis puudutab riigikontrolöri ametivolituste kehtivust. Varem oli selleks sätestatud neli aastat. Me leidsime, et riigikontrolör ei ole poliitiline figuur ja tema volituste aeg ei peaks kokku langema Riigikogu volituste ajaga. Me teeme ettepaneku viia riigikontrolöri ametivolituste kehtivus viie aastani.

XII peatükk "Õiguskantsler". Kõigepealt leppisime terminoloogiliselt kokku, et inimõigused ja kodanikuõigused ei vaja eraldi nimetamist. Kodanikuõigused on inimõiguste alalõik ja piisab sellest, kui me sätestame, et õiguskantsler teostab järelevalvet inimõiguste üle. Sellega on haaratud kogu tema tegevusvaldkond. Rohkem sisulisi parandusettepanekuid XII peatüki kohta meil ei olnud.

XIII peatükk "Kohus". Siin on tehtud redaktsioonilisi, aga samuti mõningaid sisulisi muudatusi. Kõigepealt on § 139 lisatud lõige 4, mille kohaselt kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus. Me leidsime, et selline täpsustus on vajalik, fikseerimaks lõplikult need põhimõtted, kuidas kohtusüsteem Eesti Vabariigis luuakse ja tööle rakendatakse. Paragrahv 140 on endine § 137. Siin me sõnastasime paragrahvi üsna põhjalikult ümber, et oleks arusaadav, kes ikkagi nimetab ametisse Riigikohtu esimehe ja kohtunikud, et see ei oleks viiteline, nagu oli eelmises redaktsioonis. Päris suurtes raskustes olime selle lahtimõtestamisega, mida õieti tähendas eelmises redaktsioonis, et kohtunik või Riigikohtu esimees nimetatakse ametisse eluaegselt, aga tema ametivolitused kestavad nii ja nii kaua. Mida tähendab kohtunik, kes on ametis, aga kellel ei ole volitusi? Me pakume praegu sõnastuse, mis on antud § 140 lõikes 3, ja ootame selle kohta kindlasti ka toimkondade seisukohta. Põhimõte oleks, et Riigikohtu esimehe ja kohtunike volitused

kehtivad 65. eluaasta täitumiseni. Me ei nimeta neid eluaegselt ametisse, vaid tunnistame, et kohtunikel on teatud piirangud, mis tulenevad sellest, et inimene bioloogiliselt vananeb ja see vananemine on ühesugune nii Riigikohtu esimehe kui ka kohtunike jaoks. Kui me oleme siin midagi valesti mõistnud, siis ma usun, et toimikond viib meid uuesti õigele teele. Paragrahv 42 (142?) on samuti mõningad täpsustused. Nimelt, me leidsime, et õigusaktide vastavust põhiseadusele ja teistele seadustele võiks Riigikohus vaadata ilma õiguskantsleri filtrita, neil võiks otseselt see õigus olla. Seetõttu oleme välja jätnud õiguskantsleri ekspertiisi, mis oli eelmises redaktsioonis. Samuti leidsime, et omavalitsusorganite õigusaktide vastavust põhiseadusele ja teistele seadustele ei pea ilmtingimata vaatama läbi Riigikohus, vaid seda võiks teha ka maa- ja linnakohus, sest vastasel korral võiks Riigikohtu täielikult üle koormata niisuguste madalamat järku aktide analüüsiga.

Ü. Seppa: Lugupeetud härra juhataja! Minu sõnavõtt ei peaks küll olema ainult sõnavõtt sõnavõtu pärast. Tahan esitada küsimuse § 125 lõike 4 kohta. Ma tänan ettekandjat selle eest, et ta arvestas minu ettepanekut, aga praegu on sattunud siia sisse kaunis segane väljend. Me ütleme, et nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole kapitalist. Kapitali mõiste on siin väga segane ega väljenda mitte midagi, sest kapital ühes ettevõttes on muutuv suurus. Siin peab olema tingimata aktsiakapital, mis on püsiv suurus. Nii et ma palun sellele tähelepanu pöörata. Teine küsimus on § 141 kohta, kus räägitakse prokuratuurist. Siin on öeldud niimoodi, et kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikku süüdistajat ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle. Järelevalvet kohtueelse uurimise ja kohtuotsuste täitmise üle teostasid prokurörid ka Nõukogude Liidu seaduste järgi. Selle kohta on seltsimees Võšinski kunagi öelnud, et kohtueelse uurimise järelevalvet teostab prokurör vahetu osavõetuga ülekuulamisest ja kohtueelsest uurimisest. Ma soovitan tingimata lisada siia mingisuguse täienduse. Näiteks midagi niisugust, et teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise läbiviimise seaduslikkuse üle. Siis on välistatud, et prokurör oleks ise uurija. Ma palun ka seda arvestada. Täna tähelepanu eest!

[...]

L. Hänni: Härra Ülo Seppalt on laekunud ettepanek täpsustada § 125 punkti 4, kasutades järgmist sõnastust: "... nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole osa aktsiakapitalist ..." Me arvasime, et ka see formuleering pole ideaalne ja soovitan jätta sätte veel menetlusse.

L. Hänni: Need olid rohkem märkused kui küsimused. Paragrahvi 125 lõike 4 lõplik formuleering, nagu ma viitasin, tugines härra Korrovitsi ettepanekule. Meil tekkis probleem, et on majandusettevõtteid, mis ei ole aktsiaseltsid, ja ka nendesse võib olla paigutatud riigi vahendeid. Kui me jätame siia ainult sõnad "üle poole aktsiakapitalist", kas see ei piira siis nende majandusettevõtete ringi, keda riik üldse võib kontrollida? Ilmselt on siin tegemist küsimusega, mis vajab veel ekspertide abi.

[...]

L. Hänni: Siin olid veel härra Ülo Seppa ettepanekud. Redaktsioonitoimikond soovitas § 125 menetlusse jätta. Kui härra Seppa ei protesteeriks, ei oleks vaja siin praegu hääletust korraldada.

Juhataja: Härra Seppa, aitäh!

L. Hänni: Terve rida ettepanekuid on laekunud kuuendalt toimkonnalt. Redaktsioonitoimkond jõudis seisukohale, et kõik need ettepanekud on põhjendatud ja vajavad veel ühist arutelu. Meie ettepanek oli täna hääletamist mitte korraldada. Kui kuues toimkond sellega nõustub, siis võiksime edasi minna.

J. Rätsep: Kuues toimkond tänab redaktsioonitoimkonda põhjaliku sisulise töö eest ja me loodame, et järgmisel nädalal me need vastuolud ühiselt likvideerime.

Redaktsioonitoimkonnale 29.11.1991–04.12.1991 laekunud ja 29.11.1991 PA täiskogu istungist menetlusse jäänud ettepanekud⁶⁷

- Ü. Seppa: § 124 p. 4 (§ 125 p. 4?) sõnastada järgmiselt:
4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole osa (aktsia) kapitalist või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.“
Redaktsioonitoimkonna otsus: Osaliselt arvestatud.
- VI toimkond: § 125 p 1: 1) riigiettevõtete, -asustuste ja riiklike organisatsioonide majandustegevust;“
Redaktsioonitoimkonna otsus: Ekspertiisis.
- H. Runnel: § 125. p 4: Kas poleks võimalik otsida terminid sealt: „kus riigil on üle poole põhikapitalist“ või „kus riigil on üle poole aktsiatest või põhikapitalist“.
Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.
- VI toimkond: XI peatükk täiendada paragrahviga 1 järgmises sõnastuses: „Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev majanduskontrolli teostav riigiorgan“.
Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.
- VI toimkond: § 128 esimene lause sõnastada järgmiselt: „Riigikontrolöri on õigus tema ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigused osa võtta valitsuse istungitest“.
Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.
- VI toimkond: § 128 teine lause välja jätta.
Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.
- VI toimkond: XIII peatüki arendamiseks:
§ 140 sõnastada järgmiselt: „Riigikohtu esimehe nimetab eluaegseks ametisse Riigikogu Riigivanema ettepanekul. Riigikohtu esimehe ametivolitused võivad kesta 7 aastat üle üldise pensioniea. Kohtunikud nimetab eluaegseks ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul. Kohtunike ametivolitused võivad kesta 5 aastat üle üldise pensioniea.
Kohtunike õigusliku seisundi sätestab seadus.“

⁶⁷ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 226–228.

§... Riigikogu võib Riigikohtu üldkogu ettepanekul kohtuniku ametist tagandada vaid süüdimõistva kohtuotsuse jõustumise, samuti raske ametialase või muu õigusemõistmise autoriteeti kahjustava üleastumise korral.“

§... Riigikogu vabastab Riigikohtu esimehe ettepanekul kohtuniku ametist tema omal soovil, samuti tema ea või tervisliku seisundi tõttu, mis takistab kohtunikuna töötamist.

Kohtute reorganiseerimise või kohtuniku arvu vähenemise juhtudel võib kohtunikke ilma nende nõusolekuta üle viia kohtunikuametisse teise paikkonda, vabade kohtade puudumisel aga kohtuniku ametist vabastada, säilitades talle viimasele ametipalgale vastav tasu üheks aastaks.“

Redaktsioonitoimkonna otsus: Osaliselt arvestatud.

- VI toimikond: § 141 sõnastada: „Kohtute juures on õiguskantsleri poolt ametisse nimetatud prokurörid, kes esindavad kriminaalasjas riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuse täitmise üle“.

Redaktsioonitoimkonna otsus: Arvestatud.

PA 02.12.1991 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsioon⁶⁸

§ 125A. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev majanduskontrolli teostav riigiorgan.

§ 125. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riigiettevõtete, riigiasutuste ja riiklike organisatsioonide majandustegevust;
- 2) riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilitamist;
- 3) kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist;
- 4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või põhikapitalist või kelle laene või lepinguliste kohustute täitmist garanteerib riik.

§ 126. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri ametivolituste kestvus on viis aastat.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

Riigikontrolli töö täpsema korralduse sätestab seadus.

§ 127. Riigikontrolör esitab igal aastal Riigikogule aruande riigi ressursside kasutamise ja vara säilitamise kohta eelmisel eelarveaastal.

§ 128. Riigikontrolöril on õigus tema ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa võtta valitsuse istungitest.

⁶⁸ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.5a, 1 21.

§ 129. Riigikontrolöri saab kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 29.11.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsioon⁶⁹

§ 130. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigi- ja omavalitsusorganite õigusaktide vastavuse üle põhiseaduse ja seadustega ning inimõiguste järgimise üle.

§ 131. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri ametivolituste kestvus on seitse aastat.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 132. Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest.

§ 133. Kui õiguskantsler leiab, et riigi- või omavalitsusorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigusakti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigi- või omavalitsusorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri sellele ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikohtule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

Paljude inimeste õigusi kitsendava või süstemaatilise inimõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisiku tegevuse või akti toime ja teeb esildise vastutuse küsimuses.

§ 134. Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ 135. Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö korralduse sätestab seadus.

§ 136. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 02.12.1991 XIII peatüki (Kohus) redaktsioon⁷⁰

§ 137. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

§ 138. Kohtusüsteem koosneb:

⁶⁹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.5a, 1 21–22.

⁷⁰ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.5a, 1 22–23.

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks sätestab seadus.
Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 139. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 140. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Riigikohtu esimehe ja kohtunike volitused kestavad kuuekümne viienda eluaasta täitumiseni.

Kohtunike õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 141. Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 142. Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab Riigikohus selle õigusakti kehtetuks.

Kui kohaliku omavalitsusorgani õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab vastav maa- või linnakohus selle kehtetuks.

§ 143. Riigikohtu esimeest ja teisi kohtunikke saab kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

Redaktsioonitoimkonna 03.12.1991 koosoleku protokollist:⁷¹

XIII ptk.

§ 140 Jüri Rätsepa variant.

§ 140A Omal soovil.

Kohtu peatüki juures on vaja ekspertide abi.

PA 06.12.1991 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsioon⁷²

⁷¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 39.

⁷² Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 76.

§ 125A. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev majanduskontrolli teostav riigiorgan.

§ 125. Riigikontroll kontrollib:

- 5) riigiettevõtete, riigiasutuste ja riiklike organisatsioonide majandustegevust;
- 6) riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilitamist;
- 7) kohalikes omavalitsustes riiklike vahendite kasutamist;
- 8) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või põhikapitalist või kelle laene või lepinguliste kohustute täitmist garanteerib riik.

§ 126. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri ametivolituste kestvus on viis aastat.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 127. Riigikontrolör esitab igal aastal Riigikogule aruande riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

§ 128. Riigikontrolöril on õigus tema ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa võtta valitsuse istungitest.

§ 128A. Riigikontrolöri ja tema ametkonna töö täpsema korralduse sätestab seadus.

§ 129. Riigikontrolöri saab kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 06.12.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsioon⁷³

§ 130. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigi- ja omavalitsusorganite tegevuse vastavuse üle põhiseaduse ja seadustega ning inimõiguste järgimise üle.

§ 131. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri ametivolituste kestvus on seitse aastat.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 132. Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest.

§ 133. Kui õiguskantsler leiab, et riigi- või omavalitsusorgan või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigusakti, teeb ta sellele organile või ametiisikule ettepaneku viia akt

⁷³ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, 1 76–77.

kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigi- või omavalitsusorgan või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri sellele ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikohtule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

Süsteematilise inimõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisiku tegevuse või akti toime ja teeb kohtule esildise ametiisiku vastutuse või akti kehtetuks tunnistamise küsimuses.

§ 134. Õiguskantsler esitab kord aastas aruande Riigikogule.

§ 135. Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö korralduse sätestab seadus.

§ 136. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 06.12.1991 XIII peatüki (Kohus) redaktsioon⁷⁴

§ 137. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

§ 138. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks sätestab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 139. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 140. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Kohtunike õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 140A. Riigikohtu esimees või kohtunik vabastatakse ametist seaduses sätestatud korras järgmistel juhtudel:

- 1) tema enda soovil;
- 2) seaduses määratud vanusepiiri saabumisel;
- 3) tema teovõimetuks tunnistamise korral kohtuotsuse alusel;

⁷⁴ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, 1 77–78.

- 4) süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisel;
- 5) raske ametialase või õigusemõistmisel autoriteeti kahjustava üleastumise eest.

§ 141. Kohtute juures on õiguskantsleri poolt ametisse nimetatud prokurörid, kes esindavad kriminaalasjades riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 142. Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab Riigikohus selle õigusakti kehtetuks. Kui kohaliku omavalitsusorgani õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab vastav maa- või linnakohus selle kehtetuks.

§ 143. Riigikohtu esimeest ja teisi kohtunikke saab kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 07.12.1991 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsioon⁷⁵

§ 125A. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev majanduskontrolli teostav riigiorgan.

§ 125. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riigiettevõtete, riigiasutuste ja riiklike organisatsioonide majandustegevust;
- 2) riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilitamist;
- 3) riiklike vahendite kasutamist kohalikes omavalitsustes;
- 4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või põhikapitalist või kelle laene või lepinguliste kohustute täitmist garanteerib riik.

§ 126. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri ametivolituste kestvus on viis aastat.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 127. Riigikontrolör esitab igal aastal Riigikogule aruande riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

§ 128. Riigikontrolöril on õigus tema ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa võtta valitsuse istungitest.

§ 128A. Riigikontrolöri ja tema ametkonna töö täpsema korralduse sätestab seadus.

§ 129. Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

⁷⁵ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, 1 98–99.

PA 07.12.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsioon⁷⁶

§ 130. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigiorganite ja kohalike omavalitsuste tegevuse vastavuse üle põhiseaduse ja seadustega ning inimõiguste järgimise üle.

§ 131. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri ametivolituste kestvus on seitse aastat.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 132. Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest.

§ 133. Kui õiguskantsler leiab, et riigiorgan, kohalik omavalitsus või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigusakti, teeb ta ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigiorgan, kohalik omavalitsus või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri sellele ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikohtule esildise selle akti kehtetuks tunnistamiseks.

Inimõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisiku tegevuse või akti toime ja teeb kohtule esildise ametiisiku vastutuse või akti kehtetuks tunnistamise küsimuses.

§ 134. Õiguskantsler esitab Riigikogule kord aastas oma tegevuse aruande.

§ 135. Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö täpsema korralduse sätestab seadus.

§ 136. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 07.12.1991 XIII peatüki (Kohus) redaktsioon⁷⁷

§ 137. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

§ 138. Kohtusüsteem koosneb:

- 4) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;

⁷⁶ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, 1 99–100.

⁷⁷ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, 1 100–101.

5) ringkonnakohtutest;

6) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks sätestab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 139. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 140. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Kohtunike õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 140A. Riigikohtu esimees või kohtunik vabastatakse ametist seaduses sätestatud korras järgmistel juhtudel:

1) tema omal soovil;

2) seaduses määratud vanusepiiri saabumisel;

3) kohtuotsuse alusel tema teovõimetuks tunnistamise korral;

4) kohtuotsuse alusel raske ametialase või õigusmõistmisel autoriteeti kahjustava üleastumise eest;

5) tema suhtes süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisel.

§ 141. Kohtute juures on õiguskantsleri poolt ametisse nimetatud prokurörid, kes esindavad kriminaalasjades riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 142. Kui kehtiv seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigivõimu õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab Riigikohus selle õigusakti kehtetuks.

Kui kohaliku omavalitsuse õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab vastav maa- või linnakohus selle kehtetuks.

§ 143. Riigikohtu esimeest ja teisi kohtunikke saab kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 06.12.1991-07.12.1991 istungite stenogrammist:

L. Hänni: Peatükk "Riigikontroll". Siia on kõigepealt lisandunud kuuenda toimkonna ettepanekul § 125a, mis määrab Riigikontrolli üldise funktsiooni ja veel mõned väikesed redaktsioonilised parandused.

Nüüd peatükk "Õiguskantsler". Paragrahvis 130 on tehtud täpsustus. Nimelt on öeldud, et õiguskantsler teostab järelevalvet riigi- ja omavalitsusorganite tegevuse vastavuse üle

põhiseadusele ja seadustele. Varem seisis siin "omavalitsusorganite õigusaktide vastavuse üle". Me leidsime, et siin on vajalik laiemalt sätestada: õiguskantsler ei ole ainult tehniline töötaja, kes uurib kirjalikke dokumente, vaid tal peab olema võimalus ka jälgida, kuidas need riigi- ja omavalitsusorganid praktikas tegutsevad.

Peatükis "Kohus" (s. o. XIII peatükk) on mõned täpsustused ja ka üks sisuline muudatus. Täpsustuste tulemusena on lisandunud § 140a, mis määrab need juhud, kui Riigikohtu esimees või kohtunik vabastatakse ametist. Meil oli juba eelneval korral arutelu selle üle, millistel juhtudel saab kohtuvõimu esindajaid ametist tagandada või vabastada ja eelmises redaktsioonis oli meil sisse kirjutatud ainult vanusepiir kui võimalik põhjus inimese vabastamiseks kohtuniku ametist. Eesti Vabariigi põhiseaduste uurimisel ja ka loomuliku arutelu tulemusena me leidsime, et võimaluste ring, kus kohtunikul tuleb oma volitused kas paratamatult või mõnel põhjusel maha panna, on siiski laiem, ja me oleme need võimalused üles loetlenud §-s 140a, et loetelu oleks ammendav. Sellega on kaitstud ka kohtunike sõltumatus. Paragrahvis 141 on sisuline ettepanek. Kui te mäletate, oli eelmises redaktsioonis jäetud lahtiseks küsimus, kuidas tekivad prokurörid, kes nimetab nad ametisse. Kuuenda toimkonna ettepanekul on sättesse lisandunud "õiguskantsleri poolt", mis tähendab, et prokuröride ametisse nimetamine on õiguskantsleri ülesanne.

[...]

J. Rätsep: Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Minu ülesandeks on teatavasti esindada ka selle probleemi lahendamisel kuuendat toimkonda. See põhimõte, mille üle vaidlus käib, puudutab täiesti konkreetselt kuuenda toimkonna kolme institutsiooni ühte põhiküsimust. Nimelt seda, kuidas määratakse ametisse riigikontrolör, õiguskantsler, Riigikohtu esimees, aga samuti ka seda, kuidas määratakse ametisse kohtunikud üldse. Sellest aspektist lähtudes on sedasama teemat korduvalt arutatud kuuendas toimkonnas ja mul on täiesti ühene seisukoht ilma ühegi vastuargumendita, et selle küsimuse puhul tuleb toetada põhiteksti. Nimelt kõige probleemikam ja sisulisem on see küsimus ehk kohtunike ja kohtuaparaadi ametisse paneku puhul. Härra Adamsi apellatsiooni ja tema varasemate seisukohtade järgi peaks kohtunikud ametisse panema riigivanem. Me ei saa mitte kuidagi loobuda tahest tegelikult läbi viia Eesti Vabariigi kohtureform. Selle kohtureformi üks oluline osa on kohtunikekaadri väga korralik valik. Meie toimkonna ja ka IV peatükis käsitletud isikute poolt tunnustatud kontseptsiooni kohaselt toimub kohtunike ametisse nimetamine siiski Riigikogu poolt ja me jääme kindlalt selle juurde. See mõningal määral tõstab küll Riigikogu koormust teatavatel käivitumisperioodidel, kuid kahtlematult on kohtunike faktiliselt ikkagi (formulatsioonist olenemata) eluaegne amet niisugune parlamendi kui rahvaesindusorgani filter. See filter on olemas selliselt, et Riigikohtu esimehe nagu riigikontrolöri- ja õiguskantslerikandidaadigi esitab riigivanem Riigikogule ja Riigikogu kontrollib kõigi temale esitatud materjalide põhjal, aga ka isikliku kogemuse põhjal, sest Riigikogusse satub eeldatavasti kogu Eesti kodanikkonna parem osa ka muudest regioonidest peale Tallinna, ja niimoodi on tegelikult võimalik komplekteerida vabariigi ees seisvate ülesannete täitmiseks sobiv kohtuaparaat. Kuues toimkond toetab praktiliselt üksmeelselt § 54 punkti 10 põhiteksti ja ka sellega seoses olevate sätete tekste eelnõu XI, XII, ja XIII peatükis.

K. Kama: Austatud assamblee! Tekib vägisi tunne, et mitmed meie kolleegid ei saa aru, mida nad praegu tegelikult hääletama hakkavad. Härra Kaalep arvab, et selle ettepanekuga nagu

oleks tekitatud presidendile otsustusõigust ja tööd juurde. Tegelikult see väheneb. Härra Rumessen rääkis meile pika jutu sümfooniaorkestrist. Ma juhin tähelepanu, et §-s 150 on öeldud, et kõik kohtunikud nimetatakse ametisse Riigikohtu ettepanekul, s. t. just nimelt see orkester ise teeb ettepaneku selle kohta, kes valitakse dirigendiks. Ka protseduuriliselt pean täiesti sobimatuks, et me kolmandal lugemisel arutame niisugust põhimõttelist probleemi, millega oleks pidanud alustama, ja ma ei saa hästi aru, kuidas saab kolmandal lugemisel apelleerida sellist asja, mida täiskogu ei ole üldse arutanud. Ma rõhutan kiiresti ja veel kord: see, mida pakub meile praegu välja härra Adams⁷⁸, tähendab seda, et just nimelt see kogu, kelle kohta ka härra Adams ütles, et see oskab halvasti hinnata isikute kompetentsust, hakkab seda kompetentsust hindama. Tuleb täpselt see olukord, kus kristlikku või meie oma ülemjuhatajakandidaati ja Rahva-Keskerakonna oma ülemjuhatajakandidaati hääletatakse siin konkureerivalt, või ma ei tea kuidas, ja selle tulemuseks ei ole kindlasti kompetentsed riigitegelased. Nii et ma palun väga tungivalt ja tõsiselt kõikidel enne hääletamist selle asja peale mõelda. See on väga tõsine asi ja me võime praegu tõepoolest kogu oma senise töö tühjaks teha ühe väikese hääletusega. Tänan!

Ü. Seppa: Austatud kolleegid! Ma ei taha siin uusi mõtteid välja tuua. Ma tahaksin ütelda ainult väga lühidalt, et mitte olla suurkõneleja. Mina kui üks inimene, kes võttis kaasautorina osa Adamsi eelnõu väljatöötamisest, olen alati toetanud Adamsi seisukohti. Ja ma tahaksin ütelda, et hääletamise juures tuleb võib-olla kasuks teadmine, et see, mida väljendas kuuenda toimkonna juht Jüri Rätsep, et kuuendas toimkonnas on selles küsimuses täielik ühtsus, ei vasta päris tõele. Me arutasime neid küsimusi alguses, kusjuures mina olin erinevatel seisukohtadel, ja hiljem ei ole me sellest rääkinud. Seisukohad kujunesid välja nii, et kui kogu otsustas võtta hääletenamusega uue variandi, siis meil vaidlusi selle üle ei olnud. Nii et ühtsust kuuenda toimkonna töös selles küsimuses ei ole. Tänan!

PA 13.12.1991 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsiooni I versioon^{79;80}

§ 124. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev majanduskontrolli teostav riigorgan.

§ 125. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riigiasutuste, riigiettevõtete ja riiklike organisatsioonide majandustegevust;

⁷⁸ J. Adams esitas apellatsiooni, millega soovis anda riigivanemale õiguse kinnitada ametisse õiguskantsleri, Riigikohtu esimehe, Eesti Panga Nõukogu esimehe, riigikontrolöri, kaitseväge ülemjuhataja vastavalt ettenähtud ametisse määramise ettepaneku tegemise korrale. PA 06.12.1991-07.12.1991 istungite stenogrammist (lk 76).

⁷⁹ Rahvusrhiivis on PA 13.12.1991 redaktsiooni kahes erinevas versioonis – I versioon: Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, I 104–114. PA 13.12.1991 redaktsiooni versioon, mis trükiti hiljemalt seisuga 12.12.1991. Antud redaktsiooni versiooni arutas Põhiseaduse Assamblee 13.12.1991 toimunud täiskogu istungil. II versioon: Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, I 151-172. See versioon on ära trükitud ka koguteoses „Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee“. Tegemist on redaktsiooniga, mis kajastab redaktsioonitoimkonna 13.12.1991 hommikul tehtud otsuseid, mis langetati vahetult enne PA 13.12.1991 istungit ja hääletati PA 13.12.1991 istungil redaktsiooni teksti sisse ning otsuseid, mis sündisid PA 13.12.1991 istungi käigus ja hääletati redaktsiooni teksti sisse.

⁸⁰ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, I 112.

- 2) riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilitamist;
- 3) riiklike vahendite kasutamist kohalikes omavalitsustes;
- 4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või põhikapitalist või kelle laene või lepinguliste kohustute täitmist garanteerib riik.

§ 126. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri volituste kestvus on viis aastat.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 127. Riigikontrolör esitab igal aastal Riigikogule aruande riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

§ 128. Riigikontrolöril on õigus tema ülesannetesse kuuluvates küsimustes sõnaõigusega osa võtta valitsuse istungitest.

§ 129. Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

§ 130. Riigikontrolöri ja tema ametkonna töö täpsema korralduse sätestab seadus.

PA 13.12.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsiooni I versioon⁸¹

§ 131. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigiorganite ja kohalike omavalitsuste tegevuse vastavuse üle põhiseaduse ja seadustega ning inimõiguste järgimise üle.

§ 132. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri volituste kestvus on seitse aastat.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 133. Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest.

§ 134. Kui õiguskantsler leiab, et riigiorgan, kohalik omavalitsus või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigusakti, teeb ta ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigiorgan, kohalik omavalitsus või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri sellele ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikohtule esildise akti kehtetuks tunnistamiseks.

⁸¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, I 112–113.

Inimõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisiku tegevuse või akti toime ja teeb kohtule esildise ametiisiku vastutusele võtmise või akti kehtetuks tunnistamise küsimuses.

§ 135. Õiguskantsler esitab Riigikogule kord aastas oma tegevuse aruande.

§ 136. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta ainult Riigivanema ettepanekul Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

§ 137. Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö täpsema korralduse sätestab seadus.

PA 13.12.1991 XIII peatüki (Kohus) redaktsiooni I versioon⁸²

§ 138. Kohtuvõimu teostavad sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

§ 139. Kohtusüsteem koosneb:

- 7) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 8) ringkonnakohtutest;
- 9) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks sätestab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 140. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 141. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Kohtunike õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 142. Riigikohtu esimees või kohtunik vabastatakse ametist seaduses sätestatud korras järgmistel juhtudel:

- 1) tema omal soovil;
- 2) seaduses määratud vanusepiiri saabumisel;
- 3) kohtuotsuse alusel tema teovõimetuks tunnistamise korral;
- 4) kohtuotsuse alusel raske ametialase üleastumise või õigusmõistmise autoriteeti kahjustava käitumise korral;
- 5) tema suhtes süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisel.

⁸² Rahvusrarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, I 113.

§ 143. Kohtute juures on õiguskantsleri poolt ametisse nimetatud prokurörid, kes esindavad kriminaalasjades riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 144. Kui seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigiorgani või kohaliku omavalitsuse õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab Riigikohus selle õigusakti kehtetuks.

§ 145. Riigikohtu esimeest ja teisi kohtunikke saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

PA 13.12.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Järgmine probleem on peatüki "Õiguskantsler" §-s 136. Nagu ma juba ütlesin, on kõrgete riigiametnike kriminaalvastutusele võtmise kord sätestatud nii, et see ettepanek tuleb õiguskantslerilt. Meil tekkis probleem, kes peaks üles tõstma küsimuse õiguskantsleri vastutusest, kas selleks peaks olema riigivanem või võiks selleks hoopiski olla Riigikohtu esimees. Me ei leidnud siin väga kindlaid argumente ühe või teise võimaluse kasuks ja seetõttu on redaktsioonitoimkonnale vajalik assamblee nõu.

Redaktsioonitoimkond palub kohtute peatükis viia sisse veel mõned täpsustused, mis tehti täna hommikul ja mis puudutavad § 142. Ma palun selle paragrahvi lõiget 3 lugeda järgmiselt: "... tervisliku seisundi tõttu, mis takistab kohtunikuna töötamast." Paragrahvis 144 on tehtud samuti sisuline muudatus. Eelmises eelnõu tekstis oli selles paragrahvis lõige 2, mis andis maa- või linnakohtule õiguse tunnistada kehtetuks omavalitsuse õigusakt juhul, kui see on vastuolus seaduste või seadusega. Me leidsime täpselmal ja veelkordsel kaalumisel, et akti seaduslikkuse üle otsustamise õigus peaks siiski olema ainult Riigikohtu pädevuses.

J. Rätsep: Lugupeetud juhataja ja ettekandja! Mul on küsimus § 142 punkti 4 kohta. Redaktsioonitoimkond lisas sinna kaks sõna – "kohtuotsuse alusel". Hommikul te olite nõus nendest loobuma. Kas see jäi teil kogemata ütlemata?

L. Hänni: Jah, nagu ma juba ütlesin, § 142 sai oma lõpliku viimistluse täna hommikul. Punktis 3 tehtud muudatusi ma teile tsiteerisin, kuid siin on ettepanek ka punkti 4 kohta: jätta välja sõnad "kohtuotsuse alusel". Protseduuri, mis sätestaks kohtumenetluse raske ametialase üleastumise või õigusemõistmise autoriteeti kahjustava käitumise eest, ei ole praegu veel välja kujundatud. Kuna see paragrahv algab sättega, et kõik need piirangud ja erijuhud sätestatakse seadusega, siis võiks ka selle sätte puhul jätta elluviimise korra seaduse otsustada.

T. Velliste: Austatud juhataja! Austatud ettekandja! Mul on täpsustav küsimus § 142 lõike 5 kohta. Kui Riigikogu esimees vabastatakse süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisel, siis

milleks on veel vaja lõikeid 3 ja 4? Need on selle alajuhtumid. Peaks olema kas täiesti ammendav loetelu või tuleks piirduda üldistava sättega.

L. Hänni: Paragrahv 5 eeldab igal juhul kohtumenetlust. Kuid alalõiked 3 ja 4 ei pea tähendama, et otsus langetatakse kohtumenetluse tulemusena, vaid see kord võib olla määratud seadusega, näiteks kohtunik vabastatakse ametist tervisliku seisundi tõttu. Kohtu sekkumine ei pea olema vältimatu nõue.

[...]

L. Hänni: Järgmine alternatiiv on §-s 136. Küsimus on selles, et peaks Riigikogu ees tõstatama küsimuse õiguskantsleri kriminaalvastutusele võtmisest, juhul kui selleks peaks tekkima vajadus. Kuna õiguskantsleri kinnitab ametisse Riigikogu riigivanema ettepanekul, siis antud juhul ka riigivanema ettepanekul kriminaalvastutusele võtmise küsimuse otsustamine võib tunduda veidi ebaloogiline. Seetõttu on välja pakutud ka teine võimalus, et seda võiks teha Riigikohtu esimees. Kuid redaktsioonitoimkonna arvates võib ka siin leida argumente selles suhtes, et Riigikohtu esimees, kohtuvõim ei tohiks sekkuda kriminaalvastutusele võtmise protsessi sellises staadiumis, kus on küsimus alles selle algatamisest. Nii et me loodame saada abi assamblee arutelult. Aitäh!

Juhataja: Oma abi on pakkunud härra Rätsep. Palun!

J. Rätsep: Lugupeetud juhataja ja kolleegid! Meie komisjon analüüsis nii põhiteksti kui ka alternatiivi küllalt põhjalikult. Meid oli kohal neli ja kõik neli, kes arutlusest osa võtsid (üks kohalolija küll mittestatsionaarselt), asusid seisukohale, et siin tuleb komisjoni arvates toetada põhiteksti. Nimelt seda, et kriminaalvastutuse küsimuse kannaks ette ikkagi riigivanem. Meie põhjendus, ma ei tea, kui kaalukaks seda arvatakse, on täiesti kindlalt see, et muidu me programmeeriks põhiseadusesse ühe vea. Nimelt, Riigikohtu esimees juhib kohtuvõimu. Kriminaalvastutuse küsimus tõuseb kohtu ette uurimise staadiumis. Kui me teeme ettekande Riigikogu ees Riigikohtu esimehe kohustuseks, siis peab Riigikohtu esimees nii- või teistsugusel kujul andma õiguskantsleri õigusvastasele käitumisele juriidilise hinnangu. See on tema jaoks väga ränk ülesanne, sest tema juhitud ametkond nii või teisiti otsustab edaspidi õiguskantsleri kriminaalvastutuse põhjendatuse küsimust. Ükskõik mis pidi asja kaaludes tekib siin täiesti soovimatu seos. Ka vastupidises suunas mõeldes on niimoodi, et kohus on sel juhul juba ette seotud Riigikohtu esimehe poolt Riigikogule esitatud kaalutlustega ja võib-olla osalt isegi õiguslike hinnangutega, mis ei ole küll süüdistuse vormis välja öeldud, kuid igal juhul peab Riigikohtu esimees Riigikogu ees juba õiguskantsleri süüdi mõistma. Mina paluksin küll selle valiku puhul otsustada riigivanema kasuks. Tänan!

Juhataja: Tänan! Härra Runnel, palun! Ei soovi. Härra Saatpalu!

V. Saatpalu: Loogika ütleb seda, et see mees, kes teeb Riigikogule ettepaneku õiguskantsleri kui ametimehe ametisse kinnitamiseks, teeb ka ettepaneku tema mahavõtmiseks. Pealegi teeb riigivanem ka Riigikohtu esimehe kandidatuuri Riigikogule teatavaks, et Riigikogu ta kinnitaks. Nii et Riigikohtu esimehel ei sobi õiguskantsleri kohta ettepanekut teha. Sellepärast ma toetan põhiteksti. See kuulub tõesti riigivanema kompetentsi. Aitäh!

Juhataja: Täna lühikese ja täpse sõnavõtu eest! Kui rohkem sõnasoovijaid ei ole, siis võime asuda hääletamise juurde. Küsimus: kes on selle poolt, et §-s 136 asendada õiguskantsleri kriminaalvastutusele võtmise ettepaneku tegijana riigivanem Riigikohtu esimehega? Kes on selle poolt, et §-s 136 sätestada Riigikohtu esimees vastava ettepaneku tegijana? Hääletame. Jah, tõepoolest, vaadake nüüd sinna tabloole ja jätke hästi meelde. On väga tõenäoline, et sellist pilti näevad meie silmad esimest ja viimast korda. Assamblee on otsustanud ühehäälselt, 31 häälega ühehäälselt. Jääb üle küsida, kus on ettepaneku tegija. Arvatavasti oleme nüüd jõudnud §-ni 148. Kas nii, proua Hänni? Palume! Kui ma eksin, siis parandage, palun!

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Ma loodan, et te eelmist hääletust ei võtnud kui umbusaldusavaldust redaktsioonitoimkonnale, sest ka põhivariant, et ettepaneku teeb riigivanem, oli meie ettepanek, aga me tahtsime oma arvamust kontrollida.

[...]

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Enne kui me asume otsustama praeguse põhiseaduse teksti üle, on mul üks märkus veel § 142 punkti 5 kohta, kus kuuenda toimkonna ettepanekul tuleb sisse viia üks täpsustav mõte. Nimelt, punkti 5 redaktsioon võiks olla selline: tema suhtes süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisel tahtliku kuriteo eest. Ma loodan, et kuuenda toimkonna esimees härra Rätsep selgitab ka meile, miks toimkond sellise mõtte lisamist vajalikuks pidas.

Juhataja: Vabandust, kas me hakkame praegu tulnud mõtet täiskogus läbi arutama ja hääletama? Meil on väga paljude paragrahvide kohta väga paljudel inimestel väga palju häid mõtteid. Mul ei ole midagi selle ettepaneku vastu ja veel vähem härra Rätsepa vastu, aga ma ei tahaks luua pretsedenti. Kui ikkagi on vaja selgitada, siis selgitage, palun!

J. Rätsep: Kolme sõnaga tuleks täiendada ja nimelt nii: tema suhtes süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisel tahtliku kuriteo eest. Muidu tekib teatav vastuolu muude küllaltki kõrge positsiooniga ametite suhtes. Me paneme kohtuniku, kelle ametiseisundit tahame kaitsta (ja see on vaieldamatult demokraatliku õigussüsteemi üks väga oluline alus või õieti kohtusüsteemi oma), täbaramasse olukorda kui teisi taolise ameti pidajaid. Nimelt, ma käsitlen lihtsa näitena juhtumit, kus kohtunik satub liiklusavariisse ja pikkade vaidluste tulemusena selgub, et ta oli süüdi. Mingite teeolude või muude keeruliste situatsioonide tõttu võib see süü olla küllalt pinnapealne. Niisuguse süüteo puhul, mille toimumise teoreetiline võimalus on täiesti olemas igal liiklejal, igal liiklusest osavõtjal, jõuvankri juhil, tekib kohtunikul vahetu oht oma ametist ilma jääda. Teine aspekt, teine vaatenurk sellele asjale võib olla see, kuidas saab ikkagi olla kohtunik, kui ta on ka ettevaatamatu teo eest süüdi mõistetud. Ma arvan, et seda aspekti meil karta ei tuleks, sest demokraatlikes riikides juhtub kõigi riigiaparaadi lülide esindajatega niisuguseid olukordi, kus nad võivad olla süüdi ettevaatamatus kuriteos. Minu arvates on see palju väiksem patt kui Nõukogude ühiskonnas levinud ja seni praktiliselt eksisteerinud tahe niisuguseid isikuid igasugustel ettekäänatel kohtulikust vastutusest vabastada. Kõigele lisaks sätestab punkt 4 need võimalused, mille puhul kohtunik ka ettevaatamatu kuriteoga sooritab ikkagi teo, mis kahjustab õigusemõistmise autoriteeti. Ta kuulub sel juhul punkti 4 alusel vallandamisele.

Juhataja: Ma palun vabandust, härra Rätsep, me arutame nüüd juba ühte sisulist täiendust. Ma palun ...

J. Rätsep: Ma ütlen ainult, et ma esitasin tematoimkonna nimel selle küsimuse või selle kolmesõnalise täienduse redaktsioonikomisjonile ja redaktsioonikomisjon võttis selle kui põhjendatu vastu. Meil ei ole mõtet puhtasse teksti viga sisse jätta.

Juhataja: Kas keegi protesteerib nende kolme sõna sissevõtmise vastu? Ülo Seppa protesteerib, järelikult ei saa sellest küsimusest niisama lihtsalt mööda minna.

K. Koha: Austatud juhatus! Lugupeetud kolleegid! Hoolimata kogu lugupidamisest härra Rätsepa vastu on mängureeglid kõikidele ühtsed. Kui see tekstiline parandus tehti ettenähtud ajal, siis ei ole probleemi. Aga kui see on tehtud pärast kokkulepitud aega, siis mina protesteerin selle küsimuse edasise arutamise vastu. Mängureeglid kehtivad kõikidele ühtemoodi. Aitäh!

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Kuuendal toimkonnal on siiski õigus redaktsioonitoimkonnaga protsessida, kuna nende ettepanek oli eelmine kord meile esitatud, aga me lihtsalt oma asjatundmatuse tõttu ei osanud nendele kolmele sõnale piisavat tähelepanu osutada. Seetõttu me tahame ära parandada selle vea, mis on sisse tulnud meie ebakompetentsuse tõttu. Me tahtsime ka assamblees probleemi teadvustada, et ei oleks arusaamatusi, kust need sõnad on tulnud.

Juhataja: Ma palun vabandust, kuid sellest oleks tulnud õigel ajal juhatust informeerida. Ma lõpetan arutelu sel teemal ja panen hääletamisele küsimuse, kes on selle poolt, et põhiseaduse projekti praegune tekst (mis sisaldab täna tehtud parandusi) avalikustada ja anda eksperdihinnangu saamiseks, mis tähendab sisuliselt kolmanda lugemise lõpetamist. Ma kordan, sest sõnastus võib-olla ei ole nii klassikaliselt kõlisev, aga mõte on kõigile arusaadav. Kes on selle poolt, et põhiseaduse projekti praegune tekst (selline, milliseks me ta tänase päeva jooksul oleme teinud) avalikustada ja anda eksperdihinnangu saamiseks, millega lugeda kolmas lugemine lõppenuks? Kas härra Runnelil on protseduuriline märkus?

H. Runnel: Ma kutsun üles saavutama mõistlikku kokkulepet, kuna meil ei ole vaja formaalsete asjade pärast kakelda, vaid me teeme põhiseadust ja oleme üsna viimaste küsimuste juures. Ma tuletan meelde, et esimese toimkonna elulukku läheb üks peaaegu selle seltskonna reglemendi vastane aktsioon. Kui praegu on palutud siiski see § 3 sõnastus läbi hääletada, võib-olla püüamegi aja leida ja teeme selle ära, siis alles kuulutame välja.

Juhataja: Juhatusel ei ole mitte mingisugust kindlust, et pärast seda hääletust ei tuleks teine, kolmas ja neljas selline küsimus, millest juhatusel siiani aimugi ei ole olnud. Mängureeglid ei ole mitte selles mõttes mängureeglid, et nendega võib mängida. Nende järgi tuleb mängida. Kas härra Korrovitsil on küsimus protseduuri kohta?

V. Korrovits: Head kolleegid! Seda küsimust võiks ikka läbi hääletada, sest redaktsioonitoimkonna esimees proua Hänni väidab, et see oli tema portfelliga, aga jäi

mingisugustel põhjustel kahe silma vahele. Kui proua Hännil portfellis rohkem midagi ei ole, siis nähtavasti mingisugust ohtu pole, kui me selle läbi hääletame, sest meie mängureeglid peavad olema ausad. Tänan!

Juhataja: Hea küll, ma panen hääletusele siis sellise küsimuse: kes on selle poolt, et antud küsimuses arutelu jätkata ning lõpetada see hääletamisega? Hääletame. Poolt on 27, vastu 5, erapooletuid 2. Jätkame arutelu.

Ü. Seppa: Esiteks, ma tahan protseduuriliselt protesteerida. Teiseks, kui me hakkame praegu seda küsimust siin sisuliselt arutama, siis venib see pikale ja kõikidel peaks olema võimalik oma sõna välja öelda. Mina, kui lubatakse, alustan sellega. Me teame oma minevikust küll, kuidas kõrged juhid on siin ringi sõitnud ja inimesi alla ajanud ning nende vastu ei ole õnnestunud mitte midagi ette võtta. Ma ei tahaks, et kohtunikega hakkaksid samasugused asjad juhtuma. Peale selle on lugu nii, et mina ei pea seda kohtunikuameti vääriliseks, kes ka kogemata on kellegi alla ajanud. Ei saa olla sellist asja, et inimene, kes on kellegi surnuks sõitnud, ükskõik, kas või kogemata, mõistab kohut selle inimese üle, kes on varastanud näiteks pätsi leiba. Kuidas suhtutakse sellisesse kohtunikku? Kogu maailmas on suhtumine ikkagi selline, et kohtunik peab olema jäägitult aus inimene. See ei ole mingisugune repressioon, kui normaalne kohtunik loobub ise kohtunikuametist, kui tal selline asi juhtub. Kui teda milleski süüdi ei mõisteta, leitakse, et see oli kogemata juhtunud tegu ja ta ei kannaks selle eest kriminaalvastutust, ka sel juhul peab selline kohtunik lahkuma.

J. Rätsep: Kallid kolleegid! Ma ei taha hakata teile teadvustama neid juhtumeid, kus ettevaatamatu süü puhul on ikkagi täiesti reaalne, et see inimene, kes on võib-olla juba 20 aastat kohtunikuna töötanud ilma ühegi vääratuseta, selle esimese eksimuse puhul (ausas ühiskonnas peab kahtlemata järgnema ka süüdimõistmine) peab oma peaaegu eluaegsest ametist loobuma selle sätte pärast, et siin ei ole tehtud vahet tahtliku ja ettevaatamatu kuriteo vahel. Just nimelt see säte ilma selle kolme sõnata hakkab tingima olukordi, kus üsnagi piiripealsete või üle selle ulatuvate protsesside puhul tuleb vahelülides hakata seda kohtunikku kaitsma teiste inimestega võrdse kohtumõistmise eest, tõstes teda välja just nimelt sellepärast, et analoogilise teo pärast on kedagi teist karistatud, kohtunikku aga tahetakse säästa. Ma suhtuksin sellesse küsimusse küll tõsiselt. Saan teile kinnitada, et ettevaatamatuid tegusid, isegi kuritegusid ja eriti liiklusavariisid, võib juhtuda meist igapäevaga, kes juhivad liiklusvahendit. See paneks kohtunikud tunduvalt täbaramasse olukorda kui ministrid, koolidirektorid, ülikoolirektorid, kes võivad kõik olla süüdi mõistetud ettevaatamatusest sooritatud kriminaalõiguslikult karistatava teo eest, aga töötavad oma ametis edasi. Ma usun, et ilma nende kolme sõnata hääletame täiesti puhtasse teksti lihtsalt vea sisse.

Juhataja: Tänan!

P. Kask: Ma juhin kõigi nende tähelepanu, kes praegu arutavad ja otsustavad, et küsimus on komplekssem. See ei puuduta ainult ühte paragrahvi. Näiteks ka §-s 75 on, et riigivanema volitused lõppevad enne tähtaega tema suhtes süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisega. Ma olen härra Rätsepaga ühel nõul ja meelel selles, et kohtuniku jaoks on see tunduvalt tähtsam punkt. Tema tõenäoliselt juhib iga päev oma isiklikku autot ise ja temal ei ole kogu aeg käepärast juhti, nagu on riigivanemal. Ka on tema ametiaeg tõepoolest palju pikem kui

riigivanemal. Aga võimalik disharmonia, kui me kohtunike puhul praegu paneme kolm sõna juurde ja riigivanema puhul ei tee seda, võib silma torgata küll. Tänan!

J. Reinson: Lugupeetud juhataja! Ma ei taha ühtegi seisukohta kaitsta ega hukka mõista, ma olen kimbatuses. Ma tahan küsida härra Rätsepa käest ja meil on saalis ka teisi spetsialiste. Kas võidakse kohtunik süüdi mõista mittetahtlikult sooritatud kuriteo eest ka selliselt, et ta kinnipidamiskohta suunatakse? Kuidas ta siis kohtunikuks edasi jääb?

Ü. Seppa: Ma tahan meelde tuletada, et me ei mõtleks, et meil on tegemist ainult liiklusõnnetustega. Tegelikult on ju terve rida mittetahtlikke kuritegusid, neid on väga mitmesuguseid. Me peame neid väga põhjalikult analüüsima, kui me hakkame selliseid asju siin praegu arutama. Hea küll, autoõnnetus. Siis me peame hakkama tõmbama piire, mille puhul mida arvesse võtta ja mida mitte. Siin tuleb ette igasuguseid asju, enesekaitse piiride ületamist ja kõike. Tõepoolest võidakse kohtunik süüdi mõista ja karistada teda ka kinnipidamise või ükskõik milliste karistusvormidega. Ta ei saa lihtsalt oma kohtunikuülesandeid täita. See on väga õige.

J. Rätsep: Ma kordan juba eelnevalt kiirustades esitatud kaalutlusi ka ettevaatamatu kuriteo puhul, kui kohtunik on näiteks ebakaines olekus. Ma ei absolutiseeri ühtegi juhtumit, ei ole isegi võimalik seda lõpuni analüüsida, kuid kõikidel muudel juhtudel on tegemist õigusemõistmise autoriteeti kahjustava käitumisega. Sel juhul vabastatakse kohtunik põhiseaduse § 142 punkti 4 alusel ka ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuritegude puhul, kuid tahtliku kuriteo puhul tuleb ta punkti 5 kohaselt vabastada tingimata. Sel on kaks tahku ja mõlemad on minu arvates täiesti korralikult ja rahulikult põhjendatavad.

Juhataja: Tänan! Kas kellelgi on midagi lisada esitatud argumentidele? Ei ole. Sellisel juhul panen hääletusele: kes on selle poolt, et § 142 punkti 5 täiendada kolme sõnaga – "tahtliku kuriteo eest"? Kes on selle poolt? Hääletame. Poolt on 16, vastu 15, erapooletuid ei ole. Need kolm sõna on otsustatud sisse võtta.

PA 13.12.1991 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsiooni II versioon⁸³

§ 122. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev majanduskontrolli teostav riigiorgan.

§ 123. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riigiasutuste, riigiettevõtete ja riiklike organisatsioonide majandustegevust;
- 2) riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilitamist;
- 3) riiklike vahendite kasutamist kohalikes omavalitsustes;
- 4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või põhikapitalist või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.

⁸³ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 168–169.

§ 124. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri volituste keatus on viis aastat.

Riigikontrolöri on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 125. Riigikontrolör esitab igal aastal Riigikogule aruande riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

§ 126. Riigikontrolöri on õigus tema ülesannetesse kuuluvates küsimustes võtta valitsuse istungitest osa sõnaõigusega.

§ 127. Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

§ 128. Riigikontrolöri ja tema ametkonna töö täpsema korralduse sätestab seadus.

PA 13.12.1991 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsiooni II versioon^{84;85}

§ 129. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigiorganite ja kohalike omavalitsuste tegevuse vastavuse üle põhiseadusele ja seadustele ning inimõiguste järgimise üle.

§ 130. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Õiguskantsleri volituste kestvus on seitse aastat.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 131.⁸⁶ Õiguskantsleril on õigus sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest.

§ 132.⁸⁷ Kui õiguskantsler leiab, et riigiorgan, kohalik omavalitsus või ametiisik on andnud välja seadusevastase õigusakti, teeb ta ettepaneku viia akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla seadusega. Kui riigiorgan, kohalik omavalitsus või ametiisik ei nõustu õiguskantsleri ettepanekuga või ei reageeri sellele ettepanekule määratud tähtaja jooksul, siis teeb õiguskantsler Riigikohtule esildise akti kehtetuks tunnistamiseks.

⁸⁴ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, 1 169–170.

⁸⁵ I. Rebase kommentaar: „Lahendamata on XII peatükis küsimus, kas õiguskantsler asub Riigivanema juures või on täiesti iseseisev. Pooldada tuleks esimest varianti. Nii oli see ka 1938. aasta põhiseaduses“. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1294.

⁸⁶ I. Rebase kommentaar: § 131 osas „§ 131 võiks sõnastada nii: „Õiguskantsleril on õigus osa võtta Riigikogu ja selle komisjonide ning valitsuse istungitest sõnaõigusega.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1294.

⁸⁷ I. Rebase kommentaar § 132 osas: „§ 132 lg 2 tuleks kasutada sõna „kohtule“. Vastutusele ei võta kohus, vaid uurimisorganid“. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1294.

Inimõiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler seda põhjustava ametiisiku tegevuse või akti toime ja teeb kohtule esildise ametiisiku vastutusele võtmise või akti kehtetuks tunnistamise küsimuses.

§ 133.⁸⁸ Õiguskantsler esitab Riigikogule kord aastas oma tegevuse aruande.

§ 134. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta ainult Riigivanema ettepanekul Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

§ 135. Õiguskantsleri ja tema ametkonna töö täpsema korralduse sätestab seadus.

PA 13.12.1991 XIII peatüki (Kohus) redaktsiooni II versioon⁸⁹

§ 136. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, mis alluvad ainult seadusele.

§ 137. Kohtusüsteem koosneb:

10) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;

11) ringkonnakohtutest;

12) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks sätestab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 138. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 139.⁹⁰ Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Kohtunike õigusliku seisundi sätestab seadus.

⁸⁸ I. Rebase kommentaar § 133 osas: „§ 133 tuleks asendada sõna „aruande“ sõnaga „ülevaate“.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1294.

⁸⁹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 170-171.

⁹⁰ I. Rebase kommentaar § 139 osas: „§ 139 lg 2 ei saa nõustuda sellega, et kohtunikud nimetab ametisse Riigikogu. Esiteks oleks see parlamendile ülimalt koormav ja teiseks oleks vastuolus võimude lahususe printsiibiga ning teeks kohtuniku ameti poliitilise, erakondliku poliitilise ja kildkondliku võitluse ning isiklike tutvuste ärakasutamise tallermaaks. Oleks õigem, kui kohtunike ametisse määramise küsimuse lahendaks seadus. Vabariigi lõppaastail kujunes järgmine praktika: oli komisjon (koosseisus õiguskantsler, Riigikohtu esimees, kohtuminister), kes kaalus kohtunike kandidaate ja esitas presidendile kinnitamiseks. President nimetas kohtunikud ametisse eriõigusel. Taolist mudelit võiks kaaluda ka praegu. See toetub 1938. a. põhiseaduse § 114.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1294.

§ 140. Riigikohtu esimees või kohtunik vabastatakse ametist seaduses sätestatud korras järgmistel juhtudel:

- 1) omal soovil;
- 2) seaduses määratud vanusepiiri saabumisel;
- 3) tervisliku seisundi tõttu, mis takistab kohtunikuna töötamist;
- 4) raske ametialase üleastumise või õigusmõistmise autoriteeti kahjustava käitumise korral;
- 5) tema suhtes tahtliku kuriteo eest süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisel.

§ 141.⁹¹ Kohtute juures on õiguskantsleri poolt ametisse nimetatud prokurörid, kes esindavad kriminaalasjades riiklikku süüdistust ja teostavad järelevalvet kohtueelse uurimise ning kohtuotsuste täitmise üle.

§ 142.⁹² Kui seadus on vastuolus põhiseadusega või kui mõni muu riigiorgani või kohaliku omavalitsuse õigusakt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, tunnistab Riigikohus selle õigusakti kehtetuks.

§ 143. Riigikohtu esimeest ja teisi kohtunikke saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu otsuse alusel, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamus.

Redaktsioonitoimkonna 30.12.1991 koosoleku protokollist:⁹³

XI peatükk

Riigikontroll on tegevuses iseseisva majanduskontrolli teostav riigiasutus.

§ 125 p.1

1. variant: riigi ettevõtete, riigiasutuste ja riiklike organisatsioonide majandustegevust.
2. variant: „riiklike organisatsioonide majandustegevust“.
3. Variant: „praegune põhitekst“.

§ 128 1 lause: Riigikontrollil „on õigus“. Lg 2 välja jätta.

⁹¹ I. Rebase kommentaar § 141 osas: „141 tekitab tõsiseid vastuväiteid. Õiguskantslerile ei tohiks panna protsessuaalseid funktsioone. Prokuröride ametisse nimetamine tuleks panna kas kohtuministrile või tuleks seda teha samas korras kui kohtunikegi ametisse nimetamine. Järelevalve kohtueelse uurimise ja kohtuotsuste täitmise üle tuleks panna kohtule. § 141 võiks sõnastada järgmiselt: „Kohtute juures on prokurörid, kes esindavad kriminaalasjades riiklikku süüdistust. Prokurörid nimetatakse ametisse samas korras kui kohtunikud. Kohtute juures on ka kohtu-uurijad. Järelevalvet kohtueelse uurimise üle teostavad kohtud seaduses sätestatud korras.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1294.

⁹² I. Rebase kommentaar § 142 osas: „§ 142 tuleks lõpposas sõnastada nii: „...selle õiguskantsleri esildusel kehtetuks.“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1294.

⁹³ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 50–51.

§ 125 p.4 „nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiate määratud häälest või põhikapitalist või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist garanteerib riik.“

XIII peatükk

§ 140.

§ 141. „Kohtute juures on õiguskantsleri poolt ametisse nimetatud prokurörid.“

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna I (11.01.1992) koosoleku protokollist:⁹⁴

Rask: Kas õiguskantsleri ja kohtu ptk.-s on lõplik poliitiline otsus tehtud?

Rätsep: Läbirääkimisi võib pidada, lõplikku poliitilist otsust pole tehtud.

Schneider: Kas kohus vaatab läbi ka normatiivseid asju või konkreetseid asju? Milline on erinevus Riigikohtu ja õiguskantsleri järelevalve osas? Seadusandlik organ on ülekuhjatud haldusküsimustega. Räägime aga võimudelahususest.

Kask: p. 8. Riigivanem nimetab kohtunikud ametisse. Riigikohtu esimees – võib valida parlament. Kohtunik ei ole poliitik, ta on riigivõimu stabiilsuse kandja. Kui soovime kolmandat võimu, ei saa kohtunikke saata Riigikogu ette.

Pöld: Riigivanem riskib oma autoriteediga. Riigikogu ei riski suurt millegagi.

Kask: Esimene komplekt kohtunikke Riigikogu poolt paika, järgmised Riigivanema poolt ametisse. Kirjutada see 16. peatükki.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 12.01.1992 koosoleku protokollist:⁹⁵

Rask: 1993 kõige enne hakkab põhiseadus kehtima täies mahus.

Ülemnõukogu teeks oma töö kohtunike osas ära, kuna juulis 92 lõpevad praeguste kohtunike volitused.

J. Rätsep: ÜN peaks pikendama kohtunike volitusi kuni Riigikogu nad lõpuks eluaegselt kinnitab. Kui kohtu ette peaksid jõudma kõik inimesed, siis ka president. Kui kui ta on pannud ametisse kõik kohtunikud!

⁹⁴ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 55–61.

⁹⁵ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 73.

Truuväli: Mingisugusel juhul peaks kohtunike nimetamine toimuma absoluutselt puhtalt, s.t. Riigikohtus. Riigivanem kinnitab vaid atestatsiooni tulemused. Tsiteerin: Davidit: 1) variant – riigipea 2) kõrgem kohus. Kõige peamine miinus on see, et kohtunik seatakse poliitilise kvoodi ette. Kohtunik peaks teenima ainult õigust, mitte valitsust, presidenti või rahvast.

Hänni: Kõrgeim kohus nimetatakse Riigikogu poolt, alamal seisvad Riigikohtu poolt.

Rätsep: Kompromissina oleks see kaalutav. Kuid üleminek ühest kohtu süsteemist teise käib läbi Riigikogu. Siis peaks nimetamine käima Riigikohtu kaudu.

Rask: Rätsep-Hänni ettepanekut ei saa kirjutada põhiseadusesse. Riigikohtu esimees on üks (esimene) teiste seas. Kõik kohtunikud peavad olema võrdsed.

Hänni: kaks võimalust. 1) Riigikohtu esimehe nimetab Riigikogu Riigivanema ettepanekul, teised riigikohtunikud Riigikohtu esimehe ettepanekul Riigikogu. 2) Kõik riigikohtunikud + esimehe riigivanema ettepanekul Riigikogu.

PA 16.01.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Ma ei hakka üksikasjalikult analüüsima VIII, IX ja X peatüki kohta laekunud ettepanekuid. Peab ütleva, et siin ei ole kirjades sellist väga üksmeelset seisukohta, mida võiks võtta kui rahva hulgast välja koorunud arvamust. Pigem on tegemist üksiksete erineva tõlgendamisega. Kuid siiski vajavad tulnud arvamused väga põhjalikku analüüsi, kuna ka mitmed vastavad ametkonnad, kes on otseses suhtes nende peatükkidega (ma mõtlen siin Riigikontrolli, Eesti Vabariigi Prokuratuuri), on saatnud oma arvamused nende peatükkide kohta.

On ka mitmeid ettepanekuid, mis ei haaku põhiseaduse üksikute paragrahvidega. Tehakse ettepanekuid täiendada põhiseadust lisasätete sissetoomisega. Siin on märgata sellist tendentsi, et mitmed ametkonnad ja huvigrupid taotlevad, et just nimelt nende valdkonda puudutavad küsimused oleks põhiseaduses sätestatud. Kas selline lähenemisviis on õige, seda peavad eelkõige tematoimkonnad arutama. Kas näiteks Riigikontrolli puhul on vajalik, et lisaks riigikontrolörile nimetatakse ametisse põhiseaduse korra kohaselt ka teised Riigikontrolli ametnikud, selle üle võib vaielda, kuid selliseid ettepanekuid on tulnud päris mitmeid.

[...]

K. Kama: [...] Pikalt vaieldi kohtunike ametisse määramise ja ametisse nimetamise üle. Ekspertid väitsid, et kohtunikke üldjuhul ei nimeta ametisse parlament, et välistada nende puhul mis tahes erakondlikkust. Praeguseks kompromissvariandiks on, et Riigikogu nimetab presidendi ettepanekul ametisse Riigikohtu esimehe ning Riigikohtu esimehe ettepanekul Riigikohtu liikmed. Kõik ülejäänud kohtunikud nimetab ametisse riigivanem Riigikohtu ettepanekul. Seda, miks Riigikohtu liikmed on toodud Riigikogu poolt ametisse nimetatavate hulka, on põhjendatud sellega, et Riigikohus hakkab meil teatud määral täitma ka

konstitutsioonikohtu ülesandeid. Nagu teada, on konstitutsioonikohtul õigus peatada Riigikogu poolt vastu võetud seadusi, mistõttu tal peaks olema siis ka Riigikogu enda mandaat.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 23.01.1992 koosoleku protokollist:⁹⁶

Kohtu ptk.

Rask: Õigusemõistmise demokraatlikkus selles seisnebki, et see on aeglane. Erakorralisi kohtuid ei tohi olla.

§ 136.

Rask: Õigust mõistavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

Kama: „Seadus“ võiks olla märgitud lg-s 1.

§ 136A lg 1: Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegselt, kui mitte kauemaks kui 65 eluaastani.

Sõnastus Raskile kodus mõtlemiseks.

Lg 2. Kohtunikud ei või olla ühekski muus valitud või nimetatud ametis.

§ 139 lg 2. Riigikohtu liikmed nimetab ametisse Riigikogu. Riigikohtu esimehe ettepanekul Riigikogu koosseisu häälteenamusega.

Lg 3. Kohtunikud nimetab ametisse vabariigi president Riigikohtu ettepanekul.

§ 140 jääb välja.

Rätsep: kui anname põhiseadusliku garantii, et kohtunik on eluaegne, ei saa kitsendada seda seadusega.

Kask: Ei tooks neid põhimõtteid siia sisse.

Kama: Uutel valimistel võidab opositsioon. Teeb sellise seaduse, mis võtab maha kõik senised kohtunikud.

Truuväli: Tagandamise alused võiks olla.

Kama: Kui on öeldud eluaegsed, peab olema ammendab loetelu.

Markvart: ... tagandada ja vabastada seaduse korras.

§ 140 Riigikohtu liikmeid ja kohtunikke saab ametist tagandada ainult seaduses ettenähtud juhtudel ja korras kohtu otsuse alusel.

⁹⁶ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 135–137.

§ 141.

Rätsep: Kus tekib prokuröride instituut? Ühestki ministeeriumist ei räägita. Justiitsministri sissetoomine pole põhjendatud. Õiguskantsler väljaspool kohtusüsteemi, see positiivne.

Kask: Asja iva on „riiklik süüdistus“ – nendes kahes sõnas. Kui me kirja ei pane, kes seda teeb, siis ei ole kodanike kaitset. Prokuratuur peaks olema Justiitsministeeriumi all olev omaette amet. Prokuröri ei pea nimetama paika.

Kama: Ei ole veenev, et „riiklik süüdistus“ peab sees olema. § 141 võiks välja jääda.

Hallaste: Sain aru, et Justiitsministeerium on näinud teist skeemi. Tuleb aga tagada, et ei tekiks uut prokuratuuri.

Rask: Meie ei ole selle peale esimesena tulnud. Prokuröril ei ole mingit võimu. Ta on üks protsessi pooltest.

Prof. Rebane: Teeb ettepaneku prokurörid ametisse nimetada sama moodi kui kohtunikud.

Truuväli: Mitte mingil juhul.

Rätsep: Riikliku süüdistuse ja kohtualuse kaitse tegevuse sätestab seadus. Viia see II peatükki.

Lang: Pole vaja märkida, kus tekib prokurör.

Kama: Kas on veel keegi, kelle puhul ei ole näidatud, kus ta tekib.

Rask: „riiklik süüdistus“ läheks II ptk.

§ 142.

Rask: on veel alamastme kohtud, mis võiksid tunnistada õigusakti kehtetuks.

Truuväli: 1) Peaks andma võimaluse muuta seadust ja kui ei tee seda, tühistama. 2) Alamastme kohtud sisse.

Rask: Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamise kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

Igäühel on õigus pöörduda kohtu poole, tunnistada põhiseaduse vastaseks seadus või muu õigusakt.

Rask formeerib kodus. § 142 ja „Raidla“ projekti § 144 alusel.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 24.01.1992 koosoleku protokollist:⁹⁷

Riigikontrolli esindaja: Raske öelda, mis siin viga on. Ei tea, kuidas tekkis säärases mahus ja vormis. On muidugi mõnevõrra pikem, kui 1938. aasta põhiseaduses. § 122 funktsioon – tõlkeprobleemid. Meie aspektist ikka finantsmajanduslik tegevus.

Põld: Kas on üldse vaja sellist normi?

Rätsep: Toetan, et oleks.

§ 123 p 1. Põld: Riigiettevõtted ja riiklikud ettevõtted: on see sama või erinev?

Riigikontrolli esindaja: Valitsuse määrusega tehti riigiasutused.

Lang: Korrektne.

Põld: Ettevõtted, asutused ja muud organisatsioonid.

§ 123 p 4. Lang: Üle poole põhikapitalist – ebaselge. Lahendus oleks „või põhikapitalist“ välja jätta. Kui riik kooperatiivi moodustav, on see rumal riik.

§ 124 lg 2. Tõsta volituste pikkust seitsme aasta peale.

Rätsep: korrupsiooni oht.

Põld: president nimetab viieks aastaks. Nii läheb sünkrooni nende volituste aeg.

§ 125. Riigikontrolör esitab riigile ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal üheaegselt riigi eelarve täitmise aruande arutamise Riigikogus.

§ 126 lg 2 läheb § 124 lg 3.

Vahtre: täpsema

Räptsep: üksikajalisema

Kask: mitte midagi

Jürgenson: täpsema

Põld: ei ole vaja

Truuväli: välja

Lang: välja

PA 26.01.1992 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsioon⁹⁸

§ 122. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev majanduskontrolli teostav riigiorgan.

§ 123. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riigiasutuste, riigiettevõtete ja muude riiklike organisatsioonide majandustegevust;
- 2) riigi rahaliste vahendite ning materiaalsete väärtuste kasutamist ja säilitamist;
- 3) riiklike vahendite kasutamist kohalikes omavalitsustes;

⁹⁷ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 153–154.

⁹⁸ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 137–138.

- 4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või kelle laene või lepinguliste kohustute täitmist garanteerib riik.

§ 124. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Riigikontrolöri volituste kestvus on viis aastat.

§ 125. Riigikontrolör esitab Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamiseks Riigikogus.

§ 126. Riigikontrolör võib oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes võtta sõnaõigusega osa valitsuse istungitest.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 126A. Riigikontrolli korralduse sätestab seadus.

§ 127. Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

PA 26.01.1992 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsioon⁹⁹

§ 129. Õiguskantsler teostab järelevalvet riigivõimu- ja valitsemisorganite ning kohalike omavalitsuste õigustloovate aktide vastavuse üle põhiseadusele ja seadustele.

Õiguskantsler analüüsib seaduste muutmiseks ja uute seaduste vastuvõtmiseks talle laekunud ettepanekuid ja esitab vajaduse korral Riigikogule ettekande.

Õiguskantsler teeb Riigikogule põhiseaduse §-des ... sätestatud juhtudel ettepaneku Riigikogu liikme, Presidendi, peaministri, ministrite ja riigikontrolöri kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ 130. Õiguskantsleri nimetab ametisse seitsmeks aastaks Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Õiguskantslerit saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

§ 131. Õiguskantsleril on oma kantselei juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel. Õiguskantsler võib sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja valitsuse istungitest.

§ 132. Kui õiguskantsler leiab, et riigivõimu- või valitsemisorganite või kohaliku omavalitsuse õigustloov akt on vastuolus põhiseaduse või seadusega, teeb ta akti vastu võtnud organile ettepaneku viia see akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla põhiseaduse või seadusega.

⁹⁹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, I 138–139.

Kui kahekümne päeva jooksul ei ole akt viidud kooskõlas põhiseaduse või seadusega, teeb õiguskantsler Riigikohtule ettepaneku tunnistada see akt kehtetuks.

§ 133. Õiguskantsler esitab kord aastas Riigikogule ülevaate oma tegevusest.

§ 134. Õiguskantsleri staatuse ja tema kantselei töö korralduse sätestab seadus.

§ 135. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta ainult Riigivanema ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

PA 26.01.1992 XIII peatüki (Kohus) redaktsioon¹⁰⁰

§ 136. Õigust mõistavad kooskõlas põhiseaduse ja seadustega oma tegevuses sõltumatud kohtud, kes on ainsad kohtuvõimu kandjad.

§ 136A. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegselt. Ametist lahkumise alused ja korra sätestab seadus.

Kohtunikku saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

Kohtunikud ei või peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

Kohtunike sõltumatuse tagatised ja õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 137. Kohtusüsteem koosneb:

13) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;

14) ringkonnakohtutest;

15) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki asjade või alade jaoks sätestab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 138. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 139. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

Riigikohtu liikmed nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse President Riigikohtu ettepanekul.

§ 140. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Presidendi ettepanekul.

Riigikohtu liikmed nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse President Riigikohtu ettepanekul.

¹⁰⁰ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 139–140.

§ 141. Kaitse, esinduse, riikliku süüdistuse ja seaduslikkuse järelevalve kohtu menetluses sätestab seadus.

§ 142. Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mistahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

Riigikohus tunnistab kehtetuks mistahes seaduse või muu õigusakti kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega.

§ 143. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Presidendi nõusolekul.

Riigikohtu esimeest ja Riigikohtu liikmeid saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 27.01.1992 koosoleku protokollist:¹⁰¹

ÕIGUSKANTSLER
Kas: keda me tahame d. u. näha?
Kui seaduslik: 1) ta loob seadusandluse
nõuetest ja nõuatab
eda pidivalt.
2) seaduse, kes vahendab
koostööd riigikohuse
nt. vantu fidele nõuandeks.

¹⁰¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 161–164.

Kas me soovime parlamendi juurde
mõtteka! Riigi areng / peamis.
Peame looma riigile struktuuri
kodanike kaebuste ja avalduste vastu-
võtmiseks ja arastamiseks.
Kasutada seda 3 funktsiooniliseks

Hallata:

§ 129 Rami sordant: § 2.

meid kas tal on reaktiivne
mõtteka / õigus.

• O. u. analüüsib ja annab P. S. -le
õigeaegselt teavet etapanemise reaktiiv-
se mõtteka ja lahendamiseks.

Põel: kontrolli võimalused:

- 1) kaebuste õigus pöörduda kohtusse
- 2) avaliku, spetsialiseeritud kontroll
- 3) ametiaudli kontroll
- 4) kaebus on parlamendi kontrolli
alla ja valitsusametnikud, kuni
alla / välja on kaebuse kontrolli
alla.

Need kontrollimehhanismid on juba
pärilised.

Patsap: Tean, et meil ei ole praegu veel
funktsiooni väikesed vahendid.

Teie meel on vältida süüdistusi, mis
teie õigusüsteemi.

Kama: Põhikõrge vastamine ei ole võimalik
järele, vaid järele.

Põel: Eeskirjad peavad olema spetsiaalselt järele
mõtte kaebuste järele
Teie meel, see O. u. peab algul hõlmama
reaktiivse ja määruste P. S. -le vastavuse

endusse.

Rasu: Seadmuudluse nägemine on olnud - (9)
meil odavam viis.

Ei saa võtta üldjärelevalve funktsio-
one. N.ä. tegevuse vastavuse üle järeleval-
vele.

Kaljuvee: Kas me tahame õ.a.t. uude
määratust meenusid või paberina,
mis kvaliteet.

Rätsep: Arvanime, et õ.a.t. on uue ametuud.
Ja tuli veel mitmeidpunkte nõjatute
ja murete järele kui ^{lapi-} ~~valitsuse~~.

Lauy: Tahame digitaalselt uudele haldus
järelevalvele uudele, mis võtame aluse
Assamblee kuni.

Rold: Kas pool poliitiline figuur on uude
panna kontrollima digitaalselt.

Rätsep: Osa uude ~~part~~ aland peab uude.
Nähtus poleks järelevalve.

Lauy: Kui teie situatsioon et poleks läheb
uude dia, võtame uude minister uude
ja paneme uue. Kui paneme teie
uudele uude teie uudele uudele, peame
panema uue. promissiooni järele järele
uudele uudele ja uudele ja uuele uudele.
Nähtus ei lahenda.

Rasu: Pooluud ja uudele uudele.
Poleks ja uudele uudele on uudele
uudele. Enne oli teie uudele
uudele uudele uudele. Uudele
uudele, peab olema uudele
uudele.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 30.01.1992 koosoleku protokollist:¹⁰²

XI peatükk:

§ 133 p 2. riigi vara kasutamist ja säilitamist.

P 3. riigi – au.

Kohalike omavalitsuste valdusse antud riigi vara kasutamist ja käsutamist.

XII peatükk:

§ 139 asendada „riigivõimu- ja valitsemisorganite seadusandliku ja täidesaatva võimu“ „õiguskantsler on oma tegevuses iseseisev ametiisik, kes teostab...“

PA 06.02.1992 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsioon¹⁰³

§ 132. Riigikontroll on oma tegevuses sõltumatu majanduskontrolli teostav riigiorgan.

§ 133. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riigiasutuste, riigiettevõtete ja muude riiklike organisatsioonide majandustegevust;
- 2) riigi vara kasutamist ja säilitamist;
- 3) kohalike omavalitsuste valdusesse antud riigi vara kasutamist ja käsutamist;
- 4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole aktsiatega määratud häälest või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist tagab riik.

§ 134. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Riigikontrolöri volituste kestvus on viis aastat.

§ 135. Riigikontrolör esitab Riigikogule ülevaate riigi vara kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamiseks Riigikogus.

§ 136. Riigikontrolör võib oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes võtta sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungitest.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhina samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 137. Riigikontrolli korralduse sätestab seadus.

§ 138. Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

¹⁰² Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 178.

¹⁰³ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 164–165.

PA 06.02.1992 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsioon¹⁰⁴

§ 139. Õiguskantsler on oma tegevuses sõltumatu ametisik, kes teostab järelevalvet seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohaliku omavalitsuse õigustloovate aktide vastavuse üle Põhiseadusele ja seadustele.

Õiguskantsler analüüsib seaduste muutmiseks ja uute seaduste vastuvõtmiseks talle laekunud ettepanekuid ja esitab vajadusel korral Riigikogule ettekande.

Õiguskantsler teeb Riigikogule Põhiseaduse §-des 77, 85, 101, 138, 153 sätestatud juhtudel ettepaneku Riigikogu liikme, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse liikme, riigikontrolöri, Riigikohtu esimehe ja Riigikohtu liikme kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ 140. Õiguskantsleri nimetab ametisse seitsmeks aastaks Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Õiguskantslerit saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

§ 141. Õiguskantsleril on oma kantselei juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

Õiguskantsler võib sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse istungitest.

§ 142. Kui õiguskantsler leiab, et seadusandliku või täidesaatva riigivõimu või kohaliku omavalitsuse õigustloov akt on vastuolus Põhiseaduse või seadusega, teeb ta akti vastu võtnud organile ettepaneku viia see akt kahekümne päeva jooksul kooskõlla Põhiseaduse või seadusega.

Kui akt ei ole kahekümne päeva jooksul viidud kooskõlla Põhiseaduse või seadusega, teeb õiguskantsler Riigikohtule ettepaneku tunnistada see akt kehtetuks.

§ 143. Õiguskantsler esitab kord aastas Riigikogule ülevaate seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohalike omavalitsuste õigustloovate aktide vastavusest Põhiseadusele ja seadustele.

§ 144. Õiguskantsleri õigusliku seisundi ja tema kantselei töö korralduse sätestab seadus.

§ 145. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta ainult Vabariigi Presidendi ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

PA 06.02.1992 XIII peatüki (Kohus) redaktsioon¹⁰⁵

§ 146. Õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas Põhiseaduse ja seadustega.

¹⁰⁴ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 165–166.

¹⁰⁵ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 166–167.

§ 147. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegselt. Kohtunike ametist vabastamise alused ja korra sätestab seadus.

Kohtunikku saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

Kohtunikud ei tohi peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

Kohtunike sõltumatuse tagatised ja õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 148. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki kohtuasjade jaoks sätestab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 149. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 150. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Riigikohtu liikmed nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul.

§ 151. Esinduse, kaitse, riikliku süüdistuse ja seaduslikkuse järelevalve korralduse kohtumenetluses sätestab seadus.

§ 152. Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus Põhiseadusega.

Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti kui see on vastuolus Põhiseaduse sätte ja mõttega.

§ 153. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Vabariigi Presidendi nõusolekul.

Riigikohtu esimeest ja Riigikohtu liikmeid saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

PA 06.02.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Riigikontrolli peatükis on tekst väga vähe muutunud. Ainult § 133 lõiku 4 on sisse toodud osaku mõiste, et anda võimalus kontrollida ka selliste riikliku omandi osalusega ettevõtete majandustegevust, mis ei põhine aktsiaseltsil.

XII peatükk "Õiguskantsler". Siin on põhimõtteline muudatus. Nimelt, õiguskantsleri institutsiooni, õiguskantsleri pädevust on täpsemini sätestatud, kusjuures eelmises eelnõus väljendatud mõte, et õiguskantsler peaks kontrollima seadusandlikku ja täidesaatvat ning omavalitsuste tegevust, on asendatud mõttega, et ta peaks jälgima nende organite õigustloovate aktide vastavust põhiseadusele ja seadustele. Seega on temalt ära võetud tegevuse järelevalve roll ja asendatud see pigem seadusandluse ja õigussüsteemi kujunemise järelevalvega. See on muudatus, mis kindlasti vajab pikemat põhjendust. Ma usun, et ka siin on eksperdid vajaduse korral valmis assambleele selgitama, miks selline muudatus on vajalik. Tõepoolest tekkis meil oht, et õiguskantsleri kaudu võib uue nimetuse all jääda püsima prokuratuur kui rangelt tsentraliseeritud ametkond. Praeguses redaktsioonis ei ole õiguskantsleril oma ametkonda. Tal on ainult kantselei, mille põhitöö peaks seisnema seadusandlike aktide analüüsis.

Peatükis "Kohus" on püütud lahendada seda dilemmat, mida me ei suutnud lahendada, s. o. vastuolu kohtunike eluaegselt ametisse nimetamise ja teatud kindlatel juhtudel nende ametist vabastamise vahel. Praegune § 147 redaktsioon sätestab, et kohtunikuks nimetatakse isik eluaegselt, kusjuures tema ametist vabastamine tähendab tema vabastamist – mitte kohtuniku nimetuse äravõtmist, vaid ainult tema vabastamist ametiülesannetest. Selgelt on välja öeldud ka põhimõte, et kohtunikud ei tohi olla peale seaduses ettenähtud juhtude üheski muus valitud või nimetatud ametis. On muutunud ka kord, kuidas nimetatakse ametisse Riigikohtu liikmed. Nimelt ütleb § 150 lõik 2, et nad nimetatakse ametisse Riigikogu poolt Riigikohtu esimehe ettepanekul, kusjuures kohtunikud nimetab ametisse Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul. Teatavasti oli eelmises redaktsioonis kõigi kohtunike ametisse nimetamise kord läbi Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul. Meie eelnõule tehti mitmeid etteheiteid selles suhtes, et see ei taga piisavalt kohtuvõimu sõltumatust seadusandlikust võimust. Praegune versioon, kus ainult Riigikohtu liikmed saavad oma mandaadi Riigikogult, on põhjendatud, sest Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus ja selle tõttu peab omama seadusandja silmis autoriteeti. Teiselt poolt aga saab kohtunike kaader oma mandaadi Vabariigi Presidendi kaudu, tagades sellega nende sõltumatuse. Praegusest eelnõust on välja jäänud paragrahv, mis sätestas prokuröride koha, üsnagi ebamäärase koha. Kogu kohtukorralduse ja kohtumenetluse täpsem sätestamine on jäetud seaduse hooleks. Paragrahv 151 loetleb ainult need funktsioonid, mille täpsem korraldus tuleb seadusega täita, s. o. esindus, kaitse, riiklik süüdistus ja seaduslikkuse järelevalve. Paragrahv 152 sisaldab mehhanismi, kuidas toimub õigusaktide kehtetuks tunnistamine. II peatükis sätestasime põhimõtte, et iga inimene võib kohtusse kaevata mis tahes õigusakti või ka ametiisiku tegevuse, kui see on tema arvates vastuolus põhiseadusega. Paragrahv 152 näeb ette, et selline kohtuasi peab oma menetluses jõudma Riigikohtuni, sest Riigikohtule on antud õigus tunnistada kehtetuks mis tahes seadus või muu õigusakt, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega.

[...]

Juhtaja: Kas üldistes küsimustes on proua Hännile või härra Raidlale küsimusi? Eelnõu uue redaktsiooni üksikasjalik arutelu on meil ees, me alustame seda täna pärast lõunat, kuid on võimalik, et te üldistes küsimustes soovite midagi selgitada. Küsimusi ei ole. Mõni sõna sellest, kuidas juhatus planeerib tööd jätkata. Assamblee täiskogu jätkab tööd kell 15. On

ettepanek, et vahepeal koguneksid teematoimkonnad, et läbi vaadata põhiseaduse eelnõu need peatükid, mis tööjaotuse järgi on nende omad. Koos võiksid töötada ka viies ja kuues toimkond ning nende eksperdikis võiks olla härra Rask.

PA 07.02.1992 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsioon¹⁰⁶

§ 133. Riigikontroll on oma tegevuses sõltumatu majanduskontrolli teostav riigiorgan.

§ 134. Riigikontroll kontrollib:

- 1) riigiasutuste, riigiettevõtete ja muude riiklike organisatsioonide majandustegevust;
- 2) riigi vara kasutamist ja säilitamist;
- 3) kohalike omavalitsuste valdusse antud riigi vara kasutamist ja käsutamist;
- 4) nende ettevõtete majandustegevust, kus riigil on üle poole osakute või aktsiatega määratud häälest või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist tagab riik.

§ 135. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Riigikontrolöri volituste kestvus on viis aastat.

§ 136. Riigikontrolör esitab Riigikogule ülevaate riigi vara kasutamise ja säilimise kohta eelmisel eelarveaastal üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamiseks Riigikogus.

§ 137. Riigikontrolör võib oma ülesannetesse kuuluvates küsimustes võtta sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungitest.

Riigikontrolöril on oma ametkonna juhina samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 138. Riigikontrolli korralduse sätestab seadus.

§ 139. Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

PA 07.02.1992 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsioon¹⁰⁷

§ 140. Õiguskantsler on oma tegevuses sõltumatu ametiisik, kes teostab järelevalvet seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohaliku omavalitsuse õigustloovate aktide vastavuse üle Põhiseadusele ja seadustele.

Õiguskantsler analüüsib seaduste muutmiseks ja uute seaduste vastuvõtmiseks talle laekunud ettepanekuid ja esitab vajadusel korral Riigikogule ettekande.

¹⁰⁶ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, I 191–192.

¹⁰⁷ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, I 192–193.

Õiguskantsler teeb Riigikogule Põhiseaduse §-des 77, 86, 102, 139, 154 sätestatud juhtudel ettepaneku Riigikogu liikme, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse liikme, riigikontrolöri, Riigikohtu esimehe ja Riigikohtu liikme kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ 141. Õiguskantsleri nimetab ametisse seitsmeks aastaks Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Õiguskantslerit saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

§ 142. Õiguskantsleril on oma kantselei juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

Õiguskantsler võib sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse istungitest.

§ 143. Kui õiguskantsler leiab, et seadusandliku või täidesaatva riigivõimu või kohaliku omavalitsuse õigustloov akt on vastuolus Põhiseaduse või seadusega, teeb ta akti vastu võtnud organile ettepaneku viia see kahekümne päeva jooksul kooskõlla Põhiseaduse või seadusega.

Kui akt ei ole kahekümne päeva jooksul viidud kooskõlla Põhiseaduse või seadusega, teeb õiguskantsler Riigikohtule ettepaneku tunnistada see akt kehtetuks.

§ 144. Õiguskantsler esitab kord aastas Riigikogule ülevaate seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohalike omavalitsuste õigustloovate aktide vastavusest Põhiseadusele ja seadustele.

§ 145. Õiguskantsleri õigusliku seisundi ja tema kantselei töö korralduse sätestab seadus.

§ 146. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta ainult Vabariigi Presidendi ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

PA 07.02.1992 XIII peatüki (Kohus) redaktsioon¹⁰⁸

§ 147. Õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas Põhiseaduse ja seadustega.

§ 148. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegselt. Kohtunike ametist vabastamise alused ja korra sätestab seadus.

Kohtunikku saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

Kohtunikud ei tohi peale seadusega ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

Kohtunike sõltumatuse tagatised ja õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 149. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;

¹⁰⁸ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 193–194.

3) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki kohtuasjade jaoks sätestab seadus.
Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 150. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.
Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 151. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Riigikohtu liikmed nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Kohtunikud nimetab ametisse Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul.

§ 152. Esinduse, kaitse, riikliku süüdistuse ja seaduslikkuse järelevalve korralduse kohtumenetluses sätestab seadus.

§ 153. Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus Põhiseadusega.

Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus Põhiseaduse sätte ja mõttega.

§ 154. Kohtuniku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Vabariigi Presidendi nõusolekul.

Riigikohtu esimeest ja Riigikohtu liikmeid saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 10.02.1992 koosoleku protokollist:¹⁰⁹

XIII ptk – kuhu on jäänud prokurörid?

Varjatult § 152-s olemas – riikliku süüdistuse institutsioon.

PA 14.02.1992 XI peatüki (Riigikontroll) redaktsioon¹¹⁰

§ 133. Riigikontroll on oma tegevuses sõltumatu majanduskontrolli teostav riigiorgan.

§ 134. Riigikontroll kontrollib:

1) riigiasutuste, riigiettevõtete ja muude riiklike organisatsioonide majandustegevust;

¹⁰⁹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.25, l 190.

¹¹⁰ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 217

- 2) riigi vara kasutamist ja säilitamist;
- 3) kohalike omavalitsuste valdusse antud riigi vara kasutamist ja käsutamist;
- 4) nende ettevõtete majanduslikku tegevust, kus riigil on üle poole osakute või aktsiatega määratud häälest või kelle laene või lepinguliste kohustuste täitmist tagab riik.

§ 135. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.
Riigikontrolöri volituste kestvus on viis aastat.

§ 136. Riigikontrolör esitab Riigikogule ülevaate riigi vara kasutamise ja säilimise kohta eelmisel eelarveaastal üheaegselt riigieelarve täitmise aruande arutamiseks Riigikogus.

§ 137. Riigikontrolöril võib oma ülesannetesse kuuluvais asjus võtta sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungitest.
Riigikontrolöril on oma ametkonna juhina samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 138. Riigikontrolli korralduse sätestab seadus.

§ 139. Riigikontrolöri võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

PA 14.02.1992 XII peatüki (Õiguskantsler) redaktsioon¹¹¹

§ 140. Õiguskantsler on oma tegevuses sõltumatu ametisik, kes teostab järelevalvet seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohaliku omavalitsuse õigustloovate aktide vastavuse üle Põhiseadusele ja seadustele.

Õiguskantsler analüüsib seaduste muutmiseks ja uute seaduste vastuvõtmiseks talle laekunud ettepanekuid ja esitab vajadusel korral Riigikogule ettekande.

Õiguskantsler teeb Riigikogule Põhiseaduse §-des 77, 86, 102, 139, 154 ettenähtud juhtudel ettepaneku Riigikogu liikme, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse liikme, riigikontrolöri, Riigikohtu esimehe ja Riigikohtu liikme kriminaalvastutusele võtmiseks.

§ 141. Õiguskantsleri nimetab ametisse Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul seitsmeks aastaks.

Õiguskantslerit saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

§ 142. Õiguskantsleril on oma kantselei juhtimisel samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

Õiguskantsler võib sõnaõigusega osa võtta Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse istungitest.

¹¹¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 218.

§ 143. Kui õiguskantsler leiab, et seadusandliku või täidesaatva riigivõimu või kohaliku omavalitsuse õigustloov akt on Põhiseaduse või seadusega vastuolus, teeb ta akti vastuvõtnud organile ettepaneku viia see kahekümne päeva jooksul Põhiseaduse või seadusega kooskõlla. Kui akt ei ole kahekümne päeva jooksul Põhiseaduse või seadusega kooskõlla viidud, teeb õiguskantsler Riigikohtule ettepaneku tunnistada see akt kehtetuks.

§ 144. Õiguskantsler esitab kord aastas Riigikogule ülevaate seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohalike omavalitsuste õigustloovate aktide kooskõlast Põhiseaduse ja seadustega.

§ 145. Õiguskantsleri õigusliku seisundi ja tema kantselei töö korralduse sätestab seadus.

§ 146. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta ainult Vabariigi Presidendi ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

PA 14.02.1992 XIII peatüki (Kohus) redaktsioon¹¹²

§ 147. Õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas Põhiseaduse ja seadustega.

§ 148. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegselt. Kohtunike ametist vabastamise alused ja korra sätestab seadus.

Kohtunikku saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega.

Kohtunikud ei tohi peale seadusega ettenähtud juhtude olla üheski muus valitud või nimetatud ametis.

Kohtunike sõltumatuse tagatised ja õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 149. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki kohtuasjade jaoks sätestab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 150. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtulahendeid läbi kassatsiooni korras.

Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 151. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Riigikohtu liikmed nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

¹¹² Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 218–219.

Kohtunikud nimetab ametisse Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul.

§ 152. Esinduse, kaitse, riikliku süüdistuse ja seaduslikkuse järelevalve korralduse kohtumenetluses sätestab seadus.

§ 153. Kohus jätab konkreetse kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus Põhiseadusega.

Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus Põhiseaduse sätte ja mõttega.

§ 154. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul ja Vabariigi Presidendi nõusolekul.

Riigikohtu esimeest ja liikmeid saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul ja Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

PA 03.04.1992 istungi stenogrammist:

Ü. Uluots: Proua Hänni! Paragrahvi 54 (154?) lõik 2 kõlab nii: "Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega." See on samahästi kui käskivas kõneviisis. Te ütlesite, et tal on võimalus seda teha. Ei ole, ta on kohustatud seda tegema. Sellepärast ma leian, et see, mis te nüüd siia juurde tõite – kui Riigikohus tunnistab jne. –, on tegelikult § 154 kordus. Niikuinii on Riigikohus kohustatud seda tegema, kui seadus ei vasta põhiseadusele. Ma ei näe praegu mingit mõtet selle viimase osa sissetoomises. Minu ettepanek on pöörduda uuesti tagasi koosseisu enamuse veto juurde.

L. Hänni: Ma ei saa siin päriselt nõustuda härra Uluotsa sellise interpretatsiooniga, et Riigikohus teeb seda igal juhul. Kohus rakendub töösse tavaliselt siis, kui ta saab mingisuguse kaebuse, ja meil on põhiseaduses viidatud mitmele mehhanismile, kuidas võib Riigikohtuni jõuda ettepanek arutada seaduse vastavust põhiseadusele. Põhiseaduses ei ole tõepoolest üksikasjalikult kirjas, kuidas, millise menetluse kohaselt Riigikohus arutab seaduse vastavust põhiseadusele. Kuid ka arutlustes ekspertidega jäi kõlama mõte, et ta ikkagi tegutseb kohtuna, s. t. hakkab kaebuse ja ettepaneku põhjal arutama seaduse vastavust põhiseadusele, mitte aga üldise järelevalve korras, omal algatusel.

[...]

R. Järlik: Austatud proua Hänni! Paratamatult läheb jutt §-le 154, millele on viidatud ka arutatavas parandusettepanekus. Kas Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega, ainult sellisel juhul, kui keegi tema poole pöördub, või on ta seda kohustatud niikuinii tegema?

L. Hänni: Ma juba viitasin sellele, et meie põhiseadus ei anna sellele küsimusele täpset vastust. Küll aga on põhiseaduses olemas mitmed mehhanismid, mis näitavad, kuidas ettepanek arutada seaduse vastavust põhiseadusele Riigikohtusse jõuab. Seda sel juhul, kui

madalama astme kohtud ei rakenda seadust, kuna nad leiavad, et see on põhiseadusega vastuolus. Nendel endal puudub õigus seadust tühistada. Igal juhul peavad nad sel juhul pöörduma Riigikohtu poole vastava ettepanekuga. Peale selle on antud õiguskantslerile õigus apelleerida Riigikohtus, kui ta leiab, et on vastuolu põhiseadusega. Meie ettepanek on anda selline võimalus ka Vabariigi Presidendile. Ilmselt võib kohtute peatükile ette heita seda, et selles on kirjutatud liiga üldsõnaliselt, kuidas Riigikohus toimib põhiseaduse järelevalve kohtuna. Need küsimused, mis on siin praegu tõstatatud, tulenevad õigusliku lahenduse pealiskaudsusest, mida me põhiseaduses anname. Kuid ma rõhutan veel kord, et valides kahe variandi vahel – Riigikohus teostab omal initsiatiivil järelevalvet või rakendub tööle konkreetse kaebuse põhjal –, tuleks ilmselt eelistada seda võimalust, kus ta ikkagi tegutseb kohtuna, s. t. astub vahele ja teeb otsuse, kui on tekkinud konflikt.

K. Kama: Mul ei ole küsimust. Ma tahan repliigi korras öelda, et kui me lähtuksime kontseptsioonist, et Riigikohus järelevalveorganina peab omal algatusel hakkama tühistama neid seadusi, mis on vastuolus põhiseadusega, siis kaotab see peatükk, kus on juttu õiguskantslerist, täielikult oma mõtte. Just nimelt õiguskantsleri peatükk näitab seda, et ikkagi peab keegi Riigikohtu poole pöörduma, selleks et kogu see protsess käima läheks. See mehhanism, mis on praegu pakutud, on teatud mõttes presidendi kaitse, et ta ei oleks põhiseaduse järgi kohustatud välja kuulutama sellist seadust, mille puhul ta ise leiab, et see on vastuolus põhiseadusega. Samal ajal, kui ta on selle juba välja kuulutanud, siis ei tohiks tal olla ka enam asja pöörduda Riigikohtu poole. Kui ta ise on selle välja kuulutanud, siis ei ole nagu midagi enam pärast protestida. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja: Suur tänu! Härra Rätsep!

J. Rätsep: Ma soovin eksperdi abiga juhtida tähelepanu ühele kahtlusele selle sätte formulatsioonis. Nimelt kuulutab president seaduse välja või pöördub Riigikohtu poole ettepanekuga tunnistada seadus kehtetuks vastavalt põhiseaduse §-le 154. Siin mõtles ekspert Kiris minu arvates küllaltki põhjendatult, et sel juhul seadus veel ei kehti. Ta peaks pöörduma Riigikohtu poole seisukoha võtmiseks. See viimane fraas tuleks minu arvates täpsemalt formuleerida.

[...]

L. Hänni: On ettepanek sõnastada § 149 lõigu 1 esimene lause järgmiselt: "Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegselt." Selline ettepanek tuleneb vajadusest anda lõigu esimesele lausele korrektne, eesti keelele omane kuju. Kohtunikuks nimetatakse eluaegselt – see kõlab kummaliselt. Miks see oli alguses meil sellisel kummalisel kujul? Olid pikad vaidlused selle üle, et kui üks kohtunik on nimetatud ametisse eluaegselt, mida siis tähendab tema vabastamine hiljem. Siin me ilmselt ajasime natukene segi üldnormi, mis on esimeses lauses, ja selle üldnormi täpsustuse teises lauses, et seda eluaegselt ametis olemist võib siiski seaduse alusel ja korras teatud tingimustel lõpetada. Küll aga oli redaktsioonitoimkonnas selline seisukoht, et inimene saab kohtuniku nimetuse eluaegselt, seda nimetust talt ära ei võeta. See on selline vahetegemise nüanss. Ametisolek võib olla seadusega piiratud kas seoses vanusega või mingil muul põhjusel, aga kohtuniku nimi, kui inimene sellesse ametisse kord on

nimetatud, peaks olema eluaegne. Sel põhjusel me pidasime vajalikuks redaktsiooni muuta. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Härra Vahtre, palun!

S. Vahtre: Austatud proua Hänni! Te viitasite, et siin on püütud saavutada keelelist korrektsust. Mul on siiski väikene kahtlus, kas see sõna "eluaegselt" on keeleliselt korrektne. Nimelt on siin tarvis näidata siiski vältust, näiteks, ametisse määratakse viieks aastaks jne, mitte viieaastaselt. Keeleliselt on siiski mõeldav, sisu kõrvale jättes, et määratakse ametisse pikaks ajaks, aga mitte pikaajaliselt või pikaajakselt. Puhtkeeleliselt annaks praegu välja lugeda isegi niiviisi, et kohtunikud nimetatakse ametisse sellel ajal, kui nad on elus. Nii et minu arvates sobib kas eluajaks või pikaajakselt või eluks ajaks, aga seda vist ei oleks mõtet ka siin rohkem arutada. See jääks redaktsioonitoimkonnale veel kaalumiseks. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu!

L. Hänni: Lugupeetud härra Vahtre! Me neid kahte võimalust – eluaegseks ja eluaegselt – ka kaalusime. Ilmselt on siin tegu keelepruugi küsimusega. Keeleekspertiisis seda asendust vajalikuks ei peetud. Ma ei oska praegu öelda, kas sellele küsimusele ei pööratud tähelepanu, aga sellisel kujul seda ei tõstatatud. Tundus, et väljend "eluaegselt" on läinud rohkem käibesse ja sel põhjusel on see ka praegu meil sellisel kujul esitatud.

Juhataja: Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud redaktsioonitoimkond ja kaaslased saalis! Ma julgen kõhelda ja kahelda, kas see pakutud variant on tugevam kui vana, sest siin ei ole küsimus ainult selles ühes sõnas "ametisse", vaid uus variant pakub, et kohtunikud nimetatakse ametisse. Vana variant oli, et kohtunikuks nimetatakse. Tähendab, see on umbes selline vahe, nagu ühes organisatsioonis on tegevliikmed ja auliikmed. Vana variant "kohtunikuks nimetatakse" on isegi tiitli- ja auküsimus, mitte ei ole ainult ametiküsimus. Võib-olla kompromiss oleks kusagil seal, et kohtuniku ametinimetust antakse eluks ajaks. Võib-olla on see. Aga see uus variant peletab täiesti eemale tiitli eluaegsuse, see seob pragmaatilisel, ainult ilma auta ametitooli külge. Nii et see ei ole sugugi tugevam. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Härra Erm, palun!

A. Erm: Aitäh! Lugupeetud juhatus! Lugupeetud redaktsioonitoimkonna esinaine! Ma ei hakka enam vaidlustama seda põhimõtet, kuigi ma ei ole sellega loogiliselt päris nõus, aga kõik juristid on teinud selgeks, et see peab nii olema. Ma tulen siiski keelelise külje juurde. Eelmises variandis oli minu meelest loogilisem sõnastus. Kohtunikuks nimetatakse eluaegselt – see jätab tõesti teatud kahesuse, aga samal ajal annab see võimaluse mõista seda tõesti sedasi, et kohtunikunimetust ei saa keegi ära võtta. Käesolevas tekstis tekib tegelikult niisugune keeleline vastuolu, et nimetatakse ametisse eluaegselt, aga samal ajal järgmine lause ütleb, et vabastamise alused ja korra sätestab seadus. Ühesõnaga, tekibki küsimus, kas nimetatakse siis eluaegselt või ei nimetata. Minupoolne parandus on, et võib-olla kõlaks

hoopis paremini, kui kohtunikud nimetataks ametisse tähtajatult. Ühesõnaga, niisugune ettepanek oleks, et võib-olla seda sõnastust siiski veel kaaluda. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Proua Hänni!

L. Hänni: Seda sõnastust on väga-väga palju kaalutud nii eelmisel redaktsiooniringil kui ka keeleekspertidega. Küsimus on mõnes mõttes sisuline, ka formuleeringu küsimus, aga väide, et kohtunikud nimetatakse eluaegselt, ei ole oma õigusliku toime poolest päris selge. See viitab küll sellele tiitlile, aga see ei mõju eriti seadussättena. Ma loodan, et härra Rätsep kui vastava toimkonna esimees ütleb ka oma lõpliku arvamuse, sest ilmselt on siin otsuse langetamine siiski üsna raske. Neid nüansse ja tähendusvarjundeid on ühel või teisel formuleeringul üsna palju.

Juhataja: Aitäh! Härra Korrovits!

V. Korrovits: Tänan! Austatud ettekandja! Küsimus on tõesti keeruline, sellepärast ei tahaks otsest formuleeringut välja pakkuda, küll aga tahaks öelda, mis häirib. Nimelt, kui räägitakse eluaegsusest ja edasi on juttu, et vabastamise sätestab seadus, siis nagu hakataks elu kallale kippuma. Sellepärast annab võib-olla just tähtajaga niisugust aspekti kuidagi kõrvaldada. Küsimus on tõesti keeruline, kuigi mõte on selge. Tänan!

Juhataja: Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep: Austatud kolleegid! Ma olen kuuenda toimkonna esindajana osa võtnud redaktsioonitoimkonna tegevusest, ka selleteemalistest arutlustest. Tõepoolest, nii praegu ajakirjanduses avaldatud tekstis kui ka parandusettepanekus ei ole õnnestunud leida rahuldavat lahendust. Kõik need seisukohad, mida lugupeetud kolleeg Sulev Vahtre siin esitas, need keelekorrektsuse küsimused on kahjuks mittepiisavalt lahendatud. Ma tahan rõhutada, et põhiseaduses peab olema fikseeritud kohtunike eluaegsuse põhimõte. Tuleb välja, et eesti keel on selle väljendamiseks küllalt õnnetu. Just nimelt Ain Kaalep keeleasjatundjana on pakkunud "eluks ajaks". Keelepruugi järgi on see omakorda võõras, kuigi eesti keeles väljendaks see seda mõtet täpsemalt. Põhimõtteliselt oleme eeldatavasti kõik nõus sellega, et eluaegsuse printsiip peab olema sõnastatud, sest seni, kuni niisugunegi kuju teksti tuli, ei oldud meie põhiseaduse eelnõu selle osaga rahul, sest see ei olnud selgelt väljendatud. Ma ei tea, võib-olla oleks pisut kergem, kui me märgiksime, et kohtunikuamet on eluaegne.

Juhataja: Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Meil on kaks sõnavõtjat veel. Kui te olete sellega nõus, et me püüame hääletamise teel otsustada, siis sellisel juhul oleks viimane sõnavõtja härra Kork. Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu: Ma tahan juhtida tähelepanu sellele, et inseneriamet on ka eluaegne. Mina olen insener ja mina arvan, et mulle on see eluks ajaks antud. Ma ei saa aru, mispärast peab kohtunike puhul olema see eraldi põhiseaduses sees, ehkki ma küll midagi tajun seal taga. Minu arust, nii nagu iga inimese vabastamise alused ja korra sätestab seadus, nii sätestab seadus seda ka kohtunike kohta. Miks peaksid kohtunikud olema põhiseaduses eraldi ära

märgitud? Aga see on vist tõesti keeleteemate ja juristide teema. Ma esinen siin ausalt öeldes ainult insenerina, isegi mitte poliitikuna. Sellepärast pakun keeleteematele ja juristidele selle teksti üle järelemõtlemiseks nädal aega. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Proua Hänni! Ma palun, et redaktsioonitoimkond vajaduse korral annaks 24. ettepaneku suhtes oma arvamuse. Esitati seisukoht, et võib-olla on vaja otsustamist edasi lükata, võib-olla esitatud teksti redaktsioon ei ole kõige parem, tuleks valida kolmas või neljas variant. Milline on redaktsioonitoimkonna lõppsõna selles asjas?

L. Hänni: Me ei hakka praegu taotlema seda, et meie ettepanekut § 149 lõike 1 esimese lause muutmiseks hakataks hääletama. Kui me vahepeal leiame teistsuguse redaktsiooni, mis meie arvates annab mõtte edasi täpsemalt, mida me kõik mõistame, siis me tuleme teie ette uue ettepanekuga, aga praegu me ei taotle, et seda hääletada.

Juhataja: Suur tänu! 25. ettepanek.

L. Hänni: Paragrahv 154. Kõigepealt on ettepanek teha selle esimeses lõigus väikene muudatus, mida tabelisse kantud ei ole. See seisneb selles, et jätta välja sõna "konkreetne", kuna see on mittevajalik ja koormab keeleliselt seda lauset ilmaasjata. Oleks siis nii: "Kohus jätab kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse ..." Tahaks nagu võib-olla inglise keele päraselt veel mingit artiklit ette saada sellele kohtuasjale, aga eesti keeles pole selline rõhuasetus ilmselt vajalik. Mõte on niigi arusaadav. Kui sellele praegu vastuväiteid ei tule, kas siis võib oletada, et te olete selle ettepanekuga nõus? Paragrahvi 154 lõik 2. Siin on öeldud, et Riigikohus tunnustab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega. Kohus peaks oma otsustuse tegema seadusele tuginedes. Selline sõnastus, mis viitab abstraktsetele kategooriatele, põhiseaduse mõttele, viib meid kõrvale taotlustest, et kohtuotsus oleks tehtud ilmtingimata seaduse alusel. Seetõttu teeb redaktsioonitoimkond ettepaneku öelda selles lõigus lihtsalt nii: kui see on vastuolus põhiseadusega. Põhiseadus ise sisaldab üldisi norme, mis võimaldavad küllaltki laiendavat tõlgendust. Näiteks § 11, mis räägib sellest, et piirangud peavad olema vajalikud demokraatlikus ühiskonnas ega tohi moonutada nende õiguste olemust. Selliseid väga üldisi sätteid, mis suunavad kohut otsuse langetamisel, on veel teisigi. Nii et selle abstraktse mõtte võiksime välja jätta, viidates just nimelt sellele, et kohus langetab otsused, tuginedes seadustele.

Juhataja: Suur tänu! Härra Järlik, palun!

R. Järlik: Lugupeetud proua Hänni! XII peatükk ütleb õiguskantsleri kohta, et ta teostab järelevalvet kõigi õigustloovate aktide põhiseadustele vastavuse üle. Edasi tuleb, et selle vastuolu korral teeb ta akti vastuvõtnud organile ettepaneku viia see 20 päeva jooksul vastavusse põhiseaduse või seadusega ning kord aastas esitab Riigikogule ülevaate õigustloovate aktide kooskõlast põhiseaduse ja seadustega. Nüüd on aga §-s 154 öeldud, et tunnustab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus ainult põhiseadusega. Miks on siit ära jäetud vastuolu seadusega? Kas ta tunnustab siis tõesti kehtetuks ainult põhiseadusega mitte kooskõlas oleva seaduse või õigustloova akti ning ei tunnista akti kehtetuks, kui see on vastuolus seadusega? Aitäh!

L. Hänni: Õigusaktide all mõeldakse siin eri liiki õigusdokumente. Siia võivad kuuluda seadused, määrused, samuti omavalitsuste korraldused. Ilmselt peaks meie haldusõigus sätestama, kuidas toimub järelevalve nende õigusaktide üle, mis ei ole seadused. Selliste õigusaktide tühistamine või kehtetuks tunnistamine ei peaks igal juhul käima kohtu kaudu, vaid selleks võiksid olla mingid teised mehhanismid. Seetõttu on §-s 154 tehtud viide põhiseadusele, kuigi jah, siin võib tulla tõesti probleem, sest viide muule õigusaktile on ikkagi olemas. Ma arvan, et seda märkust tuleks veel kord analüüsida. Võib-olla mõni redaktsioonitoimkonna liige oskab midagi lisada, sest värskelt me seda küsimust arutanud ei ole.

Juhataja: Härra Adams, palun!

J. Adams: Kui ma õigesti aru sain, proua Hänni, siis redaktsioonitoimkonna ettepanekud § 154 kohta võimaldavad põhiseaduse teksti lühendada nelja sõna võrra, ilma et sisuliselt midagi muutuks. Ma lihtsalt tahtsin teha komplimendi, sest osalt minu püüdluste tõttu pikenes põhiseaduse tekst täna paarikümne sõna võrra, siin on aga tegu vastupidise tendentsiga. Tänan!

Juhataja: Suur tänu, härra Adams! Küsimusi ega sõnavõtjaid rohkem ei ole, me saame hääletada. Meie ees on konkreetne redaktsioonitoimkonna ettepanek § 154 lõigu 2 kohta. Ettepaneku sisu on praegu vaid selles, et jätta lõigu 2 lõpust ära kolm sõna – "sätte ja mõttega". Kes on selle poolt, et parandada § 154 lõiku 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 24, vastu 2. Assamblee on otsustanud muuta § 154 lõiku 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

PA 10.04.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Järgmine parandusettepanek puudutab § 141 lõiku 2 ja käsitleb õiguskantsleri volitusi. Meie lähenemise kohaselt on õiguskantsler olnud eelkõige seadusloome korrastaja. Selles rollis teeb ta kokkuvõtteid ka kodanikelt saabunud ettepanekutest seaduste muutmiseks ja uute seaduste vastuvõtmiseks. Kuid on ka selge, et mitte kõik inimesed ei suuda oma ettepanekuid formuleerida sellisel kujul, et need sobiksid otseselt kas seaduste muutmiseks või uute seaduste vastuvõtmiseks, vaid esitavad ettepanekuid üldisemas vormis. Näiteks selle kohta, kuidas üks või teine riigiasutus võiks töötada või millised puudused on tema töös. Et võimaldada ka selliste ettepanekute analüüsi ja vajaduse korral pöördumist Riigikogu poole ettekandega, teeme ettepaneku lisada õiguskantsleri õigusi või pädevusi puudutavasse § 141 lõiku 2 juurde neli sõna "ning riigiasutuste töö kohta". See tähendab, et õiguskantsler üldistab ka need kodanike ettepanekud, mis tulevad riigiasutuste töö kohta. Võib arvata, et meil praegu, riikluse taastamise perioodil võib just selliseid ettepanekuid päris hulgaliselt tulla. Kuna õiguskantsleri kontseptsioon sellisena, nagu see meil eelnevalt kirjas oli, oli põhiliselt härra Raski esitatud, siis selle ettepaneku me temaga ka kooskõlastasime. Ta leidis, et selline lisandus, arvestades meie praegust olukorda ja neid eesmärke, et me soovime oma riigi panna tööle kodanike teenistusse, inimeste teenistusse, oleks asjale kasuks.

Juhataja: Küsimusi ega sõnasoovijaid ei ole. Palun, kas me võime hääletada? Kes on selle poolt, et § 141 lõigus 2 teha parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 31, vastu 1. Assamblee on otsustanud muuta § 141 lõiku 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

L. Hänni: Paragrahvi 149 lõik 1. Siin on redaktsioonitoimkond jätkanud otsinguid, et leida kõige parem sõnastus sellele põhimõttele, et kohtunikud nimetatakse ametisse nii, et nende volituste tähtaeg on eluks ajaks. Nendest võimalikest erinevatest formuleeringutest, mida me oleme siiani leidnud, jäi kaalumisel sõelale järgmine formuleering: "Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegsetena." See formuleering viitab asjaolule, et sel hetkel, kui kohtunik ametisse nimetatakse, ei piira miski tema ametivolituste aega. Kui hiljem tekivad asjaolud, et kohtunik kas omal soovil või muudel asjaoludel ametist lahkub, siis seda fakti, et ta on nimetatud ametisse eluaegsena, need hilisemad sündmused enam tagantjärele ei tühista. Kindlasti on see keeletaju küsimus, milline formuleering vastab kõige paremini sellele eesmärgile, mida me tahame saavutada, ja on teie otsustada, kas praegune redaktsioonitoimkonna pakutud kuju täidab selle eesmärgi.

Juhataja: Aitäh! Kas meil on võimalik hääletada? Härra Velliste, palun! T. Velliste Härra juhataja! Minu küsimus on, kas redaktsioonitoimkond ei kaalunud siiski lihtsamat keelepruuki, nimelt seda, et kohtunikud nimetatakse ametisse kogu eluks. Milles on vahe? Ja miks peaks siin olema selline kantselihõnguline "eluaegne"?

L. Hänni: Me oleme arutanud väga mitmeid formuleeringuid, nagu "eluks ajaks", "eluaegselt", "eluaegseks". Ma juba viitasin sellele, et see on keeletaju ja keelevaistu küsimus. Valikut teha on väga raske, sest keeletaju on meil kõigil natuke erinev. Aga ma loodan, et härra Rätsep võtab sõna, sest just tema ettepanek oli sellisel kujul formuleerida.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kui te olete sellega nõus, siis juhatus talitab järgmiselt: sõna saavad veel härrad Rätsep ja Kaalep ning juhatus paluks, et oma arvamuse ütleks välja ka härra Runnel. Pärast seda katsume otsustada hääletamise teel. Kui on võimalik, palun teeme nii, nagu juhatus ette paneb. Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep: Lugupeetud kolleegid! Ega mul ei ole proua Liia Hänni esitatud selgitusele selles asjas midagi väga olulist lisada. Saame ainult kinnitada seda, et selle lausekombinatsiooni kallal oleme tõesti vist kõige rohkem vaeva näinud, terve põhiseaduse teksti mõõtu arvestades. Tahe on väljendada seda, mille pärast see üldse on ära märgitud. See on eluaegsuse printsiip. See on üldiselt tuntud printsiip ja sellepärast ei saa näiteks tarvitada niisuguseid sõnu nagu "tähtajatult", mis oleks keeleliselt isegi loogilisem. Aga kohtuniku eluaegsuse printsiip on niisugune asi, mida põhiseaduses tahetakse lihtsalt rõhutada ja mitte ainult meie poolt, vaid nende poolt, kes selle tööga tegelevad. Nimetatakse ametisse eluaegsetena – see sõnastus võimaldab vähendada vastuolu järgmise lausega, kus on kirjas ametist vabastamise erijuhud. Ilma nendeta ei saa ju ka. Noh, eluaegsuse printsiip on väljendatud, aga inimene võib ju ise loobuda sellest aust kohtunik olla. Ta võib loobuda ka kohtuniku nimetusest, mis on antud eluks ajaks, mida ta saab taastada ametinagi, kui ta läheb kas või teaduslikule tööle, või inimesel võib olla mingi muu põhjus, et ta üldse kaotab huvi

selle kutseala vastu. Aga ma usun, et selles redaktsioonis on rõhutatud seda eluaegsuse printsiipi, et ta niisugusena nimetatakse ametisse.

Juhataja: Suur tänu! Härra Kaalep, palun!

A. Kaalep: Kolleeg Jüri Rätsepale on lisada ainult niipalju, et see vajalik mõtterõhk, mida siin on püütud edasi anda, on just selle keelendiga "eluaegsetena" tõesti tabatud. Kui öelda "eluks ajaks", siis võiks lihtsameelne inimene sellest niimoodi aru saada, et kohtunik on kohustatud surmani kohtunik olema, isegi kui ta ei taha. Võiks niimoodi aru saada, aga kui on "eluaegsetena", siis on täpselt nii, nagu Jüri Rätsep meile rääkis. Kusjuures muidugi jälle puhtstiililiselt võttes oleks "eluks ajaks" ju ilusam küll. "Eluaegsetena" kõlab kui mitte just bürokraatlikult, siis natuke liiga liberaalselt, aga vajalik varjund on sellel just olemas. Nii et toetan.

Juhataja: Suur tänu! Kas härra Runnel soovib juhatusel ka selle vaidlusaluse küsimuse kohta oma arvamuse öelda?

H. Runnel: Täna selle austava võimaluse eest! Ma leian, et see sõnastus on nii meeldivalt mitmemõtteline ja piisavalt segane ning ületab eelmiste sõnastuste ühekülgsust nii tunduvalt, et võib hääletada selle poolt.

Juhataja: Suur tänu! Kes on selle poolt, et parandada § 149 lõiku 1 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 25, vastu 1. Assamblee on otsustanud muuta § 149 lõiku 1 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule. Meil on jäänud vaadata veel üks ettepanek, 22. ettepanek. Paragrahv 154. Palun, proua Hänni!

L. Hänni: Paragrahvi 154 lõik 2. Siin on ettepanek lisada selline säte või õieti sõna sellele sättele, mis võimaldab Riigikohtul tunnistada kehtetuks ka seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus mitte ainult põhiseaduse, vaid ka seadusega. Ma tuletan meelde, et küsimus hakkas hargnema §-st 144, mis käsitleb õiguskantsleri volitusi. Selles on öeldud, et kui õiguskantsler leiab, et seadusandliku või täidesaatva riigivõimu või kohaliku omavalitsuse õigustloov akt on põhiseaduse või seadusega vastuolus, teeb ta akti vastuvõtnud organile ettepaneku viia see akt 20 päeva jooksul põhiseaduse või seadusega kooskõlla. Kui seda ei toimu, siis teeb ta Riigikohtule ettepaneku tunnistada see akt kehtetuks. Siin on selge viide, et Riigikohus peab vaatama õigusaktide vastavust nii põhiseadusele kui ka seadustele. Õigusaktid ei ole siin mitte ainult seadused, vaid võivad olla ka valitsuse määrused, kohalike omavalitsuste korraldused, mis tulevad sel juhul tühistamisele Riigikohtu kaudu. Et §-s 154 esialgu olnud ühekülgsused kõrvaldada, ongi ettepanek lisada see sõna "seadusega". Siin kerkib kindlasti üles küsimusi, et tekib tautoloogia, uuritakse seaduse vastavust seadusele. Uus seadus, mille Riigikogu vastu võtab, võib olla vastuolus eelmiste seadustega. Kas ta sel juhul on kehtetu või on Riigikohtul õigus tunnistada ta kehtetuks? Oleneb nüüd, millist kujunemisviisi me näeme Eesti õigussüsteemile. Kui me kujutame ette, et Eesti õigussüsteem hakkab kujunema nii, et võetakse vastu uusi seadusakte, uusi seadusi ja vanad jäävad samal ajal kehtima sellisel kujul, nagu nad olid, isegi kui nad on vastuolus uue seadusega, siis on see üks tee. Eesti Vabariigi ajast on teada traditsioon, et kui uus seadus vastu võeti, siis uuriti ka kogu seaduste süsteemi ja tühistati kõik seadusandlikud aktid, mis osutusid seadusega

vastuolus olevaks. Nii et praegune formuleering tähendab tõepoolest seda, et Eesti seadusandluse korrastamiseks tuleb uue seaduse vastuvõtmisel teha selgeks ka nende seaduste edasine käekäik, mis on selle seadusega vastuolus. Kas me seda soovime, see on omaette küsimus.

Juhataja: Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep: Lugupeetud kolleegid! Ma arenen, nii nagu kõik assamblee liikmed. Seekord sain natuke kiiremini reageeritud kui üle-eelmise parandusettepaneku puhul. Enne hääletamisega otsustamist tuleks kaaluda, kas ei ole siiski mitte parem kas eelmine või üle-eelmine variant, kus see lause lõppes põhiseadusega ja kõik. Või põhiseaduse sätte ja mõttega? "Sätte ja mõttega" on ilus, retooriline, aga äkki liiga ilus ja äkki on sellepärast kompromissina võimalik hääletada põhiseadusega lõpetamise poolt. Lugu on selles, et eelmisel assamblee istungil hakkas meid vaevama vastuolu kahe paragrahvi – § 154 ja § 144 – vahel. Tegelikult vastuolu ei olnud. Ülle Aaskivi märkas seda, et "seadusega" oleks tarbetu, sest kogu probleemi lahendus tuleneb hoopis §-st 151, mille lõigus 3 on toodud Riigikohtu üks oluline erifunktsioon. Siin on öeldud niimoodi: "Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus." Teame, et Eesti Riigikohtusse tuleb põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium. Ma arvan, et see kolleegium peabki piirduma seaduste ja seadusest alamal seisvate aktide vastavuse kontrollimisega põhiseadusele ja sellega peaks ta olema oma töö ära teinud. Nii et õige on ikkagi rääkida seaduste ja muude aktide vastavusest põhiseaduse sättele ja mõttele, mitte seaduse ja seaduse omavahelisest sobivusest, sest see jääb seadusandja pädevuse piiridesse. Mina arvan, et see, mis õiguskantsleri kohta käib, ei lange täpselt kokku selle printsiibiga, millest siin nüüd lühidalt juttu oli ja mida me peame minu arvates reguleerima. Ma arvan, et see "seaduse ... seadusega" on tegelikult ikkagi loogikaviga ja eksitab ilmaaegu, eriti asjatundmatut lugejat, kes ei saa aru, milleks selline ring on siia sisse punutud. Tänan! Ma ei tea, kas te saite mu selgitusest aru.

Juhataja: Nagu proua Aaskivigi, saime ka meie aru. Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Tänan! Mina näen koguni kolme kimbatuse ajavat asja selles versioonis. Esimene on natuke lihtsam ja seal võib isegi alla anda, see on sõnapaar "mis tahes". See minu meelest sisaldab voluntarismi varjundit. Ma arvan, et parem oleks "iga seaduse või õigusakti, mis on vastuolus". See peaks olema püha kohus, aga kui on niimoodi sõnastatud, et võib tühistada mis tahes seaduse, mis on vastuolus seadusega, siis see viib olukorrani, kus korraga likvideeritakse kaks vastuolus olevat seadust, sest me ei tea, kumb on kummast üle. Sellest saaks kirjpildis üle niimoodi, et viimane seadus kirjutatakse suure tähega, et iga väikese tähega seadus tühistub seaduse jõul, mis on kirjutatud suure tähega. Aga see on religioosne tekst ja seda vahest ei lubata. Selles mõttes võiks kõne alla tulla selline parandus, kui Rätsepa ettepanek läbi ei lähe, sõnastada umbes niimoodi, et tunnistab kehtetuks iga õigusakti või seaduse, mis on vastuolus teiste seadustega või kooskõlastatud seadussüsteemiga või uue seadusega või vana seadusega või eelistatud seadusega või põhiseadusega. Aga härra Rätsepa soovitus jätta lõpus ära seaduse sõna on vist kõige ökonoomsem.

Juhataja: Suur tänu! Me jätkame tööd nii, et kuulame ära ka härra Korgi, kuid otsust praegu ei tee, sest lõunavaheajal on redaktsioonitoimkonnal ilmselt pisut aega omavahel nõu pidada.

Ma arvan, et pärast lõunat pakub redaktsioonitoimkond meile veel ühe variandi § 154 lõigu 2 kohta. Härra Kork, palun!

T. Kork: Proua Hänni! Kolleeg Rätsepa sõnavõtt, milles ta juhtis tähelepanu § 151 lõigu 3 viimasele lausele, viis mu mõttele, et põhiseadus ei kaota mitte midagi, kui me jätame päriselt välja § 154 lõigu 2. Võib-olla ütlete, kas see mõte on väga mööda.

Juhataja: Mul on ettepanek, et Liia Hänni praegu ei kommenteeriks neid küsimusi, sest redaktsioonitoimkond arvatavasti peab tehtud ettepanekute üle nõu ja vastab pärast vaheaega ka härra Korgile. Kas see rahuldab?

T. Kork: Jah.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Järgneb lõunavaheaeg ja juhatusel on ettepanek jätkata tööd kell 15. Head lõunavaheaega!

Juhataja: Kell on 15, lõunavaheaeg on lõppenud. Palun istuge oma kohtadele ja teeme kohaloleku kontrolli! Õigel ajal on kohal 21 assamblee liiget. Me jätkame tööd 22. parandusettepanekuga põhiseaduse eelnõu juurde. Proua Liia Hänni, palun!

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimkond võtab oma 22. parandusettepaneku tagasi, nii et tekst jääb nii, nagu oli: Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes (siin võib veel kaaluda) või iga seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega. Tähendab, sõna "seadus" me ei lisa. Aga "mis tahes" võiks tõesti asendada sõnaga "iga", nagu härra Runnel soovitas.

Juhataja: Alles jääb tekst "sätte ja mõttega".

L. Hänni: Ei. Meil oli siin tekst "kui see on vastuolus põhiseadusega". "Sätte ja mõttega" me oleme välja hääletanud sellel põhjusel, et see võimaldab kohtu jaoks väga ebamäärast tõlgendust ja kuna meil kohtupeatükis on säte, et kohus tegutseb seaduse alusel, siis siin võib leida ka sisulise vastuolu. Aga saalist kõlasid protestivad hääled, ma ei tea, kas võetakse sõna.

Juhataja: Mul on siiski palve lugeda veel kord ette § 154 lõigu 2 tekst kujul, nagu seda soovib redaktsioonitoimkond. Palun tähelepanu!

L. Hänni: Riigikohus tunnistab kehtetuks iga seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

R. Järlik: Mul on küsimus lugupeetud proua Hännile. Mis saab §-st 144, mis sätestab, et õiguskantsler teeb Riigikohtule ettepaneku tunnistada kehtetuks akt, mis ei ole põhiseaduse või seadusega kooskõlla viidud?

L. Hänni: See paragrahv, millele te osutasite, härra Järlik, oligi põhjuseks, miks redaktsioonitoimkond otsis lahendust ja täpsustust §-le 154. Kuid ilmselt on õiguslik problemaatika, mis siin taga on, mõnevõrra mitmepalgelisem, kui me siin täna kiiruga

otsustada suudame. Selle tõttu §-s 154 täienduse tegemine, lisades siia ainult "seadusega", ilmselt ei rahulda ega lahenda täielikult seda olukorda, tähendab, ei muuda seda ühemõtteliseks. Kuna Riigikohtu pädevuses on eelkõige jälgida seda, et meie seadused oleksid kooskõlas põhiseadusega, siis on täiesti võimalik, et seadus Riigikohtu ja selle kohta, kuidas ta töötab põhiseadusliku järelevalve kohtuna, sätestab ka selle korra, kuidas ta uurib seaduste kooskõla. Sel juhul ei ole see lihtsalt põhiseaduse tasemel lahendatud, ütleme nii, seda on hilisemate seadusaktidega võimalik täpsustada. Ma annaksin sellise tõlgenduse, et antud juhul, kui me jätame siit välja sõna "seadusega", ei tähenda see seda, et Riigikohtu tegevust reguleeriva seaduse alusel ei võiks uurida õigusaktide vastavust seadustele ja neid vajaduse korral tühistada.

Juhataja: Tänan! Proua Aaskivi, palun!

Ü. Aaskivi: Lugupeetud kolleegid! Minu arvates on selle viimase redaktsioonitoimkonna ettepaneku juures kõige selgemalt näha see, mis juhtub, kui üks asi on üle küpsenud või üle valminud. Kõige täpsemalt olid kõik need probleemid, mis nüüd on tekkinud, kui vaadata omavahelises seoses § 144, § 151 ja vaidluselust § 154, lahendatud meil just üle-eelmises redaktsioonis, kus oli alles tekst "põhiseaduse sätte ja mõttega", sest see andis Riigikohtule võimaluse küsimust vaadelda just nimelt nõnda, nagu üks konstitutsiooniline kohus seda tegema peab ja teha saab. Ma ei tea, kuidas seda olukorda nüüd lahendada. Mina ja mitmed kolleegid, kellega on vahepeal juttu olnud, oleme toetanud tegelikult just seda üle-eelmist redaktsiooni. Seda pakkusid vahepealsel perioodil meile välja ka eksperdid. Minu arvates oleks ka härra Järliku küsimus siis lahendatud, sest siis on Riigikohtul võimalik vaagida kõiki neid asju vahekorras põhiseaduse mõtte ja sättega. Nii et ma teen küll ettepaneku taastada hoopis üle-eelmine redaktsioon.

Juhataja: Proua Liia Hänni ainult ohkas sügavalt. Järgmisena saab sõna härra Rätsep. Palun!

J. Rätsep: Austatud kolleegid! Ma lisan veel ainult mõne sõna. Toetan ka "sätte ja mõtte" lisamist, kuigi see tundub retooriline, kuid saamisloogu meelde tuletades tuleb mulle meelde, et meie auväärt eksperdid seda omal ajal soovitasid. Nemad formuleerisid niimoodi. Ma ei tea, miks väliseksperptidele ei meeldi selline vaba formulatsioon, natukene vaba, juristi kohta. Ma ütlen veel lisaks Ülle argumentidele seda, et see põhiseaduse sätte on põhiseaduse formaalne tekst. Aga põhiseaduse mõtte on vabariigis väljakujuneva õigussüsteemi arvestamine. See annaks põhiseaduse kohtule võimaluse korrigeerida õigussüsteemi tervikuna, mitte ainult põhiseaduse väga karmi mõõtu kasutades. Arvan, et need ei ole tarbetud sõnad. Ma palun redaktsioonitoimkonnal seda varianti kaaluda, muidu tuleks ülitäpsuse huvides formuleerida see lause hästi pikk ja lohisev ning ära märkida ka see, et nad peavad kontrollima seadusest alamate aktide vastavust seadusele.

Juhataja: Suur tänu, proua Hänni ja lugupeetud kolleegid! Paragrahvi 154 lõik 2 sisaldab kaks probleemi. Esiteks, lõigu 2 esimeses reas asendada sõnad "mis tahes" sõnaga "iga". Teine probleem, kuidas lõpetada lause: kas vastuolu on põhiseadusega või põhiseaduse sätte ja mõttega või, kolmas variant, põhiseaduse või seadusega. Kas neist kolmest variandist on mõni, mille redaktsioonitoimkond soovib tagasi võtta?

L. Hänni: Redaktsioonitoimkond ei saa praegu kollektiivselt oma arvamust väljendada, sest me ei ole seda kaalunud. Aga kui on olemas selline vastuolo ja mitmed võimalused ja asi ei ole küps, et seda täpselt välja öelda, siis meie senine kogemus näitab, et me peame asju ütleva vähem täpselt ja üldisemalt. Selle metoodika järgi tundub optimaalne olevat see, kui me pöördume uuesti formuleeringu juurde "kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega". Kui redaktsioonitoimkonna kohal olevad liikmed ei protesti, siis ma julgen teha ettepaneku, et me võtame oma praeguse ettepaneku tagasi ja teeme omalt poolt uue ettepaneku taastada tekst nii, nagu see meil oli selles variandis, mille me ülemnõukogule üle andsime: "Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega."

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Lugupeetav redaktsioonitoimkond! Juhatus paneks hääletamisele § 154 lõigu 2 järgmises redaktsioonis: "Riigikohus tunnistab kehtetuks iga seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega." Kas redaktsioonitoimkond on nõus, et juhatus viib hääletamise läbi sellise teksti alusel? Palun, kas keegi protestib, kui juhatus paneb hääletamisele § 154 lõigu 2 redaktsioonis, nagu ma ette lugesin? Härra Käbin, palun!

T. Käbin: See ei ole küll suur probleem, kas öelda "mis tahes" või "iga", sest sisu on sama. Aga mulle tundub, et see eelnevalt fikseeritud "mis tahes" just rõhutab seda, et milline see akt ka ei oleks, see tunnistatakse kehtetuks, kui ta põhiseaduse mõtte ja sättega kooskõlas ei ole. Nii et tähenduslikult on see "mis tahes" minu arvates parem ja ma soovitan jääda selle juurde.

H. Runnel: Lugupeetud kolleegid! Enne ma olin see, kes tõstis fookusesse "mis tahes" ja "iga". Too võrdlus oli tehtud tolles kontekstis, mis oli pakutud redaktsioonitoimkonna poolt. Aga nüüd tagasi pöördudes selle sõnastuse juurde, kus on lõpus küllalt poeetiline "sätte ja mõte", võib tõepoolest olla niimoodi, et kõlaliselt on see "mis tahes" sobivam. Siin on see romantiline nihe ja see võib olla parem veel. Ma isegi taanduksin ja võib-olla toetaksin Tiit Käbin.

Juhataja: Kuivõrd härra Käbin ja härra Runnel teineteist toetavad, siis juhatus palub teie nõusolekut panna hääletusele § 154 lõik 2 järgmises redaktsioonis: "Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega." Palun, kas me saame hääletada või keegi protestib? Proteste ei ole. Algab hääletamine. Viime palun veel kord läbi kohaloleku kontrolli! Kohal on 27 assamblee liiget. Kes on selle poolt, et § 154 lõik 2 sätestada järgmiselt: "Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega"? Hääletame, palun! Poolt on 28, vastuhääli ei ole. Assamblee otsustas muuta § 154 lõigu 2 redaktsiooni. Paragrahvi 154 lõik 2 jäi järgmises sõnastuses: "Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega." Proua Liia Hänni, kas põhiseadus on nüüd valmis?
